

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
EKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE
GRĀMATVEDĪBAS UN AUDITA KATEDRA

**SOCIĀLO NODOKĻU SISTĒMAS DARBĪBAS ANALĪZE UN
ATTĪSTĪBA EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ**

SOCIAL TAX SYSTEM PERFORMANCE ANALYSIS AND DEVELOPMENT IN
THE EUROPEAN UNION AND LATVIA

MAĢISTRA DARBS

Autore: **Tatjana Semjonova**

Studenta apliecības Nr.: TS13013

Darba vadītājs: Dr. oec. profesore Elena Dubra

RĪGA 2014

SATURA RADĪTĀJS

APZĪMĒJUMU SARAKSTS.....	5
IEVADS.....	6
1. SOCIĀLO NODOKĻU SISTĒMAS BŪTĪBA UN VEIDOŠANAS PAMATPRINCIPI EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS UN LATVIJĀ	9
1.1. Sociālo nodokļu būtība un veidošanas pamatprincipi Eiropas valstīs	9
1.2. Tiesību aktu raksturojums un piemērošana sociālas apdrošināšanas jomā Eiropas Savienības valstīs un Latvijā	18
1.3. Latvijas un Eiropas Savienības sociālās apdrošināšanas un sociālās aizsardzības sistēmas raksturojums.....	30
2. SOCIĀLO NODOKĻU SISTĒMAS RAKSTUROJUMS UN ANALĪZE EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS UN LATVIJĀ.....	39
2.1. Sociālās apdrošināšanas iemaksu raksturojums un analīze ES valstīs.....	39
2.2. Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas raksturojums un analīze.....	49
2.3. Sociālo nodokļu un sociālās aizsardzības sistēmas analīze ES valstīs un Latvijā 2007. - 2011.gados.	65
3. EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTU UN LATVIJAS SOCIĀLĀS STRATĒGIJAS UN SOCIĀLO NODOKĻU ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVA 2014. – 2020. GADOS.....	90
SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	102
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	105

ANOTĀCIJA

Maģistra darba tēma ir „Sociālo nodokļu sistēmas darbības analīze un attīstība Eiropas Savienībā un Latvijā”.

Darba mērķis ir veikt sociālo nodokļu sistēmas darbības analīzi Eiropas Savienībā un Latvijā, izanalizēt to ietekmi uz sociālās aizsardzības sistēmu ES valstīs un Latvijā, salīdzināt rādītājus ES un Latvijā, atklājot pozitīvus faktorus un trūkumus, kā arī izstrādāt priekšlikumus Latvijas sociālās apdrošināšanas sistēmas pilnveidošanai.

Maģistra darbs sastāv no trīs nodaļām un nobeiguma, kurā ir iekļauti secinājumi un priekšlikumi sociālās apdrošināšanas sistēmās pilnveidošanai. 1.nodaļā apskatīta sociālo nodokļu būtība un veidošanas pamatprincipi ES valstīs un Latvijā. 2.nodaļā tiek analizēti sociālie nodokļi ES valstīs un Latvijā un to ietekme uz sociālo aizsardzības sistēmu. 3.nodaļā tiek izskatīta ES valstu un Latvijas sociālo nodokļu un sociālās stratēģijas attīstība.

Maģistra darba apjoms ir 111 lappuses, darbā ir iekļauti 26 attēli un 8 tabulas.

Atslēgvārdi: sociālie nodokļi, sociālās apdrošināšanas sistēma, sociālās apdrošināšanas iemaksas, sociālās aizsardzības sistēma, sociālā politika.

ANNOTATION

Master's thesis: "Social tax system performance analysis and development in the European Union and Latvia".

The objective is to make a social analysis of the taxation system in the European Union and Latvia, analyze their impact on the social protection systems of the EU countries and Latvia, and compare rates in the EU and Latvia, revealing the positive factors and disadvantages, as well as proposals for improvement of the social security system in Latvia.

Master's thesis consists of three chapters and a conclusion, which consists of conclusions and recommendations for improvement of the social security systems. Chapter 1 deals with the nature of the social tax and basic principles of social tax formation in the EU countries and Latvia. Chapter 2 analyzes the social taxes in EU countries and Latvia, and its impact on the social protection system. Chapter 3 describes the development of social taxes and social strategies in EU and Latvia.

Master's thesis amounts to 111 pages, the work includes 26 figures and 8 tables.

Keywords: social taxes, the social security system, social security, social security system expenses, social policy.

APZĪMĒJUMU SARAKSTS

- CSP – Centrālās Statistikas Pārvalde
- EEZ – Eiropas Ekonomikas zona
- ES – Eiropas Savienība
- ESAO - Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija (angliski – OECD)
- IIN – Iedzīvotāju ienākuma nodoklis
- IKP – Iekšzemes kopprodukts
- LABS - Latvijas brīvo arodbiedrību savienība
- LDDK - Latvijas Darba devēju konfederācija
- LM – Labklājības Ministrija
- LR – Latvijas Republika
- LTRK - Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera
- LPS - Latvijas pašvaldības savienība
- MK - Ministru kabinets
- VID - Valsts ieņēmumu dienests
- VSA – Valsts Sociālā apdrošināšana
- VSAOI - Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas

IEVADS

Demogrāfiskās izmaiņas – darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita samazināšanās, zema dzimstība un gados veco cilvēku īpatsvara pieaugums – kontekstā ar nabadzības un sociālās atstumtības palielināšanos, augsto bezdarba līmeni, būtisku iedzīvotāju ienākuma līmeņa samazināšanos rada izaicinājumus sociālās drošības sistēmai, kuru efektīva risināšana ietekmēs sistēmas ilgtspēju un spēju novērst vai mazināt šo seku negatīvo ietekmi uz iedzīvotāju dzīves līmeni. Globalizācijas attīstība, ekonomiskā krīze un tās radītās sociālās sekas pierāda, ka ir nepieciešams ne tikai izveidot stabilu un efektīvu sociālo sistēmu, bet arī to nepārtraukti attīstīt.

Skatoties pasaules mērogā, Eiropas Savienība nepārprotami ir sociālās aizsardzības paraugs. Bezdarbs, slikta veselība, invaliditāte, ģimenes apstākļi un vecums ir daži no riskiem, kuru novēršanai tika radītas sociālās sistēmas. Tās sniedz pieeju vairākiem pakalpojumiem, kam ir izšķirīga loma cilvēka cieņas saglabāšanā.

Sociālo nodokļu sistēma, kā valsts noteiktās sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas kopums, ir viens no galvenajiem finansējuma avotiem sociālās drošības sistēmas nodrošināšanai un uzturēšanai. Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu riskus zaudēt ienākumus sakarā ar konkrētiem gadījumiem – sociāli apdrošinātās personas slimība, invaliditāte, maternitāte, bezdarbs, vecums, nelaimes gadījums darba vai saslimšana ar arodslimību, kā arī papildus izdevumu segšana, sakarā ar bērna kopšanu.

Sociālās apdrošināšanas sistēma ar sociālo nodokļu palīdzību nodrošina līdzekļu uzkrāšanu veselības aprūpei, pensijas fondiem un dažādu veida pabalstiem (slimības, bezdarbnieka, invaliditātes, ģimenes u.c.). Sociālās apdrošināšanas iemaksas ES kopā ar iedzīvotāju ienākuma nodokļi ir viena no galvenajām ienākuma pozīcijām budžetā (gan valsts, gan pašvaldību).

Latvijā strādājošo veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas ir galvenais ienākumu avots valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā. Turklāt, valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas ieņem nozīmīgu pozīciju kopējo nodokļu struktūrā un veido vairāk nekā 60% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem Latvijā. Savukārt, Latvijas izdevumi sociālajai aizsardzībai ir zemākie starp Eiropas Savienības valstīm. Zemais sociālās drošības sistēmas finansējums Latvijā rada nepieciešamību plānot un īstenot sociālo politiku, reformēt sociālās palīdzības sistēmu ar mērķi nodrošināt labāku pārklājumu un sniegt efektīvāku atbalstu, risināt bezdarba problēmas, pilnveidojot aktīvās darba tirgus politikas pasākumus.

Maģistra darba mērķis ir veikt sociālo nodokļu sistēmas darbības analīzi Eiropas Savienībā un Latvijā, izanalizēt to ietekmi uz sociālās aizsardzības sistēmu ES valstīs un Latvijā, salīdzināt rādītājus ES un Latvijā, atklājot pozitīvus faktorus un trūkumus, kā arī izstrādāt priekšlikumus Latvijas sociālās apdrošināšanas sistēmas pilnveidošanai.

Pamatojoties uz izvirzīto mērķi tiek veikti šādi uzdevumi to sasniegšanai:

1. Pamatojoties uz teorētiskām atziņām pētīt sociālo nodokļu būtību un veidošanās pamatprincipus.
2. Pamatojoties uz ES normatīviem aktiem un Latvijas Republikas normatīviem aktiem raksturot sociālās apdrošināšanas jomu ES valstīs un Latvijā, un tās tiesisko regulējumu.
3. Pamatojoties uz speciālo literatūru, ES Komisijas un Parlamenta publikācijām, izpētīt ES sociālās aizsardzības sistēmu un tās darbību ES valstīs.
4. Pamatojoties uz Latvijas Republikas normatīviem aktiem, izmantojot speciālo literatūru par sociālo politiku un sociālo drošību, raksturot Latvijas sociālās aizsardzības sistēmu.
5. Izmantojot Eiropas Savienības statistikas datu bāzes, Latvijas Republikas statistikas datu bāzes, Eiropas Savienības sociālās aizsardzības Komitejas gada pārskatus, kā arī starptautisko auditoru pārskatus un publikācijas par nodokļiem ES, veikt sociālo nodokļu salīdzinājumu ES un Latvijā, analizēt un izvērtēt to ietekmi uz valsts budžetiem.
6. Izmantojot Eiropas Savienības statistikas datu bāzes, Latvijas Republikas statistikas datu bāzes, Eiropas Savienības ekspertu publikācijas par sociālo aizsardzību ES valstīs, veikt sociālās aizsardzības sistēmas analīzi ES un Latvijā.
7. Noskaidrot sociālās stratēģijas un sociālo nodokļu iespējamo attīstību Eiropas Savienībā un Latvijā.
8. Balstoties uz secinājumiem un ņemot vērā Eiropas Savienības kontekstu, izstrādāt priekšlikumus sociālās apdrošināšanas sistēmas pilnveidošanai.

Darba struktūra tiek veidota atbilstoši izvirzītajam mērķim un uzdevumiem.

Maģistra darba 1.nodaļā apskatīta sociālo nodokļu būtība un veidošanas pamatprincipi ES valstīs un Latvijā, tiek veikts sociālo nodokļu regulējošo tiesību aktu raksturojums, kā arī tiek veikts sociālās aizsardzības sistēmas raksturojums ES un Latvijā.

Maģistra darba 2.nodaļā, pamatojoties uz ES un Latvija Republikas statistikas datu bāzēm tiek analizēti sociālie nodokļi ES valstīs un Latvijā. Izmantojot ekonomiskās analīzes

tiek veikta ES valstu un Latvijas sociālās apdrošināšanas sistēmas rādītāju analīze, tiek izvērtēta to ietekme uz sociālo aizsardzības sistēmu ES valstīs un Latvijā.

Savukārt, 3.nodaļā tiek izskatīta ES valstu un Latvijas sociālās stratēģijas attīstība, sociālās apdrošināšanas sistēmas iespējamā attīstība. Darba nobeigumā ir iekļauti secinājumi un priekšlikumi sociālās apdrošināšanas sistēmas pilnveidošanai.

Maģistra darba apjoms ir 111 lappuses, darbā ir iekļauti 26 attēli un 8 tabulas.

Izstrādājot maģistra darbu, tiek izmantoti tādas pētīšanas metodes, kā monogrāfiskā jeb aprakstošā metode, plānošanas dokumentu un normatīvo aktu analīze, ekspertu metode, statistiskās analīzes metodes, ekonomiskās analīzes metode.

Monogrāfiskā metode tika lietota informācijas apkopošanai un analīzei, balstoties uz plašu zinātniskās literatūras apskatu un pētījumu analīzi. Statistiskās analīzes metodi un ekonomiskās analīzes metodi maģistra darba autore izmantoja lai veiktu sociālās apdrošināšanas sistēmas darbības analīzi. Izmantojot šo metodi, tika veikta analīze par sociālo nodokļu ieņēmumu lielumu budžetā, kā arī tika analizēti sociālās aizsardzības sistēmās rādītāji, tās īpatsvars valsts iekšzemes kopproduktā un citi rādītāji. Darba izstrādāšanai autore analizēja datus par periodu no 2005.gada ar mērķi veikt izpēti un analizēt situāciju pirms un pēc ekonomiskās krīzes periodā.

Darba izstrādāšanai un pētījuma veikšanai tika izmantoti ES Eiropas Komisijas statistikas datu bāzes dati, Latvijas statistikas biroja datu bāzes informācija, Eiropas Savienības sociālās aizsardzības Komitejas gada pārskati, starptautisko auditoru pārskati, ekspertu publikācijas par nodokļiem un par sociālo aizsardzību ES valstīs, kā arī LR Labklājības Ministrijas un Finanšu Ministrijas dažādas publikācijas, LR un ES normatīvie akti sociālās politikas jomā.

1. SOCIĀLO NODOKĻU SISTĒMAS BŪTĪBA UN VEIDOŠANAS PAMATPRINCIPI EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS UN LATVIJĀ

1.1. Sociālo nodokļu būtība un veidošanas pamatprincipi Eiropas valstīs

Katrs cilvēks var saskarties ar sociālā riska situācijām, kas var radīt gan materiālus, gan fiziskus un morālus zaudējumus. Šādi riski ir, piemēram, bezdarbs, nelaimes gadījumi darbā vai arodslimība, invaliditāte un citi. Cilvēkiem, kas veic sociālās iemaksas, daļēju ienākumu aizvietošanu, zaudējot darba ienākumus noteiktās situācijās, piemēram, saslimstot vai aizejot pensijā, garantē valsts sociālās apdrošināšanas sistēma.¹ Tas nozīmē, ka sociāli apdrošinātiem cilvēkiem, kuri veic sociālās apdrošināšanas iemaksas no saviem darba ienākumiem, ir tiesības saņemt attiecīgus sociālās apdrošināšanas pakalpojumus – pensijas, pabalstus un atlīdzības.

Sociālo nodokļi vai sociālās apdrošināšanās nodokļi (*social security tax*) ir valsts noteiktās sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (*social security contributions*), kurus veic darba devējs, darba ņēmējs, kā arī pašnodarbinātās personas no darba ienākumiem lai finansētu sociālās drošības programmas.² Neskatoties uz to, ka angļu valodā šādu praksi sauc par „*social insurance*” vai „*social security contribution*”, respektīvi, "sociālo apdrošināšanu" vai „sociālās apdrošināšanas iemaksām”, finansiālais pamats tai jebkurā gadījumā ir nodokļi. Sociālie nodokļi vai valsts noteiktie obligātie apdrošināšanas maksājumi ir tiešo nodokļu sistēmas sastāvdaļa.

Sociālā apdrošināšana un sociālā nodrošināšana, savukārt, ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas vai tās apgādībā esošo personu riskus zaudēt ienākumus sakarā ar konkrētiem gadījumiem – sociāli apdrošinātās personas slimība, invaliditāte, maternitāte, bezdarbs, vecums, nelaimes gadījums darbā vai saslimšana ar arodslimību, kā arī papildus izdevumu segšana, sakarā ar bērna kopšanu, un sociāli apdrošinātās

¹ LR Finanšu Ministrija- [Elektroniskais resurss] - http://www.fm.gov.lv/lv/sadalas/nodoklu_politika/valsts_socialas_apdrosinanas_obligatas_iamaksas/. Skatīts: 25.02.2014.

² Investopedija. Social security tax. Definition. [Elektroniskais resurss] - <http://www.investopedia.com/terms/s/social-security-tax.asp>. Skatīts: 28.02.2014.

personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi.¹ Sociālo nodokļu sistēma, kā valsts noteiktās sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas kopums, ir viens no galvenajiem finansējuma avotiem sociālās drošības sistēmas nodrošināšanai un uzturēšanai. Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas jeb sociālie nodokļi ir savukārt darba nodokļu vai darbaspēka izmaksas sastāvdaļa, kurā ietilpst arī iedzīvotāju ienākuma nodoklis un darba devēja obligātās un brīvprātīgās sociālās apdrošināšanas maksājumi darbinieku labā.²

Sociālie nodokļi (*social contributions*) pēc Eurostat definīcijas ir obligātās vai brīvprātīgas iemaksās (faktiskās vai aprēķinātās), kurus veic darba devējs, darba ņēmējs un pašnodarbinātās personās. Ir divu veidu sociālo iemaksu: faktiskās un aprēķinātās. Faktiskās sociālās iemaksas vai faktiskos sociālos maksājumus veido maksājumi, ko darba devējs par labu saviem darbiniekiem maksā sociālajā budžetā: valsts sociālās nodrošināšanas fondos vai privātos apdrošināšanas fondos.³ Minētos maksājumus veido likumā noteiktās, konvencionālās, obligātās vai brīvprātīgās iemaksas pret sociālajiem riskiem, kā arī lai nodrošinātu darba ņēmēju tiesības uz sociālajiem pabalstiem: slimības, invaliditātes, bezdarbnieka pabalstu, kā arī pensiju saņemšanu. Aprēķinātās sociālās iemaksas ir ekvivalentas ar nefondēto sociālo pabalstu, kuru darba devējs maksā tieši saviem darbiniekiem vai bijušiem darbiniekiem un citām tiesīgām personām, neiesaistot apdrošināšanas fondus vai neatkarīgo pensiju fondu un neveidojot īpašu rezervi šim nolūkam.⁴

Sociālās apdrošināšanas pamatideja ir sociālās apdrošināšanas risku atbildības sadalīšana starp darba devējiem, darba ņēmējiem un valsti — veicot iemaksu valsts sociālās apdrošināšanas fondā no savas darba algas noteiktas daļas, maksātājam ienākuma zaudējuma gadījumā ir tiesības saņemt noteikta apmēra uzturlīdzekļus, — bet valstij uzņemoties šīs sistēmas garanta lomu.

Personai piešķirtais finansiālais nodrošinājums vecumdienās vai darbanespējas gadījumā, kad indivīda darba spējas zudušas, nav nekas jauns un ir zināms visās civilizācijās - vienalga, vai tas bija senajā Ķīnā un Romā vai faraonu Ēģiptē, - pamatā, tas bija kā piešķirta

¹ Latvijas statistikas. Metodoloģija: Sociālā apdrošināšana. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/sociala-apdrosinasana-35241.html>. Skatīts:28.02..2014.

² Centrālās Statistikas pārvalde. {Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/termini/darbaspeka-izmaksas-35366.html>. Skatīts: 28.02.2014.

³ Eurostat. [Elektroniskais resurss]. - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Glossary:Actual_social_contributions. Skatīts.20.03.2014.

⁴ Turpat. Skatīts: 20.03.2014.

kompensācija personai par uzticīgu kalpošanu. Taču kopumā, indivīdu darbaspējas gadījumā, uzturēja viņa ģimene vai kopiena, pie kuras tas piederēja.¹

Rietumeiropā jau viduslaikos parādījās vienkāršota sociālās apdrošināšanas sistēma, kuras princips bija veikt naudas līdzekļu uzkrājumu darbaspēju zuduma gadījumā: slimības, vecuma. Tā tika izplatīta starp amatniekiem un tirgotāju biedrībām, kuras locekļi ik gadu maksāja noteiktas summas, veidojot pašpalīdzības kases vai „lādes”. No uzkrātā kapitāla tika apmaksātas biedrību locekļu bēres, ārstēšanās izdevumi, un ar laiku, uzturlīdzekļi tika maksāti darba spējas zaudējušajiem biedriem vai to bez apgādnieka palikušajiem bērniem un atraitnēm. Taču kopumā, atbildību par nabadzīgajiem, invalīdiem un veciem cilvēkiem uzņēmās ģimene, baznīca vai atsevišķi pagasti.

Pakāpeniski šāda tipa savstarpējās apdrošināšanas un palīdzības biedrības kļuva aizvien izplatītākas. Šādas apdrošināšanas un palīdzības sistēmas izplatīšanu, valsts vara daudzviet uztvēra ar atvieglojuma sajūtu un ar likuma spēku veicināja iedzīvotāju pašpalīdzību, tādā veidā cerot mazināt ubagu slogu, piemēram, lauku pagastos no iedzīvotājiem sāka iekasēt nodokli, lai ierīkotu un uzturētu t.s. nabagmājas, kurās bez apgādniekiem un uzturlīdzekļiem palikušajiem pagasta iedzīvotājiem (kādi bija liela daļa bezzemnieku) bija nodrošināta pajumte un iztikšanas minimums.²

Rūpniecības attīstība 19. gadsimtā, kad ievērojami pieauga rūpniecības strādnieku skaits, strauji sāka dibināties sociālās palīdzības biedrības. Industrializācija un rūpniecības paplašināšanās palielināja risku saslimt, gūt traumas, mazināja ģimenes locekļu skaitu (ja zemniekiem jo vairāk bērnu, jo vairāk darbaroku, tad pilsētniekam, kas knapi velk no algas līdz algai, bērns ir nevis palīgs, bet lieks ēdājs mājās). Tajā pašā laikā industrializācija nodrošināja ekonomisko pamatu sociālajām reformām.³ Šajā periodā saka veidoties pašpalīdzības kases, kas spēja nodrošināt minimālo sociālo palīdzību saviem biedriem darba nespējas gadījumā, vai viņu ģimenes locekļiem, zaudējot apgādnieku nāves gadījumā.

Mūsdienu Eiropā izšķir trīs galvenos sociālās apdrošināšanas modeļus – Beveridža, Bismarka un jaukto modeļi. Jauktais modelis ir visizplatītākais. Sociālā apdrošināšana ir obligāta, un tajā piedalās arī valsts. Proti, sociālās apdrošināšanas pabalstus veido iedzīvotāju,

¹ Социальный мир - Socialworld. Модель социального страхования Бисмарка. [Elektroniskais resurss]- <http://worldsocial.wordpress.com>. Skatīts: 20.03.2014.

² Социальная политика. И. Григорьева Исторические предпосылки развития германской модели социальной политики [Elektroniskais resurss] - http://www.socpolitika.ru/rus/social_policy_research/analytics/document5410.shtml. Skatīts: 20.03.2014.

³ Turpat. Skatīts: 20.03.2014.

darba ņēmēju un darba dēvēju iemaksas un valsts transferi no budžeta. Tā ir sociālās apdrošināšanas būtiskāka iezīme.¹

Pirmā valsts pasaulē, kas sāka sniegt saviem iedzīvotājiem sociālās apdrošināšanas pakalpojumus, bija Vācijas impērija 1883.gadā. Šādu sociālas drošības politiku, kas pamatota uz sociālo apdrošināšanu un darbojas pēc privātās apdrošināšanas principiem (tikai ar valsts līdzdalību), garantējot tās dalībniekiem ar algu un iemaksām saistītus pabalstus, ieviesa Vācijas kanclers Oto fon Bismarks (1815-1898). Tādēļ modeļi, kas darbojas pēc iepriekš minētajiem principiem, mūsdienās dēvē par Bismarka modeli. Šis modelis ieviests tādās Eiropas valstīs kā Vācija, Austrija, Beļģija, Nīderlande un Šveice. Sociālajā jomā Bismarka principus ieviesusi arī Francija.²

Prūsijas karalistes un Vācijas impērijas "dzelzs kanclera" Oto Bismarka modelis, kurš atbilst arī mūsdienu tipa nefondēto pensiju sistēmai, paredz to, ka darbaspēju zaudējuma gadījumā cilvēks iemaksā daļu no saviem ienākumiem nevis bankas depozīta kontā vai pašpalīdzības kasē, bet kā nodokli valstij, pretī saņemot valsts garantijas, ka darba spēju zaudēšanas gadījumā viņš daļu saņems atpakaļ. Tā tika pieņemts pirmais likums par strādājošo veselības apdrošināšanu. Pēc gada tam sekoja likums par apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem, bet 1889. gadā — invaliditātes un vecuma apdrošināšana. Pirms tam tā lielā mērā bija baznīcas un vietējas nozīmes korporatīvo institūciju ziņā.³

Bismarka modeļa sociālās apdrošināšanas pamatideja ir sociālās apdrošināšanas risku atbildības sadalīšana starp darba devējiem, darba ņēmējiem un valsti — veicot iemaksu valsts sociālās apdrošināšanas fondā no savas darba algas noteiktas daļas, maksātājam ienākuma zaudējuma gadījumā ir tiesības saņemt noteikta apmēra uzturlīdzekļus. Šajā gadījumā sociālā aizsardzība un izlīdzināšana tika sasniegta, pateicoties tam, ka cilvēki ar lielāku sociālā riska pakāpi netika izslēgti, bet, tieši pretēji, tika apdrošināti, neatkarīgi no viņu ienākuma līmeņa: valsts uzņēmās maksāt, vēl pirms persona uzkrājusi nepieciešamo kapitālu, ja rodas vajadzība, taču nevis no budžeta, bet no šī brīža iemaksām.⁴

¹ Škapars R., Šumilo Ē., Dunska M. redakcijā. Nodokļu politikas tiesiskie un ekonomiskie aspekti un to ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā. LU, Rīga, 2010, lpp.217.

² Turpat, lpp.217.

³ Social security official website. Social security history. Otto von Bismarck. [Elektroniskais resurss] - <http://www.ssa.gov/history/ottob.html>. Skatīts: 20.03.2014.

⁴ International Encyclopedia of Social Policy. Bismarkian Model. Fitzpatrick T., Kwon H., Manning N., Midgley J., Pascall G., New York, USA, Published by Routledge, 2006., 71,72 p..

Bismarka modeļa galvenā priekšrocība ir iedzīvotāju motivēšana maksāt nodokļus un valsts atslogošana no sociālajiem izdevumiem. Savukārt galvenais trūkums – sociālā apdrošināšana ir attiecināma tikai uz iemaksu veicējiem, tā negarantē palīdzību un sociālo drošību iedzīvotājiem, kas ir ārpus darba tirgus un līdz ar to nav sociālo iemaksu veicēji.¹ Bismarka modelis balstās uz profesionālās nodarbinātības sociālās solidaritātes, kas paredz diferencētas tarifu likmes gan darba devējiem, gan darba ņēmējiem, vai nu proporcionālas – vienāda likme neatkarīgi no ienākumiem, vai regresīvas likmes, kas saistītas ar sociālo iemaksu maksimālo summu. Latvijas sociālās apdrošināšanas modelis balstīts uz Bismarka modeli, kad ir noteikta sociālo iemaksu likme, neatkarīgi no sociālo iemaksu ienākumiem, bet sociālie pabalsti ir saistīti ar ienākuma apjomu. 2014. gadā visiem Latvijas sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem ir jāmaksā fiksēta likme 34,09%, no kuriem darba devējs maksā 23,59%, bet darba ņēmējs - 10,50%, un sociālās apdrošināšanas iemaksu objekta maksimālais apmērs ir noteikts 46 400 EUR apmērā.²

1942. gadā Apvienotajā Karalistē tika publicēts britu ekonomista un sociālās drošības sistēmas reformatora Viljama Henrija Beveridža ziņojums „*Social Insurance and Allied Services*”, kas ātri kļuva pazīstams kā "Beveridža ziņojums". Tam sekoja 1944.gadā ziņojums ar nosaukumu „*Full Employment in a Free Society*” (*Pilna nodarbinātība brīvā sabiedrībā*).³ Abiem šiem ziņojumiem bija tālejošas sekas, tās kļuva par pamatu pēckara britu valsts labklājības un veselības aprūpes sistēmas izveidei. Beveridža darbs akcentēja uzmanību uz piecām galvenajām problēmām sociālās politikas jomā: "piecu milži" („*the five giants*”): netīrību, nezināšanu, kavēšanu, slinkumu un slimības. Pēc viņa teiktā, sociālā apdrošināšana ir tikai viens elements, ko ievieš, lai risinātu šīs problēmas. Bez tās ir svarīga gan izglītība, gan veselības aprūpe, mājokļu un nodarbinātības dienesti. Beveridžs apgalvoja ka valstij ir centrālā loma, lai nodrošinātu un garantētu nepieciešamos resursus cilvēku labklājībai. Turklāt, valstij, pēc Beveridža pārliecības, būtu jāuzņemas galvenā loma arī sociālo apdrošināšanas pakalpojumu nodrošināšanā saviem iedzīvotājiem. Savā ziņojumā Viljams Henrijs Beveridž raksta: „Katram pilsonim jābūt iespējai izmantot šo universālo sistēmu, kas balstās uz sociālās apdrošināšanas maksājumiem, kas veikti saskaņā ar viņa/viņas spējām, un kuru varēs izmantot

¹ Škapars R., Šumilo Ē., Dunska M. redakcijā. Nodokļu politikas tiesiskie un ekonomiskie aspekti un to ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā. LU, Rīga, 2010, lpp.217.

² Labklājības Ministrija: Sociālās iemaksas. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lm.gov.lv/text/135>. Skatīts: 20.03.2014.

³ History of social work. William Henry Beveridge. [Elektroniskais resurss] - http://historyofsocialwork.org/eng/details.php?cps=12&canon_id=134. Skatīts:21.03.2014.

saskaņā ar viņa/viņas vajadzībām. Galvenais, lai būtu pilnīga nodarbinātība”.¹ Beveridžs ticēja, ka ģimenes pabalstus un valsts veselības aprūpes sistēmas darbību jāfinansē no valsts budžeta. Kas attiecās uz pārējiem sociālās aizsardzības pasākumiem, tad Beveridžs uzskatīja, ka tie jāfinansē no darba devēja un darba ņēmēja sociālas apdrošināšanas veiktajām iemaksām, kā arī no valsts subsīdijām.²

Galvenā atšķirība starp Beveridža no Bismarka modeļiem ir apdrošināšanas pabalstu finansēšana. Beveridža modelī apdrošināšanas pabalsti tiek finansēti no vispārējiem nodokļiem un nav saistīti ar algu un iepriekš veiktajām iemaksām. Šādus pabalstus dēvē par līdzenas likmes pabalstiem (*flat rate benefits*), un tie tiek maksāti saskaņā ar fiksētu mēneša likmi.³ Veselības aprūpes jomā, pēc britu ekonomista Beveridža modeļa, valsts garantē visiem iedzīvotājiem tiesības uz bezmaksas veselības aprūpi un finansē to no valsts budžeta. Pašreizējā Latvijas veselības aprūpes sistēma pēc tās finansēšanas struktūras atbilst Beveridža modelim.⁴ Varētu teikt, ka Beveridžs bija pasaules mēroga, mūsdienu labklājības valsts modeļa arhitekts. Uz viņa radītā modeļa ir balstīta ne tikai Lielbritānijas sociālās apdrošināšanas sistēma, bet arī vairumā Skandināvijas valstu, Nīderlandes, Spānijas u.c. valsts sociālās apdrošināšanas sistēma. Neizbēgami, Beveridža idejas īstenošanu katrā konkrētā valstī ietekmēja gan vietējā politika, gan ekonomiskie apstākļi. Tā rezultātā, labklājības sistēmas visā pasaulē atšķiras viena no otras, kā arī atšķiras no sākotnējiem pamatprincipiem un autora idejām.

Sociālas apdrošināšanas pamatprincipi paredz:

- solidaritāti starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem;
- sociālās apdrošināšanas līdzekļu izmantošana tikai sociālās apdrošināšanas pakalpojumu nodrošināšanai⁵.

Sociālas apdrošināšanas un nodrošināšanas maksājumi ir atsevišķi izdalāmais nodokļa elements, ņemot vērā speciālo izlietojuma mērķi – sociālas drošības politikas finansējums.⁶

¹ History of social work. William Henry Beveridge. [Elektroniskais resurss] - http://historyofsocialwork.org/eng/details.php?cps=12&canon_id=134. Skatīts:21.03.2014.

² Проблемы и перспективы развития социальной защиты. Модели социальной политики государства [Elektroniskais resurss] - <http://www.sociologysoul.ru/tpts-912-1.html>. Skatīts: 21.03.2014.

³ Škapars R., Šumilo Ē., Duskas M. redakcijā. Nodokļu politikas tiesiskie un ekonomiskie aspekti un to ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā. LU, Rīga, 2010, lpp.218.

⁴ Turpat, lpp.218.

⁵ Ketners K. Nodokļu teorijas pamati. RTU, Rīga, 2006, lpp.108.

⁶ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, 2009., lpp.22.

Tajā pašā laikā, sociālie nodokļi vai valsts noteiktie obligātie apdrošināšanas maksājumi ir tiešo nodokļu sistēmas sastāvdaļa, kas paredz to, ka apliekamais objekts pieder vai ir attiecināms uz pašu nodokļu maksātāju. Šie maksājumi, kā nodokļa bāzi, izmanto fiziskās personas ienākumus (algota darba ienākumus, pašnodarbinātās personas ienākumus), bet tie tiek atdalīti atsevišķi, jo ieņēmumi no šiem maksājumiem tiek izmantoti valsts sociālās nodrošināšanas sistēmas finansēšanai.¹

Sociālie nodokļi ir arī darbaspēka izmaksas sastāvdaļa. Darbaspēka izmaksas satur atlīdzību par padarīto darbu gan naudā (tiešā darba samaksa), gan preču un pakalpojumu veidā (darba samaksa natūrā); darba devēja obligātos un brīvprātīgos sociālās apdrošināšanas maksājumus darbinieku labā; darba devēja tiešos sociālos maksājumus darbiniekiem, kā arī citas izmaksas, kas rodas, nodarbinot darbaspēku.² Datus par darbaspēka izmaksu indeksu izmanto lai nodrošinātu Eiropas Savienības valstis ar regulāriem (īstermiņa) un savlaicīgiem darbaspēka izmaksu rādītājiem, lai kontrolētu izmaiņas darbaspēka izmaksās un lai izprastu inflācijas procesu un darbaspēka tirgus dinamiku.³

Jebkuram nodoklim var noteikt nodokļa elementus, kas pēc satura un būtības ir nepieciešami un pietiekami, lai noteiktu nodokļa maksātāja saistības attiecībā uz konkrēto nodokli. Nodokļa pamatelementi ir obligāti visiem nodokļu veidiem, tajā skaitā arī sociālajiem nodokļiem jeb valsts obligātās apdrošināšanas maksājumiem un ietver sevī:

- nodokļa subjektu;
- nodokļa objektu;
- nodokļa bāzi;
- nodokļa likmi;
- nodokļa atvieglojumi;
- nodokļa taksācijas periodu vai samaksas termiņu.⁴

Sociālo nodokļu subjekti ir sociālā nodokļa maksājuma veicēji: sociāli apdrošinātās personas, tas ir plašs personu loks, par kuriem sociālos maksājumus maksā darba devējs vai cits likumā noteikts maksātājs. Sociālo nodokļu objekts un nodokļa bāze atspoguļo par ko nodoklis tiek maksāts, kā arī tiek dots kvantitatīvs raksturojums, lai varētu noteikt apliekamā objekta

¹ Ketners K. Nodokļi un nodevas Latvijā un Eiropā. Vispārīgie aspekti. Rīga, 2012, lpp. 175.

² Statistikas pārvalde. Metodoloģija: Darba spēka izmaksas. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/metodologija/darbaspeka-izmaksu-indekss-36892.html>. Skatīts: 23.03.2014.

³ Turpat. Skatīts: 23.03.2014.

⁴ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, 2009, lpp.13.

kvantitatīvos radītājus, kuriem tiks piemērota nodokļu likme. Sociālo nodokļu objekts un bāze ir visi algotā darba aprēķinātie ienākumi; pašnodarbinātām personām – ienākumi no saimnieciskās un profesionālās darbības, kā arī ienākumi no pakalpojumu sniegšanas, vai citi ienākumi, kurus reglamentē katras valsts normatīvie dokumenti. Valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas objektā netiek ietvertas darba devēja veiktās iemaksas privātajos pensiju fondos darba ņēmēja labā.¹

Nodokļu likme ir nodokļa lielums uz vienu nodokļa bāzes lielumu, kas var tikt noteikts kā absolūta summa vai procentos no bāzes lieluma, tās var tikt diferencētas procentos. Nosakot likmi procentos no bāzes lieluma, likmes var nemainīties, pieaugot nodokļa bāzei (parastā, proporcionālā nodokļa likme), pieaugt, pieaugot nodokļa bāzei (sarežģīta, progresīvā nodokļu likme), vai samazināties, samazinoties nodokļu bāzei (sarežģīta, regresīva nodokļu likme).² Nodokļu likmes var tikt diferencētas arī pēc nodokļa maksātāja. Eiropas Savienības valstīs sociālo nodokļu likmes diferenciacija atšķiras, jo tas ir saistīts ar sociālo pakalpojumu klāstu un attiecīgās valsts politikas nostādņēm un tradīcijām. Atsevišķās valstīs (Austrija, Beļģija u.c.) pastāv arī atšķirīgas likmes fiziskā un intelektuālā darba darbiniekiem.³

Nodokļa atvieglojumi nodokļu maksātājiem ir viens no svarīgākiem nodokļa elementiem, jo paredz nodokļa sloga samazinājumu vai izdevīgāku samaksas kārtību. Kā nodokļa specifiskie paveidi var tikt piemērotas nodokļu brīvdienas (*tax holiday*) – atbrīvojums no nodokļu saistībām uz noteiktu periodu, nodokļa amnestija (*tax amnesty*) – atbrīvojums no pienākuma maksāt nodokļus, iestājoties likuma noteiktajiem apstākļiem. Sociālo nodokļu iemaksām atvieglojumi parasti netiek piemēroti, jo nevar aizstāt sociālās apdrošināšanas sistēmas izmaksas (pabalstus, pensija, u.c.). Bet, tomēr dažos gadījumos ir paredzēti atvieglojumi sociālā nodokļa iemaksām, ja tie ir saistīti pēc savas būtības ar sociālo sistēmu.

Tā, piemēram, Latvijā saskaņā ar likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 14.panta 7.d, par apdrošināšanas prēmiju maksājumiem par labu darbiniekam nav jāmaksā sociālais nodoklis, ja iemaksātās apdrošināšanas prēmijas (kopā ar iemaksām licencētos privātajos pensiju fondos) nepārsniedz 10% no darbinieka bruto darba samaksas kārtējā kalendārajā gadā, un iemaksātās dzīvības (bez līdzekļu uzkrāšanas), veselības vai nelaimes gadījumu

¹ Ekonomikas prognožu centrs. Ekspertīze: ”Sociālā un darba tirgus attīstība”, Rīga, 2012.-[Elektroniskais resurss] - www.lbas.lv/upload/stuff/201207/izmainas_darbas_nodoklu_polka.pdf . Skatīts: 25.02.2014.

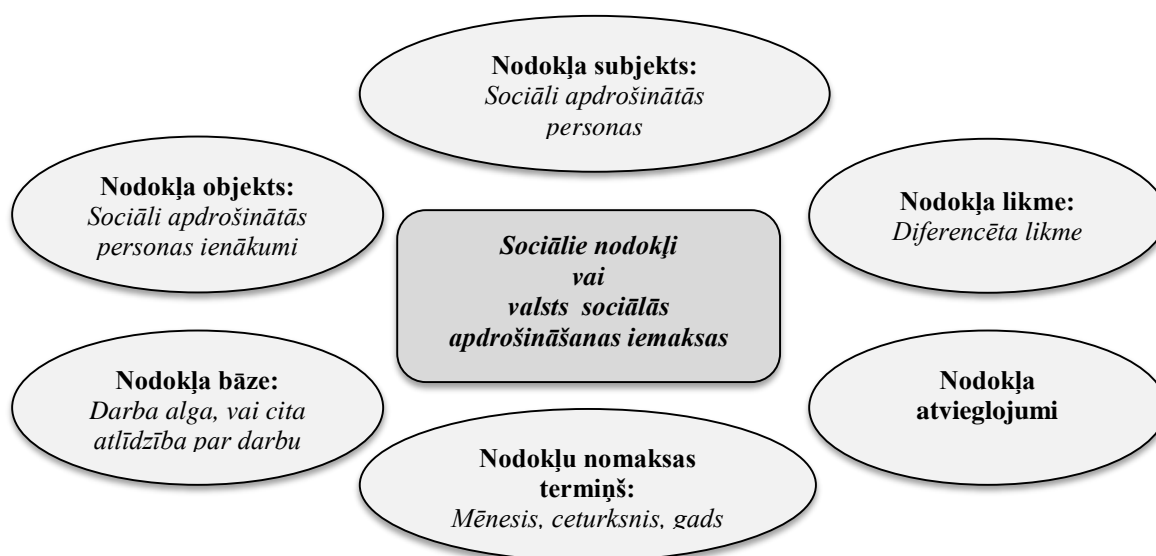
² Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, 2009., lpp.15.

³ Ketners K. Nodokļi un nodevas Latvijā un Eiropā. Vispārīgie aspekti. Rīga, 2012, lpp. 178.

apdrošināšanas prēmiju summas, kas kopā nepārsniedz piecas Ministru kabineta noteiktās minimālās darba algas kārtējā kalendārā gadā.¹

Nodokļa samaksas termiņš ir svarīgs nodokļu elements un tā noteikšana nodrošina nodokļa saistību savlaicīgu izpildi. Sociālo nodokļu maksājumiem parasti tiek piemērots taksācijas periods viens mēnesis, bet tas var būt arī ilgāks laikā periods, ceturksnis vai gads. Tas, galvenokārt, ir atkarīgs no nodokļa subjekta ienākuma gūšanas veida (algots darbs, pašnodarbinātai personai – saimnieciskā darbība, pakalpojumu sniegšana, u.c.). Atbilstoši tām, tiek noteikts sociālo nodokļu taksācijas periods: mēnesis, ceturksnis vai gads. Sociālo nodokļu taksācijas periods parasti sakrīt ar iedzīvotāju ienākuma nodokļa samaksas termiņu (reizi mēnesī, algota darba gadījumā; reizi ceturksnī vai gadā, iesniedzot gada deklarāciju par gūtajiem ienākumiem pašnodarbinātām personām), par cik sociālais nodoklis tiek koordinēts ar fizisko personu ienākuma nodokļiem. Sociālo nodokļu pamatelementu struktūru var redzēt autores izveidotā attēlā 1.1.

Sociālo nodokļu (valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas) pamatelementu struktūra

1.1. att. Sociālo nodokļu (valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas) pamatelementu struktūra²

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu”

¹ Likumi: likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 20.03.2014.

² Autores veidots attēls, izmantojot likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 20.03.2014.

Sociālā nodokļa pozitīvais moments ir neatkarīgais sociālo pabalstu un pensiju finansēšanas avots. Tas rada sociālā nodokļa maksātājiem iespaidu par pensijas un pabalstu (slimības vai bezdarbnieka) atkarību no ienākumiem. Bet vienlaicīgi, negatīvais faktors ir tas, ka sociālais nodoklis veido papildus nodokļu slogu darba algas fondam, samazinot preču un pakalpojumu konkurētspēju.¹

Ņemot sociālās apdrošināšanas sistēmu kopumā svarīgi atzīmēt, ka parasti nepastāv tieša saikne starp maksājumiem un izmaksām no valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas, jo sociālās apdrošināšanas pamatprincipi paredz solidaritāti starp sociālās apdrošināšanas iemaksas veicējiem un sociālo pakalpojumu saņēmējiem.² Tomēr, saikne starp iespēju no vienas puses, veikt sociālās iemaksas, no otras puses, gūt garantētas tiesības saņemt sociālo palīdzību no valsts puses darbanespējas gadījumā, sociālo nodokļu maksātājiem rada iespaidu, ka iespējams, nodokļu maksātāji labprātāk būtu gatavi maksāt nodokļus, kurus sauc par valsts sociālās apdrošināšanas „iemaksām”, nekā, maksāt nodokļus, kurus sauc par „nodokļiem”.³

Eiropas Savienībā nav vienotās sociālo nodokļu vai sociālo apdrošināšanas iemaksu sistēmas. Katrā no Eiropas Savienības dalībvalstīm valsts finansētās sociālās apdrošināšanas programmas atšķiras, tādējādi arī sociālo nodokļu likmes ir atšķirīgas.

1.2. Tiesību aktu raksturojums un piemērošana sociālas apdrošināšanas jomā Eiropas Savienības valstīs un Latvijā

Nodokļu politiku Eiropas Savienībā kopumā nosaka Eiropas kontinenta integrācijas procesi. Nozīmīgs solis Eiropas valstu integrācijas procesā bija Eiropas Ekonomikas Kopienas dibināšanas līguma parakstīšana 1957.gadā. 1987.gadā Eiropas Ekonomikas Kopienas dalībvalstis pieņēma lēmumu līdz 1992.gada 31.decembrim izveidot vienotu Eiropas Ekonomikas kopienas iekšējo tirgu.⁴ Nākamais nozīmīgais ieguldījums ES politiskās integrācijas pilnveidošanā bija Māstrihtas līguma parakstīšana 1992.gadā, tajā tika ietvertas

¹ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē. Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, 2009, lpp.22.

² The Economics of Taxation. Tenth Edition. Simon James, Christopher Nobes, Great Britain, Fiscal publications, 2010, lpp.165.

³ Turpat, lpp.164.

⁴ Ketners K.. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, 2009, lpp. 92.

būtiskas izmaiņas Eiropas Savienības izveide un koplēmuma procedūrā, kas Parlamentam dod plašākas iespējas piedalīties lēmumu pieņemšanā, kā arī jauni ES dalībvalstu valdību sadarbības veidi, piemēram, jautājumos, kas saistīti ar aizsardzību, tieslietām un iekšlietām.¹ Amsterdamas līgums (parakstīts 1997. gadā) nostiprināja Parlamenta pozīciju likumdošanas kopīgā izstrādē ar Padomi daudzās dažādās jomās, kuras reglamentē ES tiesību akti.² Jaunākais – Lisabonas līgums, stājās spēkā 2009. gada 1. decembrī. Ar to nostiprina Eiropas Parlamenta ietekmi, uzliekot valstu valdībām lielāku atbildību Eiropas politikas virzības noteikšanā, kā arī piešķirot Eiropas Savienības pilsoņiem iniciatīvas tiesības.

Tiesību aktus, kā arī ES politiku kopumā, pieņem galveno iestāžu trijotne, kuru veido Padome (kas pārstāv dalībvalstu valdības), Eiropas Parlaments (kas pārstāv iedzīvotājus) un Eiropas Komisija (politiski neatkarīga iestāde, aizstāv Eiropas kopējās intereses). Padomei kopā ar Eiropas parlamentu ir likumdevējvara, kas balstās uz koplēmuma procedūru.³

Lai veiktu Eiropas Savienības uzdevumus un attīstītu tās kompetencē esošās politikas jomas, Eiropas Parlaments, kā galvenā izpildinstitūcija, kopā ar Padomi, kā arī Padome un Eiropas Komisija var pieņemt regulas, direktīvas un lēmumus, kā arī sniegt ieteikumus un atzinumus. Sekundāro Eiropas Savienības tiesību aktu veidi ir šādi.⁴

- **regulas** ir vispārējas nozīmes tiesību akti, no kuriem izriet tiesības un pienākumi. Regulas nav jāiestrādā dalībvalstu tiesībās, bet tās ir tieši piemērojamas Eiropas Savienībā. Regulas, pēc to spēkā stāšanās, automātiski kļūst par dalībvalstu tiesību sistēmas sastāvdaļu;
- **direktīvas** ir Eiropas Savienības tiesību akti, kas paredzēti, lai saskaņotu un koordinētu dalībvalstu tiesību aktus. Direktīvas ir saistošas dalībvalstīm, kurām tās adresētas, attiecībā uz rezultātu, jo šīm dalībvalstīm ir pienākums sasniegt. Direktīvas normas tiek iestrādātas dalībvalstu tiesību sistēmā un kļūst saistošas tikai pēc grozījumu likumos vai noteikumos izdarīšanas;
- **lēmumi un atzinumi** ir tiesību akti, ko izmanto, lai noregulētu konkrētas tiesiskās attiecībās. Lēmumi var būt adresēti dalībvalstīm, juridiskām personām vai atsevišķiem indivīdiem;

1 Eiropas Savienība: ES līgumi. [Elektroniskais resurss]: - http://europa.eu/about-eu/basic-information/decision-making/treaties/index_lv.htm. Skatīts: 27.02.2014.

2 Eiropas Parlaments. Līgumi un Eiropas Parlaments. [Elektroniskais resurss] - <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/lv>. Skatīts: 28.02.2014.

3 Ketners K. Nodokļi un nodevas Latvijā un Eiropā. Vispārīgie aspekti. Rīga, 2012, lpp. 93.

4 Labklājības Ministrija: ES tiesību akti. [Elektroniskais resurss] - www.lm.gov.lv/upload/es/lm_acquis_dir-reg.doc. Skatīts: 14.03.2014.

- **secinājumi** ir politikas dokuments, ko pieņem ministru padome attiecībā uz konkrētu jautājumu un ataino Padomes (dalībvalstu) viedokli attiecībā uz konkrēto jautājumu. Secinājumi nav saistoši dalībvalstīm, taču tie var ietvert kādas turpmākās darbības Eiropas Savienības mērogā.

Par nodokļu politiku, nodokļu veidiem, par jaunu nodokļu ieviešanu, nodokļu subjektu un objektu noteikšanu, kā arī par nodokļu likmēm, atbild Eiropas dalībvalstu valdības, tātad katras valsts valdība nosaka to, cik lieli nodokļi jāmaksā.¹ ES uzdevums ir pārraudzīt valstu noteikumus un lēmumus par nodokļu likmēm, kurus piemēro uzņēmumu gūtajai peļņai, cilvēku ienākumiem, no termiņnoguldījumiem un kapitāla aprites gūtajiem procentiem, lai nodrošinātu:

- ka tie atbilst ES mērķim radīt vairāk darbvietu;
- ka tie nekavē preču, pakalpojumu un kapitāla brīvu apriti ES;
- ka vienas valsts uzņēmumiem netiek nesamērīgas priekšrocības salīdzinājumā ar konkurentiem citās valstīs;
- ka tie nediskriminē citu ES valstu patērētājus, darba ņēmējus vai uzņēmumus.

Lēmumus par nodokļu politiku ES līmenī var pieņemt tikai tad, ja visas dalībvalstis piekrīt tām pēc vienisprātis principa. ES noteikumi ir izstrādāti tā, lai ES iedzīvotāji varētu strādāt citās ES valstīs, neraizējoties par problēmām, kas saistītas ar pensijām un pensijas tiesību pārreģistrēšanu un aplikšanu ar nodokļiem, kā arī citām sociālajām problēmām (sociālo pabalstu saņemšanu, sociālo pakalpojumu saņemšanu). ES arī raugās, lai nebūtu iespējams izvairīties no nodokļu maksāšanas pārrobežu situācijā. Eiropas valstu vairākums ir vienojušās apmainīties ar informāciju nodokļu jomā.²

Eiropas Savienības nodokļu politikai ir divas daļas: tiešie nodokļi, par kuriem pilnībā atbild dalībvalstis, un netiešie nodokļi, kas ietekmē preču brīvu apriti un brīvību sniegt pakalpojumus. Saistībā ar tiešajiem nodokļiem, kur ietilpst arī sociālie nodokļi, dalībvalstis ir ieviesušas pasākumus, lai nepieļautu izvairīšanos no nodokļu maksāšanas un divkāršu nodokļu maksāšanu. Nodokļu politika nodrošina to, ka dalībvalstu konkurenci iekšējā tirgū neizkropļo atšķirības netiešo nodokļu iekasēšanas likmēs un sistēmās. Ir ieviesti arī pasākumi, lai

¹ Eiropas Savienība. Nodokļi. [Elektroniskais resurss] - http://europa.eu/pol/tax/index_lv.htm. Skatīts:23.03.2014.

² Eiropas Savienība. Nodokļi. [Elektroniskais resurss] - http://europa.eu/pol/tax/index_lv.htm. Skatīts: 23.03.2014.

nepieļautu nodokļu konkurences nelabvēlīgu ietekmi gadījumos, ja uzņēmumi veic līdzekļu pārvedumus starp Eiropas Savienības dalībvalstīm.¹

Galvenie nodokļu tiesību avoti ir normatīvie akti, kurus pieņem demokrātiski ievēlētas institūcijas (parlamenti) un kuri satur vispārējas obligātās normas, kas nosaka nodokļu tiesību subjektu ekonomisko uzvedību.² Nodokļu likumos ietver administratīvi procesuālo regulējumu, nodokļu administrācijas organizatorisko regulējumu, tiesības un pienākumus, nodokļu maksātāju definīciju, nodokļu maksātāju tiesības un pienākumus. Nodokļu jautājumu regulējumu nodrošina arī valdību normatīvie akti, Finanšu ministrijas, nodokļu administrācijas un citu nodokļu administrēšanas institūciju pieņemtie noteikumi. Nodokļu jautājumos reti, bet tiek izmantotas tiesību doktrīnas, tiesu precedenti.³ Kopumā, galvenie nodokļu tiesību avoti ir likumi, kurus pēc regulējuma priekšmeta var iedalīt šādās grupas:

- nodokļu sistēmas pamatlikumi – reglamentē nodokļu sistēmas pamatprincipus;
- konkrēto nodokļu likumi – nosaka katrā konkrētā nodokļa pamatelementus: subjektus, objektu, likmes, maksāšanas kārtību;
- nodokļu administrācijas darbību reglamentējošie likumi – nosaka konkrētā nodokļa administrēšanas kārtību: administrēšanas institūciju, tās tiesības un kompetenci u.tml.;
- nodokļu tiesiskas attiecības reglamentējošie likumi – nosaka atsevišķiem nodokļiem īpašu tiesisko regulējumu, piemērām, nodokļu atvieglojumu piemērošana īpašajās nodokļu zonās, nodokļu nozieguma novēršanas jautājumos.

Latvijas Republikas nodokļu sistēmas pamatlikums, kas reglamentē vispārējo nodokļu sistēmu, nosaka nodokļu aplikšanas pamatprincipus un nosacījumus, ir likums „Par nodokļiem un nodevām”, kas pieņemts 1995.gadā 02. februārī. Saskaņā ar likuma 2.pantu, „likums attiecas uz visiem nodokļiem un nodevām, ja konkrētā nodokļa likums neparedz citu, konkrētā nodokļa vai nodevas specifikai atbilstošu kārtību, kura nedrīkst būt pretrunā ar šo likumu”.⁴ Savukārt, ņemot vērā iepriekš minēto klasifikāciju, sociālo nodokļu darbību Latvijā reglamentē likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”, kas pieņemts 1997.gadā 01.oktobrī, bet katru gadu tiek

¹ Eiropa. ES tiesību aktu kopsavilkumi. [Elektroniskais resurss] - http://europa.eu/legislation_summaries/taxation/index_lv.htm.. Skatīts: 24.03.2014.

² Ketners K., Nodokļu teorijas pamati. RTU, Rīga, 2006, lpp.54.

³ Turpat, lpp. 51.

⁴ Likumi. Likums „Par nodokļiem un nodevām”. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=33946>. Skatīts: 23.03.2014.

papildināts un precizēts. Likuma mērķis ir noteikts likuma 2.pantā: „likums nosaka valsts sociālās apdrošināšanas vispārīgos principus, kā arī regulē tās finansiālo un organizatorisko struktūru. kas nosaka konkrēto nodokļu aprēķināšanas un maksāšanas kārtību un nodokļa elementus”.¹ Bez tām, likumā ir noteikts, ka valsts sociālā apdrošināšana ir valsts sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa un tās galvenie pamatprincipi ir:

- solidaritāte starp sociālās apdrošināšanas iemaksu veicējiem un sociālās apdrošināšanas pakalpojumu saņēmējiem;
- sociālās apdrošināšanas līdzekļu izmantošanu tikai sociālās apdrošināšanas pakalpojumiem saskaņā ar likumu.²

Bez nodokļu likumiem, VSAOI aprēķinu un maksāšanas kārtību reglamentē Ministru kabineta noteikumi, Valsts ieņēmumu dienesta izdotie metodiskie un informatīvie materiāli un ieteikumi nodokļu maksātājiem par nodokļu nomaksas un deklarāciju aizpildīšanas kārtību, kā arī nodokļu maksājumu uzskaiti maksātāju grāmatvedībā.³ Tieši Ministru kabineta noteikumi nosaka normas, kas regulē sociālajai apdrošināšanai pakļauto personu reģistrāciju (*likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 13.pants*), sociālās apdrošināšanas minimālo un maksimālo apmēru (*likuma „Par VSA” 14.pants*), VSAOI iemaksu likmes par sociālās apdrošināšanas veidiem un maksātāju veidiem (*likuma „Par VSA” 18.pants*). Saskaņā ar Ministru kabineta pieņemtajiem noteikumiem, kas ir spēkā un attiecas uz 2014.gadā veiktajām VSAOI iemaksām, sociālās apdrošināšanas likmes un maksātāju veidi, tiks izskatīti nākamajā sadaļā.

Nodokļu administrēšana dažādās valstīs atšķirās pēc struktūras un pamatfunkcijām, bet tās galvenās pamatfunkcijas ir nodokļu maksātāju reģistrācija un uzskaitē, nodokļu kontrole un nodokļu pārbaudes. Latvijā nodokļu administrēšanas funkcijas veic Valsts ieņēmumu dienests. Balstoties uz iepriekš minēto nodokļa tiesību avotu klasifikāciju, Latvijas nodokļu, tajā skaitā arī sociālo nodokļu, administrēšanas tiesību likums ir Likums „Par Valsts ieņēmumu dienestu”, kas pieņemts 1993.gadā. 28.oktobrī. Šajā likumā izpratnē, Valsts ieņēmumu dienests, ka finanšu ministra padotībā pārvaldes iestāde, pamatfunkcija ir nodrošināt nodokļu maksājumu un nodokļu maksātāju uzskaiti, valsts nodokļu, nodevu un citu valsts noteikto obligāto

¹ Likumi: Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]- <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 23.03.2014.

² Turpat. Skatīts: 23.03.2014.

³ Valsts ieņēmumu dienests. VSAOI tiesību akti. [Elektroniskais resurss] - <http://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=384&hl=1>. Skatīts: 19.03.2014.

maksājumu iekasēšanu Latvijas Republikas teritorijā, kā arī iekasēt nodokļus, nodevas un citus obligātos maksājumus Eiropas Savienības budžetam.¹

Valsts ieņēmumu dienesta (VID) darbība Latvijā neierobežojas tikai ar pamatfunkciju izpildi, bet tās nodrošina arī nodokļu maksātāju informēšanas funkciju, metodisko materiālu izstrādes funkciju. Tā piemēram, VID ir izstrādājis un aktualizējis uz 2014.gadā 01.janvārī metodisko materiālu „Darba devēju un darba ņēmēju valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas”², kurā izskaidro nodokļa pamatelementus, reģistrācijas un deklarācijas iesniegšanas kārtību, izskaidro obligāto VSAOI likmes struktūru un nomaksas kārtību, kā arī aktualizē visus normatīvos aktus, kas ir spēkā esošajā taksācijas periodā.

Sociālo nodokļu tiesiskas attiecības reglamentējošais likums, kas nosaka VSAOI īpašu tiesisko regulējumu Latvijā, ir likums „Par budžetu un finanšu vadību” (*pieņemts 1994.gadā.24.martā*). Saskaņā ar likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 7.pantu, sociālās apdrošināšanas iemaksas un sociālās apdrošināšanas pakalpojumi tiek veikti un tiek finansēti no speciālajiem budžetiem:³

- valsts pensiju speciālā budžeta;
- nodarbinātības speciālā budžeta;
- darba negadījumu speciālā budžeta;
- invaliditātes, maternitātes un slimības speciālā budžeta.

Savukārt, saskaņā ar likumā 7.panta 2.punktu, speciālie budžeti tiek administrēti saskaņā ar likumu "Par budžetu un finanšu vadību".

Nodokļu tiesību regulējuma sfērā piemērošanas kritēriji (*valsts nodokļu jurisdikcija*) tiek noteikti divējādi: pēc valsts teritorijas un rezidences. Teritoriālajā jurisdikcijā valstij ir pilnīgas un vienīgas tiesības noteikt un piemērot jebkādas likuma normas, kas nosaka pilsoņu un juridisko personu uzvedību, tā saucamais teritoriālais nodokļu aplikšanas princips.

Katra valsts nosaka nodokļu veidus, nodokļu sistēmas struktūru, nodokļu likmes, nodokļu samaksas kārtību un tās ir obligātās izpildei visa valsts teritorijā. Nosakot likumā nodokļu subjektus, nodokļu tiesībās, vadās galvenokārt pēc rezidences principiem (*nacionālās piesaistes (rezidences) princips*) - attiecībā uz saviem rezidenti, visā savā teritorijā tiek

¹ Likumi: likums "Par Valsts ieņēmumu dienestu". [Elektroniskais resurss]-<http://likumi.lv/doc.php?id=59902>. Skatīts: 23.03.2014.

² Valsts ieņēmumu dienests. VSAOI. Metodiskais materiāls.. [Elektroniskais resurss]. - <http://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=384&hl=1&oid=5439&otype=17>. Skatīts:23.03.2014.

³ Likumi: likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]- <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts:23.03.2014.

izmantota neierobežota jurisdikcija un neierobežotas tiesības noteikt nodokļu pienākumus.¹ Bet, uz citas valsts rezidenti – nerezidenti, pastāv ierobežota nodokļu maksāšanas jurisdikcija. Nodokļu rezidenci fiziskām personām nosaka, izmantojot vairākus kritērijus: pilsonība, pastāvīga dzīves vieta, vai atrašanās valsts teritorijā, ilgāk par 183 dienām. Latvijas normatīvajos aktos ir noteikts, ka fiziskā persona tiks uzskatīta par rezidentu, ja:

1) šīs personas pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijas Republikā vai
2) šī persona uzturas Latvijas Republikā 183 dienas vai ilgāk jebkurā 12 mēnešu periodā, kas sākas vai beidzas taksācijas gadā, vai

3) šī persona ir Latvijas pilsonis, ko ārzemēs nodarbina Latvijas Republikas valdība.²

Lai noteiktu 183 dienu periodu, kurā persona uzturas Latvijas Republikā, atbilstoši likuma "Par nodokļiem un nodevām" 14.panta otrās daļas 2.punktam, izmanto arī Ekonomiskās attīstības un sadarbības organizācijas (angļu val. - *Organization for Economic Co-operation and Development (OECD)*) ieteikto fiziskās klātbūtnes testu, kas satur vairākus kritērijus pēc kuriem var noteikt nodokļu maksātāju statusu.³ Taču ievērojot konkrētās nodokļu konvencijas normas, ir iespējama situācija, kad ārvalstu fiziskā persona netiek uzskatīta par Latvijas Republikas rezidentu, pat ja tās uzturēšanas ilgums pārsniedz 183 dienas.⁴

Nodokļu konvencijas ir starptautiskie nodokļu likumi, kas atruna starptautiskās nodokļu attiecības starp valstīm, savstarpējie neregulējot nodokļu tiesību piemērošanas jomas un citus ar nodokļu aplikšanu saistītus jautājumus.⁵ Nodokļu konvencijas galvenie uzdevumi ir:

- nodokļu dubultās uzlikšanas novēršana;
- nodokļu nemaksāšanas novēršana;
- nodokļu aplikšanas tiesību sadalīšana abām valstīm;
- diskriminācijas nepieļaušana.

Ja nodokļu konvencijā ir paredzēti citādi nosacījumi nekā likumā, spēkā ir nodokļu konvencijas nosacījumi. Latvijā starpvalstu nodokļu konvenciju prioritāro raksturu nosaka

¹ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, 2009, lpp. 53.

² Valsts ieņēmumu dienesta skaidrojums. [Elektroniskais resurss]. - [http://www.mfa.gov.lv/data/faktu%20lapa_%C4%80m%20preses%20konferencei%20\(2\).pdf](http://www.mfa.gov.lv/data/faktu%20lapa_%C4%80m%20preses%20konferencei%20(2).pdf). Skatīts:25.03.2014.

³ Valsts ieņēmumu dienests. Metodiskie materiāli par iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanas kārtību no nerezidentu – fizisko personu ienākuma. [Elektroniskais resurss] - www.vid.gov.lv/dokumenti/tiesibu.../met_iein_par%20nerezidentiem.doc. Skatīts:24.03.2014.

⁴ Turpat. Skatīts: 24.03.2014.

⁵ Ketners K., Titova S. Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, 2009, lpp. 57.

likums "Par nodokļiem un nodevām" 7.pants. Parasti nodokļu maksātājs saskaņā ar nodokļu konvencijām var saņemt nodokļu atvieglojumus.¹ Ja nodokļu konvencijā nosaka likmes, kas ir augstākas par likumā noteiktajām likmēm, piemēro likumā noteiktās likmes. Ja konvencijā noteiktās likmes ir zemākas par likumā noteiktajām likmēm vai tajā ir noteikti atbrīvojumi no aplikšanas ar nodokli, konvencijas noteikumus piemēro Ministru kabineta 2001.gada 30.aprīļa noteikumos Nr.178 "Kārtība, kādā piemērojami starptautiskajos līgumos par nodokļu dubultās uzlikšanas un nodokļu nemaksāšanas novēršanu noteiktie nodokļu atvieglojumi" noteiktajā kārtībā. Kopumā, konvencijas ierobežo nacionālo likumu piemērošanu nevis to paplašina. Tas nozīmē, ka konvenciju noteikumi nedrīkst uzlikt papildus maksāšanas saistības. Nodokļu konvencijas ir viens no sadarbības veidiem nodokļu koordinācijas jomā ES valstīs.

Nodokļu koordinācija ES līmenī ir ļoti nozīmīga, jo tā var veicināt gan kopīgo jautājumu risināšanu nodokļu politikā, gan valstu nodokļu politikas mērķu sasniegšanu. Integrācijas process Eiropas Savienībā gūst strauju progresu, palielinot locekļu skaitu Eiropas Savienībā. Šajā sakarā, Eiropas nodokļu struktūras saskaņošana starp daudzām Eiropas valstīm kļūst arvien svarīgāka.² Nodokļu koordinācija ir īpaši vajadzīga gadījumos, kuros iesaistīti pārrobežu jautājumi. Tā var palīdzēt uzlabot iekšējā tirgus efektivitāti, ņemot vērā to, ka patlaban dažus vissvarīgākos atlikušos šķēršļus iekšējā tirgū rada nekoordinēta nodokļu politika dalībvalstīs. ES vienotā tirgus integrācija un konkrētu faktoru mobilitāte nozīmē to, ka nodokļu joma ietekmē uzņēmēju lēmumus pārrobežu jautājumos. Neatbilstības valsts nodokļu noteikumos var darboties kā šķēršļi un neļaut pilsoņiem un uzņēmumiem pilnībā izmantot integrētā tirgus priekšrocības.³ Turklāt, koordinēšana var palīdzēt atbalstīt valsts izaugsmei labvēlīgu nodokļu politikas stratēģiju īstenošanu, piemēram, ja rezultātā tiek novērsta nelabvēlīga nodokļu prakse, kā arī krāpniecība un izvairīšanās no nodokļu maksāšanas. Kopīgi centieni apkarot krāpšanu nodokļu jomā un izvairīšanos no nodokļu maksāšanas var nostiprināt dalībvalstu nodokļu bāzes un palīdzēt palielināt ieņēmumus, nepaaugstinot nodokļu slogu.

¹ Valsts ieņēmumu dienests. Nodokļu konvencijas, to būtība un uzdevumi. [Elektroniskais resurss]- <http://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=10&id=801&hl=1>. Skatīts: 24.03.2014.

² Nemeč J., Wriģth G.. Public Finance: Theory and Practice in the Central European Transition. Slovak Republic, 1997., lpp.233.

³ Monti M. (2010. g.), „Jauna stratēģija vienotajam tirgum.”. - Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas. ATZINUMS par tematu “Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai “Akts par vienoto tirgu. Divpadsmit mehānismi, kā veicināt izaugsmi un vairogt uzticēšanos. Kopīgiem spēkiem uz jaunu izaugsmi OM(2011) 206 galīgā redakcija. [Elektroniskais resurss] - www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT...A7.... Skatīts: 25.03.2014.

Nodokļu koordinācija un ES tiesību akti ir nozīmīgi, lai risinātu trīs dažādus jautājumu veidus. Pirmkārt, nodokļu koordinācija var veicināt šķēršļu novēršanu vienotajā tirgū un līdz ar to veidot līdzvērtīgus konkurences apstākļus uzņēmumiem un privātpersonām. Tādējādi koordinēti pasākumi nodokļu jomā var risināt dubultās aplikšanas ar nodokļiem problēmu, kā arī citus nodokļu pasākumus, kas rada šķēršļus pārrobežu mērogā iekšējā tirgū un ieguldījumiem ES.¹

Otrkārt, nodokļu koordinācijai var būt svarīga nozīme, ierobežojot un novēršot nodokļu neuzlikšanu un ļaunprātīgu izmantošanu, jo šādas darbības apdraud godīgumu un efektīvu savstarpējo darbību starp dalībvalstu nodokļu sistēmām. Tas varētu radīt uzlabotu nodokļu saistību izpildi un vairost ļoti vajadzīgos papildu ieņēmumus valstu budžetā.

Visbeidzot, koordinācija var palīdzēt novērst kaitniecīgu nodokļu konkurenci un no tās izrietošo novienādošanu, samazinot dalībvalstu spējas aplikēt ar nodokļiem mobilas bāzes un liekot tām palielināt ieņēmumus no vismazāk mobilās bāzes, piemēram, no darbaspēka un īpaši no mazkvalificētiem darbiniekiem. Visticamāk, tas radīs nopietnus traucējumus attiecībā uz šķēršļiem, kas mazina vēlmi strādāt, un lielākas darbaspēka izmaksas darba devējiem. Koordinācija nodokļu jautājumos varētu dalībvalstīm sniegt lietderīgu darbības sfēru, lai tās varētu labāk izstrādāt savu nodokļu politiku.²

Nodokļu koordinācija ES vai ES tiesību akti, kuru pieņemšanu var uzskatīt par lietderīgu jomās, kas ir īpaši svarīgas iekšējā tirgus vienmērīgai darbībai, var atbalstīt dalībvalstis centienos padarīt savas nodokļu sistēmas izaugsmei labvēlīgākas un uzlabot nodokļu iekasēšanas efektivitāti.³

ES noteikumi par sociālā nodrošinājuma koordinēšanu neaizstāj valstu sociālā nodrošinājuma sistēmas vienota Eiropā. Šāda saskaņošana nav iespējama, jo sociālās apdrošināšanas sistēmas dalībvalstīs ir rezultāts senām tradīcijām, kuras balstās uz nacionālo kultūru.⁴ Tāpēc, Eiropas Savienības mērķis nevis saskaņot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas, bet nodrošināt to koordināciju. Katra dalībvalsts var brīvi izlemt, kuras personās būtu jāapdrošina un pret kādiem riskiem saskaņā ar tās tiesību aktiem, kādi pabalsti tiek piešķirti un

¹ Eiropas Komisija. Izaugsmei labvēlīga nodokļu politika dalībvalstīs un labāka nodokļu koordinācija ES. [Elektroniskais resurss] - [www.europarl.europa.eu/.../COM_COM\(2011\)0815\(PAR2\)_LV.doc](http://www.europarl.europa.eu/.../COM_COM(2011)0815(PAR2)_LV.doc). Skatīts: 24.03.2014.

² Turpat. Skatīts: 24.03.2014.

³ Turpat. Skatīts: 25.03.2014.

⁴ Coordination of Social Security Systems in the Europe. [Elektroniskais resurss]. - http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_166995.pdf. Skatīts: 29.03.2014.

uz kādiem nosacījumiem, kā arī, kā tiek aprēķināti šie pabalsti un kādi ieguldījumi būtu jāmaksā. Piemērojot dažādu valstu tiesību aktus sociālās apdrošināšanas jomā, tās mērķis ir nodrošināt personām, kas izmanto savas tiesības brīvi pārvietoties un uzturēties ES dalībvalstīs, tādu sociālās apdrošināšanas sistēmu, kura nedrīkst būt sliktākā par savas dzīvesvietas sociālās apdrošināšanas sistēmu, kur persona vienmēr ir dzīvojusi un strādājusi.¹

Starptautiskās nodokļu politikas koordinācija mūsdienās ir vērsta uz administratīvas sadarbības stiprināšanu, kaitīgas nodokļu konkurences novēršanu. Par starptautisko nodokļu attiecību un nodokļu sadarbības koordinācijas centru kļuva Eiropas ekonomiskās sadarbības organizācijas – ESAO (kopš 1961.gada – (OECD)). Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija jeb ESAO (*Organization for Economic Co-operation and Development*, turpmāk tekstā - OECD) ir 1961.gadā dibināta starpvaldību organizācija, kas apvieno 34 attīstītākās pasaules valstis, to skaitā arī 21 ES dalībvalsti. OECD savu misiju definē kā demokrātijas un tirgus ekonomikas principu ievērošanas veicināšanu, kā arī valstu ilgtspējīgu tautsaimniecības attīstības sekmēšanu globalizācijas kontekstā.²

OECD ir unikāls forums, kas dalībvalstu pārstāvjiem dod iespēju efektīvi risināt tām saistošos problēmjaudājumus, definējot veiksmīgākās pieejas, kas balstās uz atsevišķu valstu pieredzi, kā arī koordinēt nacionālo un starptautisko politiku izstrādi. OECD izstrādā vadlīnijas, standartus un starptautiskos tiesību instrumentus, gatavo makroekonomiskās un strukturālās politikas analīzi, rīko konsultācijas, seminārus, forumus un ministru līmeņa sanāksmes, veic nozīmīgus ekonomiskos, sociālos un statistiskos pētījumus, aptverot tādas tautsaimniecības nozares kā ekonomika, tirdzniecība, fiskālā politika, valsts pārvalde, attīstības politika, izglītība, zinātne, tehnoloģijas, nodarbinātība, enerģētika, uzņēmējdarbība, vietējā un reģionālā attīstība, lauksaimniecība, vide utt. OECD palīdz valstīm apzināt iespējamās ekonomiskās un sociālās problēmas sektorālā griezumā, un palīdz noteikt stratēģijas to risināšanai.³

Starptautiskās nodokļu politikas sadarbības ietvaros, OECD vispasaules foruma darba grupa, kuru veidoja pārstāvji no OECD, ir izstrādājusi Modeļa līgumu par nodokļu informācijas apmaiņu (*Model agreement on Exchange of information on tax matters, developed by OECD Global Forum Working Group on Effective Exchange of Information*). Šā līguma mērķis ir

¹ Coordination of Social Security Systems in the Europe. [Elektroniskais resurss]. - http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_166995.pdf. Skatīts: 29.03.2014.

² LR Ārlietu Ministrija: OECD. [Elektroniskais resurss] - <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/Ekonomiskas-attiecibas/Starpt-ekon-org/OECD/OECD/>. Skatīts: 26.03.2014.

³ Turpat. Skatīts: 26.03.2014.

veicināt starptautisko sadarbību nodokļu jautājumos, apmainoties ar informāciju starp valstīm. Efektīvas informācijas apmaiņas trūkums ir viens no galvenajiem kritērijiem, kas nosaka nelabvēlīgu nodokļu praksi. OECD darba grupas uzdevums bija izveidot juridisku instrumentu, kas varētu tikt izmantots, lai izveidotu efektīvu informācijas apmaiņu. Līgums atspoguļo efektīvu standartu informācijas apmaiņai, lai īstenotu ESAO iniciatīvas par kaitīgu nodokļu prakses novēršanu.¹

Nodokļu politikas īstenošanai tiek piemēroti dažādas tiesību normas, kas ietver ES tiesību normas un nacionālas tiesību normas. Attiecībā uz tiesību normas piemērošanu, svarīgi atzīmēt ES tiesību aktus prioritātes aspektu – nacionālie tiesību akti paliek spēkā, bet interpretējot un piemērojot tiesību normas, netiek ņemtas vērā tās, kuras ir pretrunā ar ES tiesību normām. Nodokļu tiesiska regulējuma saskaņotība, nacionālo likumdošanu un citu normatīvo saskaņotību definē par nodokļu harmonizācijas procesu.

Nodokļu harmonizācija ir atsevišķu valstu nodokļu sistēmas savstarpējās saskaņošanas process.² Šis process aptver nodokļu unificēšanu, mijiedarbību un nodokļu sistēmu, nodokļu politikas koordināciju, kas ietilpst dažādās starptautiskajās grupās. Eiropas Savienības nodokļu harmonizācijas princips pamatojas uz dalībvalstu nodokļu suverenitātes atzīšanas principu t.i., iekasēt savā teritorijā nodokļus un veidot personīgo budžetu.³

Sociālajā un sociālās apdrošināšanas iemaksu jomā ES netiek veikti nodokļa harmonizācijas pasākumi, tomēr, lai īstenotu brīvu personu kustību, ir nepieciešams nodrošināt, ka, personas, pārvietojoties ES teritorijā, nezaudē sociālas drošības tiesības. Nodokļu harmonizēšanas procedūras ES nevirzās tik ātri, kā bija iecerēts. Būtisks iemesls tam ir noteikums, kas nosaka, ka nodokļu jautājumos ir jāpieņem vienbalsīgs lēmums. Tas ļauj dalībvalstīm bloķēt jebkurus nodokļu harmonizācijas jautājumus un priekšlikumus. Ja nodokļu jautājumi tiktu izlemti ar kvalificētu balsu vairākumu, iespējams, varētu būt daudz straujāks progress nodokļu harmonizēšanā.⁴

Kopš Latvija iestājas Eiropas Savienībā, 2004.gada 1.maijā, sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinēšana notiek saskaņā ar Padomes Regulu Nr.1408/71 par sociālā nodrošinājuma

¹ OECD. Tax Information Exchange Agreements. [Elektroniskais resurss] - <http://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/taxinformationexchangeagreementstieas.htm>. Skatīts:29.03.2014.

² Ketners K. Nodokļi un nodevas Latvijā un Eiropā. Vispārīgie aspekti. Rīga, 2012., lpp.108.

³ Turpat, lpp.109.

⁴ Lūcija Kavale. Nodokļu harmonizācija Eiropas Savienībā: problēmas un risinājumi. LATVIJAS UNIVERSITĀTES RAKSTI, 702. SĒJUMS Ekonomika, Latvijas Universitāte, 2006., lpp. 203.

shēmu piemērošanu darba ņēmējiem, pašnodarbinātajiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri pārvietojas Kopienas teritorijā (Regula Nr.1408/71) un Regulu Nr.574/72, kas nosaka īstenošanas kārtību Regulai Nr.1408/71.¹ Regulas noteikumi paredz valstu sociālās nodrošināšanas tiesību aktu koordinēšanu attiecībā uz darbinieku pārvietošanās brīvību, lai sekmētu viņu dzīves līmeņa paaugstināšanu un nodarbinātības nosacījumu uzlabošanu, garantējot, pirmkārt, vienlīdzīgu attieksmi no dažādo valstu tiesību aktu puses un, otrkārt, sociālās nodrošināšanas pakalpojumu pieejamību darbiniekiem un viņu ģimenes locekļiem neatkarīgi no viņu darba un dzīves vietas.² Regulas noteikumi attiecas uz šādiem sociālajiem pakalpojumiem:

- vecuma pensija;
- invaliditātes pensija;
- apgādnieka zaudējuma pensija;
- atlīdzība sakarā ar nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- slimības un maternitātes pabalsti;
- apbedīšanas pabalsti;
- ģimenes pabalsti – bērna kopšanas pabalsts un ģimenes valsts pabalsts;
- bezdarbnieka pabalsts.³

Šo regulu piemēro visām vispārīgajām un īpašajām sociālā nodrošinājuma shēmām, kuras var būt gan uz iemaksām balstītas, gan uz iemaksām nebalstītas shēmas.⁴ 2010.gada.1.maijā stājās spēkā 2004.gada.29.aprīlī Eiropas Parlamenta un Padomes pieņemtā Regula Nr.883/2004 par sociālās nodrošināšanas sistēmu koordinēšanu un 2009.gada 16.septembra Regula Nr.987/2009, kas nosaka īstenošanas kārtību Regulai Nr.883/2004. Regula Nr.883/2004 tikai koordinē dalībvalstu nacionālo likumdošanu sociālās drošības jomā. Tas nozīmē, ka dalībvalstīm ir dota brīva izvēle izlemt, kuras personas ir sociāli apdrošināmas, kādi pabalsti un pēc kādiem noteikumiem piešķirami, kādai jābūt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmei, kā aprēķināmi pabalsti un uz cik ilgu laiku tie piešķirami. Latvijā ir divas kompetentās institūcijas, kas nodrošina pakalpojumu piešķiršanu saskaņā ar Regulu

¹ Eiropas Komisija: Nodarbinātība, sociālās lietas un iekļautība: [Elektroniskais resurss].

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&intPageId=983&langId=lv>. Skatīts: 29.03.2014.

² Labklājības Ministrija: Sociālā aizsardzība, tiesību akti. [Elektroniskais resurss] -

http://www.lm.gov.lv/upload/sociala_aizsardziba/apdrosinasanas_tiesibu_akti/regula1408.pdf. Skatīts:22.03.2014.

³ Eur-Lex Eiropa. Padomes Regula (EEK) Nr. 1408/71. [Elektroniskais resurss]. - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31971R1408:lv:HTML>. Skatīts: 22.03.2014.

⁴ Turpat. Skatīts: 22.03.2014.

Nr.883/2004: Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA) un Nacionālais veselības dienests (NVD).¹

1.3. Latvijas un Eiropas Savienības sociālās apdrošināšanas un sociālās aizsardzības sistēmas raksturojums

Skatoties pasaules mērogā, Eiropas Savienība (ES) nepārprotami ir sociālās aizsardzības paraugs. Bezdarbs, slikta veselība, invaliditāte, ģimenes apstākļi un vecums ir daži no riskiem, kuru novēršanai tika radītas sociālās sistēmas. Tās sniedz pieeju vairākiem pakalpojumiem, kam ir izšķirīga loma cilvēka cieņas saglabāšanā. Lai gan par sociālās aizsardzības sistēmu organizēšanu un finansēšanu ir atbildīgas dalībvalstis, Eiropas Savienībai ir īpaša loma — tā ievieš tiesību aktus, kas saskaņo valstu sociālās nodrošināšanas sistēmas, jo īpaši attiecībā uz mobilitāti Kopienas robežās. ES nesēn apņēmās veicināt ciešāku sadarbību starp dalībvalstīm, lai modernizētu sociālās aizsardzības sistēmas, kurās ir līdzīgas problēmas visā ES.²

Eiropas Savienības dalībvalstis ar mērķi veicināt sociālo progresu, attīstīt sociālās drošības sistēmu Eiropas Savienībā un panākt lielāku vienotību tās locekļu starpā, 1964.gadā 16.aprīlī Strasbūrā parakstīja Eiropas sociālās drošības kodeksu³ (turpmāk tekstā – Kodekss). Šī nozīmīgā dokumenta uzdevums ir rosināt visām dalībvalstīm realizēt un pilnveidojot sociālās programmas, atzīst vēlmi harmonizēt sociālo maksājumu apjomus dalībvalstīs. Kodeksā ir arī izteikta vēlme noteikt Eiropas Sociālās drošības kodeksu augstākā līmenī nekā minimālie standarti, kas iekļauti Starptautiskajā Darba Konvencijā Nr.102 attiecībā uz Sociālās drošības minimālajiem standartiem. Kodeksa normas nosaka, kādi standarti valstij jāpasniedz, bet katrai valstij ir dota iespēja pašai noteikt veidus, kā tos sasniegt. Sasniedzamie mērķi ir noteikti tā, lai Kodeksu varētu piemērot valstis ar visdažādākajām sociālās drošības sistēmām. Pašlaik Kodeksu parakstījušas 26 valstis un 21 no tām to arī ratificējusi. Latvija Eiropas sociālās drošības kodeksu parakstīja 2003.gada 28.novembrī.⁴ Kodeksā ir noteikts pabalstu un sociālo

¹ Labklājības Ministrija: Sociālā aizsardzība, tiesību akti. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lm.gov.lv/text/586>. Skatīts: 23.03.2014.

² Eiropa: ES tiesību aktu kopsavilkumi: [Elektroniskais resurss]: - http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/social_protection/index_lv.htm. Skatīts: 14.03.2014.

³ Labklājības Ministrija. Eiropas Padome. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lm.gov.lv/text/587>. Skatīts: 17.03.2014.

⁴ Turpat. Skatīts: 17.03.2014.

pakalpojumu klāsts, kas ar apdrošināšanas līdzekļiem nodrošina aizsargājamās personas tiesības uz sociālo drošību no valsts puses.

Tādās jomās kā darba tiesības, darba apstākļi, darbinieku informēšana un konsultēšana, vienādas iespējas sievietēm un vīriešiem darba tirgū ES nosaka minimālos standartus. Tāpat ES rīkojas, lai novērstu diskrimināciju, kas balstīta uz personas dzimumu, rasi vai etnisko izcelsanos, reliģisko piederību vai ticību, invaliditāti, vecumu vai seksuālo orientāciju.

Latvijā sociālās drošības sistēmu sāka veidot 1990-to gadu sākumā, pieņemot 1995.gadā septembrī Likumu „Par sociālo drošību”. Likumā tika noteikti sociālās drošības sistēmas veidošanas un darbības pamatprincipi, personu galvenās sociālās tiesības un pienākumi, to realizēšanas pamatnosacījumi, kā arī reglamentē sociālo pakalpojumu veidus.¹ Sociālās drošības sistēmas pamatprincips ir sociālo pakalpojumu vienlīdzīga garantēšana neatkarīgi no rasu vai etniskās, dzimuma piederības vai reliģiskās pārliecības.²

Kopš 1996.gada Latvijā ievieš iepriekš konceptuāli izstrādāto uz sociālās apdrošināšanas iemaksām balstīto sistēmu, kas darbojas pēc solidaritātes principa un garantē aizsardzību visu tradicionālo sociālo risku gadījumā. Jauna apdrošināšanas sistēma juridiski nostiprināta 1997.g. 01.oktobrī ar likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu”.³ 2002.gadā 31.oktobrī tika pieņemts „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības” likums, kurā tika atrunāti valsts vai pašvaldības garantētie pabalsti un sociālie pakalpojumi, sociālās palīdzības sniegšanas un saņemšanas principi, un to personu loku, kurām ir tiesības saņemt šos pakalpojumus un palīdzību.⁴ Likums „Par sociālo drošību” ir pamats arī citiem normatīviem aktiem, kas attiecās uz sociālās aizsardzības jautājumiem un kuri nosaka jau precīzas konkrēta atbalsta veida normas⁵: likums „Par apdrošināšanu bezdarba gadījumiem”, „Valsts sociālo pabalstu likums”, likums „Par valsts pensijām” un u.c..

Latvijas sociālo apdrošināšanas sistēmu var iedalīt trīs sociālo pabalstu grupās:

- valsts sociālie pabalsti;
- sociālās apdrošināšanas pabalsti;
- pašvaldību sociālie pabalsti.

¹ LR likumi: Likums par sociālo drošību. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=36850>. Skatīts: 15.03.2014.

² Turpat. Skatīts: 15.03.2014.

³ LR likumi: Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466> . Skatīts: 15.03.2014.

⁴ LR likumi: Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. [Elektroniskais resurss] <http://likumi.lv/doc.php?id=68488>- Skatīts: 15.03.2014.

⁵ FACTUM&BICEPS. ESF programmas projekts „Labklājības Ministrijas pētījumi”, Rīga, 2007., lpp.122.

Valsts sociālie pabalsti ir sociālās apdrošināšanas sistēmas nozīmīga sastāvdaļa, jo tās mērķis ir sniegt materiālu atbalstu noteiktām iedzīvotāju grupām. Šie pabalsti paredzēti sociālā riska situācijām un gadījumiem, kad samazinās ienākumi tādām personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, vai kuru veiktās iemaksas nav pietiekamas valsts sociālās apdrošināšanas pabalstu un pensiju saņemšanai vai tādu papildus izdevumu rašanās gadījumos, kuros sociālās apdrošināšanas sistēma neparedz aizsardzību (piemēram, ģimenes valsts pabalsts, bērna kopšanas un piedzimšanas pabalsti, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, kas sniedz aizsardzību vecuma, invaliditātes vai apgādnieka zaudējuma gadījumā tām personām, kuras nav sociāli apdrošinātas, u.c.)¹. Valsts sociālo pabalstu veidus, personas, kurām ir tiesības uz valsts sociālajiem pabalstiem, pabalstu piešķiršanas nosacījumus, piešķiršanas un izmaksas kārtību nosaka „Valsts sociālo pabalstu likums” (pieņemts 31.10.2002.g.)².

Saldzinoši liela loma Latvijas pabalstu sistēmā ir sociālajai apdrošināšanai, kā rezultātā Latvija tiek klasificēta kā konservatīva labklājības modeļa valsts, kur sociālās drošības sistēmā ir akcentēta darba un tajā gūto sasniegumu nozīme.³ Saskaņā ar iepriekš minēto likumu „Par sociālo drošību” 5.pantu, sociālajai apdrošināšanai ir obligāti pakļautas nodarbinātas un pašnodarbinātās personas, brīvo profesiju pārstāvji, bezdarbnieki. Saskaņā ar šī panta noteikumiem, personām, kuras apdrošinājušies sociālās apdrošināšanas institūcijas, ir tiesības uz atbalstu veselības un darbaspēju aizsardzībai, saglabāšanai, uzlabošanai, un materiālu nodrošinājumu slimības, citas darbnespējas gadījumā, ka arī bezdarba gadījumā.⁴

Pašvaldību sociālie pabalsti ir pabalstu grupa, ko izmaksā noteiktam iedzīvotāju kategorijām pēc dzīves vietas pašvaldībās. Pabalsti tiek piešķirti ģimenēm vai cilvēkam, kas ir atzīti par trūcīgu, un ar to ir garantētā minimālā ienākumu (GMI) līmeņa nodrošināšana un dzīvokļa pabalsts. Tie ir galvenie pašvaldības materiālā atbalsta veidi iedzīvotājiem ar vizemākajiem ienākumiem vai bez ienākumiem. Papildus tiem, pašvaldības var izmaksāt arī citus pabalstus. Tie ir, piemēram, dzīvokļa pabalsts, pabalsts medicīnas pakalpojumu samaksai, pabalsts bērna izglītībai, audzināšanai u.c.⁵ Pabalstu izmaksā no pašvaldības budžeta,

¹ Labklājības Ministrija: Ministrija. [Elektroniskais resurss] <http://www.lm.gov.lv/text/55>. Skatīts: 15.03.2014.

² Likumi: Valsts sociālo pabalstu likums. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=68483>. Skatīts:16.03.2014.

³ FACTUM&BICEPS. ESF programmas projekts „Labklājības Ministrijas pētījumi”, Rīga, 2007, lpp.122.

⁴ LR likumi: Likums par sociālo drošību. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=36850>. Skatīts:15.03.2014.

⁵ Labklājības Ministrija: Sociālā palīdzība. [Elektroniskais resurss] <http://www.lm.gov.lv/text/132>. Skatīts:16.03.2014.

pamatojoties uz pabalstu izmaksas kartību regulējošo aktu - „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības” likumu.¹

Valsts apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu izmaksu avots ir valsts sociālās apdrošināšanas speciālais budžets. Galvenais ienākumu avots valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā ir strādājošo veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Ienākumu apmēru speciālajā apdrošināšanas budžetā ietekmē strādājošo skaits un darba ienākumu apmērs. Turklāt, izdevumus no budžetā ietekmē pensiju un pabalstu saņēmēju skaits, tā apmēri, atsevišķu sociālo pakalpojumu saņēmēju skaits, augstais bezdarba līmenis.

Latvijā par sociālās aizsardzības sistēmas izstrādi un sociālās politikas īstenošanu atbildīgā institūcija ir Labklājības ministrija. Tās atbildības sfēra ir nodarbinātības un sociālās politikas jautājumi, valsts sociālie pabalsti, sociālās aprūpes centri, sociāla rehabilitācija. Labklājības ministrijas darbs koncentrēts 4 darbības virzienos:

- ienākumu zaudējumu un papildus izdevumu kompensēšana iedzīvotājiem sociālā riska iestāšanās gadījumā;
- finansiāls atbalsts noteiktām iedzīvotāju grupām;
- pasākumi sociālo tiesību nodrošināšanai un īstenošanai;
- nozares politikas plānošana un īstenošanas uzraudzība.²

Kā jau iepriekš tika minēts, Eiropas Savienības politika nosaka principus, kuru mērķis ir aizsargāt sociālā nodrošinājuma tiesības, bet tas neietekmē dalībvalstu tiesības izlemt, kādas priekšrocības un nosacījumus nodrošināt saskaņā ar saviem tiesību aktiem. Tas nozīmē, ka valsts sociālās apdrošināšanās sistēmas krasi atšķiras starp ES dalībvalstīm, sākot no augsta līmeņa aizsardzību (kas bieži atspoguļojas augstākas izmaksas sociālajiem maksājumiem gan darba devēju un darba ņēmēju) un salīdzinoši zemu aizsardzības līmeni, kas parasti ir saistīta ar zemākiem nodokļiem.

Sociālā nodrošināšana un aizsardzība, kā valsts palīdzības garantija, tiek nodrošināta visiem iedzīvotājiem, bet parasti to sniedz atsevišķām cilvēku grupām, kā, piemēram, vientuļajām mātēm, daudzbērnu ģimenēm, sociālā riska ģimenēm, pensionāriem, invalīdiem un cilvēkiem, kuri ir zaudējuši darbu - bezdarbniekiem.

¹ LR likumi: Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. [Elektroniskais resurss] <http://likumi.lv/doc.php?id=68488>. Skatīts: 15.03.2014.

² Labklājības Ministrija: Ministrijas darbības mērķi. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lm.gov.lv/text/55>. Skatīts: 15.03.2014.

Sociālās aizsardzības sistēmas noteikumi Eiropas Savienībā tiek balstīti uz šādiem principiem:

- var tikt piemēroti tikai vienas valsts tiesību akti - šis noteikums aizsargā migrējošo darba spēku no sociālās drošības iemaksu veikšanas vairāk nekā vienā ES dalībvalstī, bet tajā pašā laikā nodrošina to, ka darba ņēmēji ir apdrošināti kādā no valstīm;
- vienlīdzīga attieksme - citas dalībvalsts pilsonim tiek garantētas tās pašas tiesības un uz viņu tiek attiecināti tie paši pienākumi kā šīs konkrētas valsts pilsoņiem;
- iegūto tiesību saglabāšana - pabalsti kas iegūti saskaņā ar dalībvalstu tiesību aktiem, tiek maksāti pabalstu saņēmējam arī tad, ja persona dzīvo kādā cita dalībvalstī (pabalstu eksports);
- tiesību saglabāšana to iegūšanas procesā - lai saglabātu tiesības uz pabalstiem un pensijām, var tikt ņemti vērā apdrošināšanas vai nodarbinātības periodi, kas uzkrāti citā dalībvalstī (periodu summēšana).¹

Sociālās apdrošināšanas sistēma ar sociālo nodokļu palīdzību nodrošina līdzekļu uzkrāšanu veselības aprūpei, pensijas fondiem un dažādu veida pabalstiem (slimības, bezdarbnieka, invaliditātes, ģimenes u.c.).

ES dalībvalstu sociālo nodokļu sistēmas saistītas ar attiecīgas valsts politiku un sociālo pakalpojumu klāstu. Līdz ar to ir saprotams, ka nodokļu sistēmas dažādās valstīs atšķiras pēc nodokļu veidiem un tās struktūrām, pēc nodokļu likmēm, nodokļu iekasēšanās metodēm un vairākām citām svarīgām funkcijām. Tradicionāli augstākas sociālo nodokļu vai sociālās apdrošināšanas maksājumu likmes ir Skandināvijas valstīs, turpretī Dienvideiropas valstīs tās ir zemākas. Kā nodokļa bāzi izmanto fiziskās personas, darba ņēmēja, ienākumus (algota darba ienākums, pašnodarbinātās personas ienākums), no kuras atbilstoši katras valsts noteiktām likmēm, tiek veiktas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Aprēķinot iedzīvotāju ienākuma nodokli, šīs iemaksas parasti tiek atskaitās no apliekamā ienākuma.

Visās Eiropas Savienības valstīs darba devējiem un darbiniekiem ir pienākums veikt sociālo nodokļu iemaksas valsts sociālās aizsardzības sistēmā. Sociālās apdrošināšanas programmas ES dalībvalstīs pēc to veidiem parasti ir:

- valsts pensiju apdrošināšana (pensiju apdrošināšana);
- sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam (apdrošināšana pret bezdarbu);

¹ Ketners K. Nodokļi un nodevas Latvijā un Eiropā. Vispārīgie aspekti. Rīga, 2012., lpp.127.

- sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām (darba negadījumu apdrošināšana);
- invaliditātes apdrošināšana;
- maternitātes un slimības apdrošināšana;
- vecāku apdrošināšana.¹

Sociālās apdrošināšanas programmas valsts pensiju apdrošināšanā, invaliditātes apdrošināšanā, kā arī apgādnieka zaudējuma apdrošināšanas programmas parasti sedz ilgtermiņa riskus, kas atšķiras no īstermiņa riskiem, piemēram, pagaidu darbanespēja slimības vai darba traumas rezultātā, maternitātes gadījumā vai darba zaudēšanas gadījumā.

Pensiju apdrošināšanas programmas koncentrējas uz pabalstiem, kas nodrošina pensijas vai vienreizējus maksājumu izmaksas, lai kompensētu ienākumu zaudējumu, kas izriet no vecuma vai pastāvīgas pensijas sasniegšanas. Šādi pabalsti parasti ir maksājami, sasniedzot likumā noteiktu vecumu. Dažās valstīs lai iegūtu tiesības uz pensiju saņemšanu ir nepieciešams pilnīgi aiziet pensijā, citas valstīs, pensijas maksā noteiktā vecumā, neatkarīgi no tā, vai darba ņēmēji ir izstājušies no darba tirgus vai nē.²

Otra veida, ilgtermiņa riskam pakļauta programma, attiecībā uz kuru tiek nodrošinātas pensijas vai pabalsti, ir invaliditāte. Invaliditāte vispārīgi var būt definēta kā ilgtermiņa un vairāk vai mazāk darba traucējumi, ko izraisa darba traumas. Trešais pensijas veids ir izmaksājams apgādnieka zaudējuma gadījumā, ja darbinieks tika ievainots darba laikā, viņa ģimenes locekļiem. Sociālās apdrošināšanas seguma apmēru katrā konkrētā valstī nosaka dažādi faktori, tostarp, ekonomiskās attīstības pakāpe. Dažās valstīs, darbiniekiem, kas nav sociāli apdrošinātas, ir tiesības pretendēt uz pensiju, ja viņi veic brīvprātīgās iemaksas pensiju fondos noteiktā līmenī. Pensiju, invaliditātes un apgādnieka zaudējuma programmas finansējums tiek nodrošināts no trīs iespējamiem avotiem:

- darba ņēmējā iemaksas procentos no darba algas;
- darba devēja procentuālās iemaksas;
- valsts ieguldījuma.

Gandrīz visas pensiju programmas, saskaņā ar sociālo apdrošināšanu, tiek finansētas no darba devēja un darba ņēmēja veiktajām iemaksām, turklāt, vairākos gadījumos, lielāko daļu

¹ Social Security Programs throughout the World: Europe, 2012. [Elektroniskais resurss] - <http://www.socialsecurity.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2012-2013/europe/ssptw12europe.pdf>. Skatīts:29.03.2014.

² Turpat. Skatīts: 01.04.2014.

maksā darba devējs. Es dalībvalstu lielākajā daļai pensiju apmērs ir saistīts ar iepriekš saņemtā ienākuma apmēra un ar iepriekš veiktajiem periodiskiem maksājumiem. Tomēr, dažas valstis maksā noteiktu pensijas summu, kas nav saistīta ar iepriekš gūtajiem ienākumiem.

Slimības pabalstu programmā parasti ir divu veidu pabalsti: slimības pabalsti, kas tiek maksāti slimības novēršanai un veselības aprūpes pabalsti, kas paredz medicīnas, rehabilitācijas un farmācijas priekšrocības. Dažas valstis uztur atsevišķas programmas maternitātes pabalstiem, kas tiek maksātas strādājošām mātēm pirms un pēc bērna piedzimšanas. Tomēr, vairākās valstīs, maternitātes pabalsti tiek maksāti, kā daļa no slimības pabalstu programmas. Slimības un maternitātes pabalsti, kā arī veselības aprūpe, parasti tiek nodrošināti ar vienu un to pašu sociālās drošības nozari. Daudzos gadījumos, šīs programmas ir daļa no vienotās sistēmās ar kopējo finansējumu un pārvaldi. Slimības un maternitātes medicīniskās aprūpes programmas ir veselības apdrošināšanas sistēmas neatņemama sastāvdaļa. Tomēr, ir valstis, kur maternitātes naudas līdzekļu dotācijas ir ietvertas ģimenes pabalstu programmās. Daudzās valstīs slimības programmas finansēšana ir apvienota ar citām sociālām apdrošināšanām. Darba ņēmēji un darba devēji, maksājot sociālās iemaksas, tikai daļēji sedz tās uzturēšanu. Ar mērķi nodrošināt veselības aprūpes pieejamību visiem iedzīvotājiem, valdība, parasti, sedz galvenās izmaksu daļas.¹

Darba negadījumu apdrošināšanas programma ir viena no vecākām sociālās aizsardzības programmām, kas saistīta ar kompensācijas piešķiršanu darba traumu vai arodslimības gadījumā. Daudzās valstīs ir divi galvenie darba negadījumu apdrošināšanas veidi: sociālās apdrošināšanās sistēmas, kas izmanto sabiedrisko finansējumu un dažāda veida privāta apdrošināšana, kas noteikta kā obligāta prasība darba devējiem vairākās ES valstīs. Ir valstis, kur normatīvie akti paredz kompensācijas darba ņēmējiem, tās nozīme kā darba devējiem ar likumu nosaka saistības maksāt tieši cietušajām darbiniekam kompensāciju. Darba negadījumu apdrošināšanas programmas parasti attiecas uz algotiem darbiniekiem, un tās, parasti, neattiecas uz pašnodarbinātām personām un mazo uzņēmumu darbiniekiem. Daudzās valstīs no šīs programmas izslēdz darbiniekus, kas nodarbojas lauksaimniecības nozarē. Darba negadījumu apdrošināšanas programmas galvenokārt tiek finansētas no darba devēja veiktajām iemaksām, kas atspoguļo tradicionālo pieņēmumu, ka darba devējiem jābūt atbildīgiem, kad viņu darbinieki cieš darba traumas.

¹ Social Security Programs throughout the World: Europe, 2012. [Elektroniskais resurss] - <http://www.socialsecurity.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2012-2013/europe/ssptw12europe.pdf>. Skatīts:04.04.2014.

Darba zaudēšanas gadījumā, ES dalībvalstīs tiek piešķirts bezdarbnieka pabalsts, lai kompensētu ienākuma zudumu. Dažās valstīs, šīs programmas ir neatkarīgas no citiem sociālās apdrošināšanas pasākumiem un var būt cieši saistīta ar nodarbinātības dienestiem. Vairākās valstīs ir īpašas profesionālās bezdarba apdrošināšanas programmas, visbiežāk darbiniekiem, kas strādā būvniecības nozarē; ostās strādājošiem darbiniekiem, dzelzceļniekiem un jūrniekiem. Brīvprātīgās apdrošināšanas sistēmas pret bezdarba risku ir tikai nozarēm, kurās arodbiedrības ir izveidojušas bezdarbu fondus.¹

Ģimenes pabalstu programmas vispārējais mērķis ir nodrošināt papildus ienākumus ģimenēm ar maziem bērniem. Šīs programmas var būt vai nu integrētas sociālās drošības sistēmā ar citiem atbalsta pasākumiem, vai nu var darboties pilnīgi atsevišķi. Ģimenes pabalsti, galvenokārt, ietver regulāru naudas maksājumu ģimenēm ar bērniem, tostarp: bērna piedzimšanas pabalstus, skolu dotācijas, piemaksas par pieaugušo apgādībā esošām personām. Vairākās Eiropas valstīs ir atšķirības ģimenes pabalstu programmās, galvenokārt tās saistīts ar izmantoto finansēšanas metodi. Pabalstu struktūra vairākās ES valstīs arī atšķiras, piemēram, atkarībā no tā, vai galvenais nolūks ir nodrošināt palīdzību un stimulēt bērnu dzimstību. Vairumā valstu pabalstos ir vienots apmērs par katru bērnu, neatkarīgi no tā, cik bērni ir ģimenē. ES valstis var brīvi noteikt savus noteikumus pabalstu un pakalpojumu jautājumā. Ģimenes pabalsti ir paredzēti visās valstīs, bet apmērs un nosacījumi ļoti atšķiras. Dažās valstīs var saņemt regulārus maksājumus, bet citās var izmantot nodokļu atvieglojumus.

Eiropas Savienības dalībvalstu valsts sociālās apdrošināšanas programmas pēc to veidiem ir atspoguļotās 1.1.tabulā .

¹ Social Security Programs throughout the World: Europe, 2012. [Elektroniskais resurss] - <http://www.socialsecurity.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2012-2013/europe/ssptw12europe.pdf>. Skatīts: 04.04.2014.

Valsts sociālās apdrošināšanas programmas Eiropas Savienībā¹

Sociālās apdrošināšanas veidi						
Valsts	Vecuma, invaliditātes un apgādnieka pensijas	Slimības un maternitātes		Darba negadījumi	Bezdarbs	Ģimenes pabalsti
		naudas pabalsti	naudas pabalsti un aprūpe			
ES dalībvalstīs tajā skaitā :	X	X	X	X	X	X
Bulgārija	X	X	X	X	X	b
Igaunija	X	X	X	b	X	b
Nīderlande	X	X	X	b	X	X
Ungārija	X	X	X	b	X	X

b. Citas programmas vai cita sociāla aprūpe

Analizējot tabulā 1.1. sniegto informāciju, var secināt, kā ES dalībvalstīs kopumā sociālās apdrošināšanas programmas pēc to veidiem neatšķirās. Turklāt, atšķirības ir tikai dažās apdrošināšanas programmās: darba negadījuma apdrošināšanā un ģimenes apdrošināšanā. Horvātijas, Igaunijas, Nīderlandes un Ungārijas darba negadījuma apdrošināšana atšķiras no ES dalībvalstu pamatprogrammām. Savukārt, ģimenes pabalstu programmas atšķirības no citām ES valstīm ir raksturīga Bulgārijai un Igaunijai.

¹ Social Security Programs throughout the World: Europe, 2012. [Elektroniskais resurss] - <http://www.socialsecurity.gov/policy/docs/progdsc/ssptw/2012-2013/europe/ssptw12europe.pdf>. Skatīts:04.04.2014.

2. SOCIĀLO NODOKĻU SISTĒMAS RAKSTUROJUMS UN ANALĪZE EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTĪS UN LATVIJĀ

2.1. Sociālās apdrošināšanas iemaksu raksturojums un analīze ES valstīs

Sociālās apdrošināšanas sistēma Eiropas Savienības valstīs ir ļoti attīstīta. Pastāv gan obligātas, gan brīvprātīgas sociālās apdrošināšanas iemaksas. Katrā ES dalībvalstī ir noteikta to aprēķinu un maksājumu kārtība, procentu likmes apmērs, nodokļa objekts un nodokļa bāze. Sociālās apdrošināšanas iemaksas piemērošanas prakse Eiropas Savienības valstīs ir ļoti atšķirīga, un tās ir grūti objektīvi salīdzināt. Zemāk, tabulā 2.1., tiek sniegta informācija par valsts sociālās apdrošināšanas likmēm Eiropas Savienībā 2012.gadā.

2.1. tabula

Valsts sociālās apdrošināšanas likmes Eiropas Savienībā 2012.gads¹

Valsts	Valsts sociālās apdrošināšanas likmes ^a		
	Darba ņēmējs	Darba devējs	Kopā
Austrija ^b	17,2	25,15	42,35
Beļģija	13,07	24,8	37,87
Bulgārija ^b	12,9	17,8	30,7 d
Čehija ^b	11	34 e	45 d,e
Dānija	8f	8f	16 d,f
Francija ^b	9,9	32,68 e	42,58 e
Grieķija ^b	12,05	22,6	34,65
Horvātija ^b	20	17,2	37,2 d
Igaunija	4,8	34,4	39,2 d
Īrija	4	4,25	8,5 i
Itālija ^b	9,19	31,78	40,97
Kipra ^b	6,8	6,8	13,6 d
Latvija	11	24,09	35,09 d
Lielbritānija	12	13,8	25,8 d

¹Social Security Programs throughout the World: Europe, 2012. [Elektroniskais resurss] - <http://www.socialsecurity.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2012-2013/europe/ssptw12europe.pdf>. Skatīts:29.03.2014.

Lietuva	9	30,98	39,98
Luksemburga ^b	12,45	12,2	24,65 d
Malta ^b	10	10	20
Nīderlande ^b	23,2 h	19,12	42,32 d, h
Norvēģija	7,8	14,1	21,9 d
Polija ^b	22,71	17,38	40,09 d
Portugāle	11	23,75	34,75
Rumānija	16,5	38,85	55,35 d
Slovākijas Republika ^b	16,4	33,2	49,6 d
Slovēnija	22,1	16,1	38,2 d
Somija	7,99	22,39	30,38 d
Spānija ^b	6,25	31,08	37,33 d
Šveice	13,25	13,35 e	26,6 e
Ungārija ^b	17,5	27 h	44,5 d, h
Vācija ^b	20,425	20,845	41,27 d
Zviedrija	7	20,92 l	27,92 d, l

a. Iekļauj pensijas, invaliditātes, slimības un maternitātes, darba negadījumu, bezdarba un ģimenes apdrošināšanas programmas. Izmantotas darba ņēmēju likmes.
b. Var tikt piemēroti maksimālie griesti pabalstiem vai bāzes noteikšanā.
c. Iekļauj arī citas programmas.
d. Valdība sedz ģimenes pabalstus.
e. Darba devējs apmaksā darba negadījumu un arodslimību izmaksas.
f. Tikai pensiju, invaliditātes apdrošināšana. Centrālā vai reģionālā valdība sedz pārējās programmas.
g. Tikai pensiju apdrošināšana.
h. Papildus fiksētie atskaitījumi veselības apdrošināšanai.
i. Budžets sedz ģimenes pabalstus.
j. Budžets sedz bezdarba apdrošināšanas izmaksas.
k. Invaliditātes pabalsti tiek maksāti no citiem avotiem.
l. Sedz tikai obligāto bezdarba apdrošināšanu.

Tabulā 2.1. informācija atspoguļo lielo atšķirību sociālās apdrošināšanas maksājumos dažādās Eiropas Savienības valstīs. Atšķirās pastāv ne tikai sociālo nodokļu kopējās likmēs, bet arī tās sadalījumā starp darba devēja un darba ņēmēja sociālās apdrošināšanās iemaksām. Analizējot sociālo nodokļu likmes dažādās valstīs, autore secinājusi, kā visaugstākās likmes ir jaunajām ES dalībvalstīm: Rumānijai, Slovākijas Republikai, Ungārijai. Tā Rumānijā, kur kopēja likme sastāda 55,35% visiem apdrošināšanās veidiem, izņemot ģimenes pabalstus, kuru izmaksas pilnība kompensē valsts, ir visaugstākā likme Eiropas Savienībā. Tradicionāli augstākās sociālās apdrošināšanas iemaksas ir vērojamas Francijā, Austrijā, Nīderlandē un Vācijā, tās likmes ir 41,27% līdz 42,58% robežās. Skandināvijas valstīs: Somijā un Zviedrijā

sociālo nodokļu likmes ir zemākas nekā vidēji ES dalībvalstīs un tās sastāda 27,92% un 30,38%. Savukārt, Dānijā sociālā nodokļa kopējā likme ir tikai 16%, darba devējs un darba ņēmējs maksā 8% attiecīgi, un tiek segtas tikai pensiju un invaliditātes apdrošināšanas programmas, bet pārējās programmas sedz valdība vai vietējas pašvaldības. Viszemākās likmes ir Īrijā un Kiprā, 8,5% un 13,6% attiecīgi. Vairākās ES valstīs tiek piemēroti maksimālie griesti pabalstiem vai sociālo nodokļa apliekamās bāzes noteikšanā.

Baltijas valstīs sociālo nodokļu likmes ir augstākās par ES-28 dalībvalstu vidējo likmi, kas sastāda 34,75%. Tā Igaunijā, sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas kopējā likme ir 39,20% un tā tiek piemērota ienākumiem, kas gūti no algota darba vai veiktās uzņēmējdarbības. Sociālo nodokli maksā darba devējs par katru darbinieku, kā arī pašnodarbinātie uzņēmēji, kas reģistrēti Igaunijas uzņēmumu reģistrā. Papildu sociālajam nodoklim par katru darbinieku Igaunijā ik mēnesi ir jāmaksā bezdarba apdrošināšanas iemaksa. Bezdarba apdrošināšanas iemaksas likme mainās ik gadu, atkarībā no situācijas darba tirgū, kā arī no Igaunijas bezdarba apdrošināšanas fonda Töötukassa uzkrātā aktīvu apjoma. 2010. un 2011. gadā iemaksa bija 4,2% no ienākumiem. Divas trešdaļas no nodevas maksā darba devējs, pārējo – darbinieks.¹ Tomēr praksē darba devējs atskaita iemaksu pilnā apmērā no darbinieka algas, tādējādi pašam darbiniekam nav nepieciešams veikt atsevišķu samaksu. Tāpat arī katram darbiniekam Igaunijā ir jāveic ikmēneša obligātās iemaksas pensiju fondā. Saskaņā ar Igaunijas pensiju sistēmu, darba ņēmēji iemaksā 2% no savas algas pensiju fondā pēc viņu izvēles, kurai valsts pievieno 2% no sociālā nodokļa ieņēmumiem. Obligātās iemaksas pensiju fondā sauc par Igaunijas pensiju sistēmas otro līmeni; pirmais līmenis ir neliela, visiem vienāda pensija, ko valsts maksā visiem, neatkarīgi no to iepriekšējiem ienākumiem un iemaksām pensiju fondos, bet trešais līmenis ir pensiju fondi, kuros iemaksas ir brīvprātīgas un neierobežota lieluma.²

Lietuvas sociālo nodokļu sistēmu veido obligātās veselības apdrošināšanas iemaksas un valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas, ar kopējo likmi 39,98%. Lietuvas obligātās veselības apdrošināšanas iemaksas sastāv no darbinieka likmes - 6%, kas tiek ieturēta no bruto algas un darba devēja likmes - 3%, kas tiek ieturēta papildus no bruto algas. Sociālās apdrošināšanas iemaksas sastāv no darbinieku likmes - 3%, kas tiek ieturēta no bruto algas un darba devēja likmes - 27,98%, kas tiek aprēķināta papildus bruto algai.³

¹ Igaunijas nodokļu sistēma. [Elektroniskais resurss] - <http://balticexport.com/?article=igaunijas-nodoklu-sistema&lang=lv>. Skatīts: 24.04.2014.

² Turpat. Skatīts: 24.04.2014.

³ Lietuvas nodokļu sistēma. [Elektroniskais resurss] - <http://balticexport.com/?article=lietuvas-nodoklu-sistema&lang=lv> Turpat. Skatīts: 24.04.2014.

Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu autore ir izskatījusi nākamajā sadaļā. Jāpiebilst, kā Latvijas sociālo nodokļu kopēja likme 2012.gada bija 35,09%, bet 2014.gadā - 34,09%, un tās likmes ir zemāk par Baltijas kaimiņvalstu likmēm, tomēr veido pietiekoši lielu nodokļu slogu gan darba devējiem un gan darba ņēmējiem Latvijā.

Sociālās apdrošināšanas iemaksas ES kopā ar iedzīvotāju ienākuma nodokļi ir viena no galvenajām ienākuma pozīcijām budžetā (gan valsts, gan pašvaldību). Francijā, Beļģijā un Skandināvijas valstīs nodoklis tiek uztverts kā maksa par civilizāciju – ja sabiedrība grib saņemt augstus pabalstus, palielināt iedzīvotāju labklājības līmeni, saņemt bezmaksas augstāko izglītību par to ir nepieciešamas maksāt no sava ienākuma.¹ Līderpozīcijas pieder Ziemeļvalstīm, kur atskaitījumi no ienākumiem valsts budžetā nodokļu veidā sasniedz pat līdz 50 % no ieņēmumiem. Apvienotajā Karalistē, un lielākā daļa no kontinentālās Rietumeiropas, nodokļu īpatsvars svārstās no 25-30%. Ar nodokļu palīdzību sekmīgi tiek risināti sociālā rakstura jautājumi, kuri citās valstīs jārisina pašam nodokļu maksātājam no viņa paša finansiālajiem līdzekļiem.

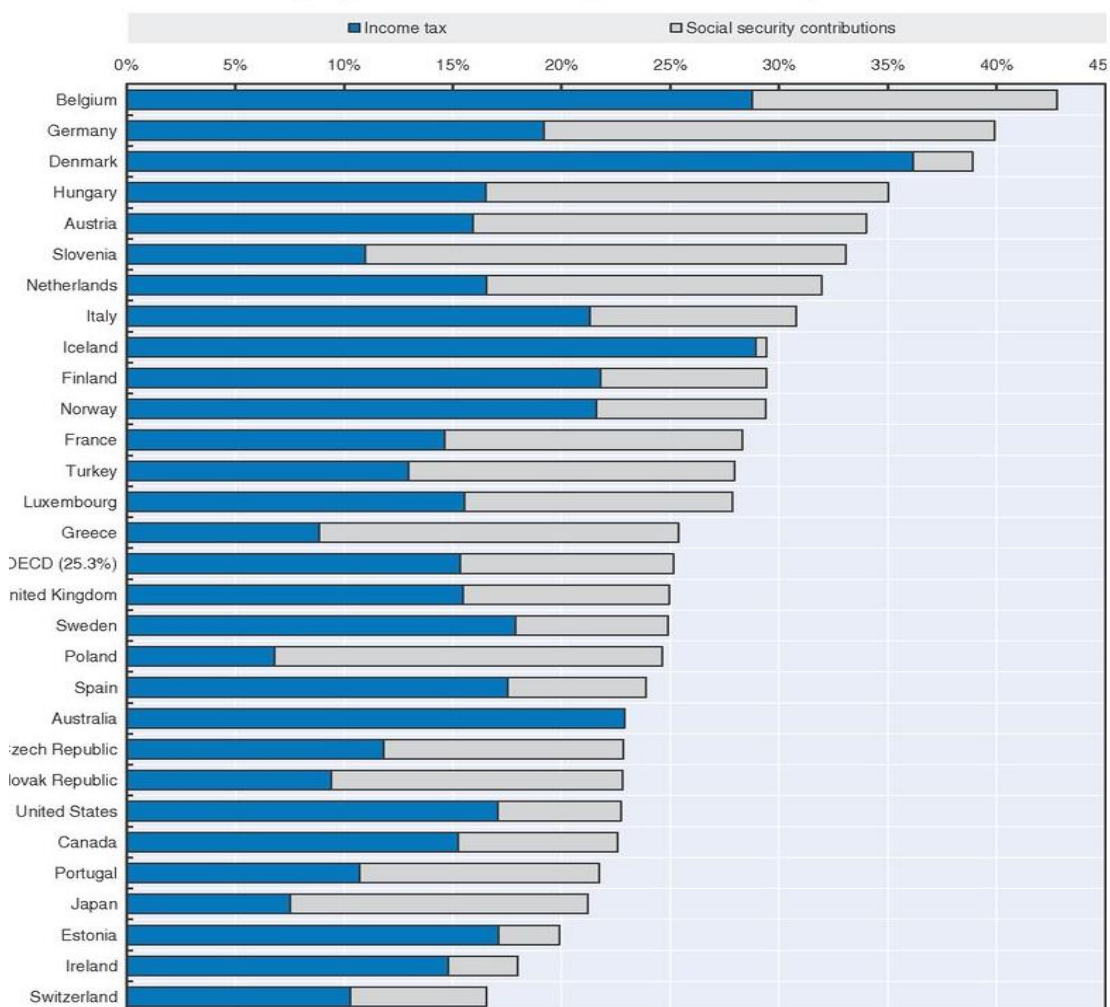
Pēc Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas jeb ESAO (OECD) datiem par 2012.gadu, kas atspoguļoti 2.1. attēlā, iedzīvotāju kopējās nodokļu apmēra īpatsvars no bruto darba samaksas, kas sastāv no darba ņēmēja sociālās iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodokļa, svārstās no maksimālā līmeņa 42,8% apmērā līdz zemākām līmenim 25,9% apmērā. Jāpiebilst, ka 2.1. attēlā nav ietverta informācija par visām OECD valstīm, bet tikai par valstīm, kas ir gan OECD sastāvā, gan ES dalībvalstis, jo autore savā darbā neveic datu salīdzināšanu, ārpus ES valstīm. Analizējot 2.1.attēlā atspoguļoto informāciju, autore secinājusi, kā OECD valstīs vidēji nodokļa kopējais īpatsvars no bruto darba algas, kas tiek ieturēts no indivīdu darba samaksas, ir 25,3%. Visaugstākā likme ir Beļģijā, tā sastāda 42,8%, un kopā ar tādām Eiropas valstīm, kā Dānija, Vācija un Ungārija, veido visaugstākās nodokļa likmes 35% un vairāk. Austrija, Slovēnija, Nīderlande, un Itālija ir Eiropas valstis, kur kopējā nodokļa likme, kas jāmaksā no bruto darba samaksas, svārstās no 35% līdz 30%.

Vairākās Eiropas valstis, tajā skaitā: Somijā, Grieķijā, Lielbritānijā, Zviedrijā, Spānijā, Polijā, Portugālē pēc OECD datiem par 2012.gadu, ienākuma nodokļa un sociālās apdrošināšanās iemaksas kopējais īpatsvars no bruto darba samaksas, ir no 20% līdz 30% procentiem. Zem 20% sociālās apdrošināšanas iemaksas un ienākuma nodoklis pret bruto darba algu 2012.gadā ir Igaunijā, Īrijā un Šveicē. Tādās valstīs, kā Austrijā, Čehijā, Francijā, Vācijā,

¹ Andrejeva V., Ketners K. Valsts ieņēmumu teorijas pamati. Rīga, RTU, 2007., lpp.227.

Ungārijā, Nīderlandē un Portugālē pēc OECD datiem, ienākuma nodokļa apmērs ir līdzīgs ar sociālās apdrošināšanas iemaksām (starpība sastāda mazāk par 3 procentu punktiem).

**Darba ņēmēju sociālās iemaksas un ienākuma nodoklis procentos no bruto darba samaksas
OECD valstīs 2012.gadā, %**

2.1.att. Darba ņēmēju sociālās iemaksas un ienākuma nodoklis procentos no bruto darba samaksas OECD valstīs 2012.gadā, % ¹

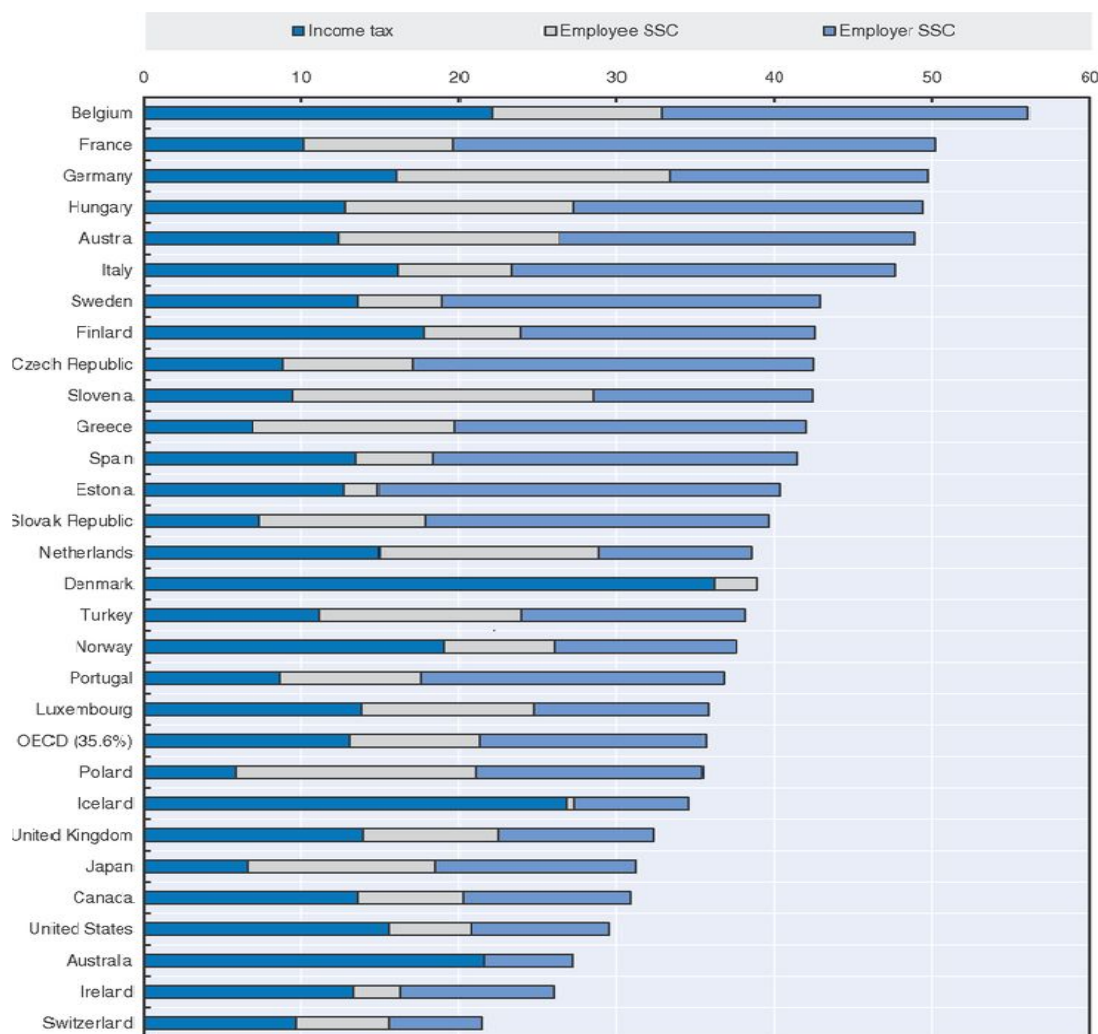
Turpinot analizēt informāciju par sociālajiem nodokļiem, ir jāatzīmē, kā sociālās apdrošināšanas iemaksas, kurā ietilpst gan darba devēja, gan darba ņēmēja iemaksas, kopā ar iedzīvotāju ienākuma nodokli veido darba nodokļi jeb darba spēka nodokļi. Algu un darbaspēka izmaksu līmenis un to struktūra ir svarīgie makroekonomiskie rādītāji, ko izmanto politikas

¹ OECD datu bāze. Tax Wages 2013. [Elektroniskais resurss]-http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/ocd/taxation/taxing-wages-2013_tax_wages-2013-en#page20. Skatīts: 24.04.2014.

veidotāji, darba devēji un arodbiedrības, lai novērtētu darba tirgus piedāvājuma un pieprasījuma apstākļus.¹

Pārskats par darba devēja un darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksām un iedzīvotāju ienākuma nodokļa īpatsvaru kopējās darba spēkā izmaksās 2012.gadā ir atspoguļots 2.2.attēlā, sniedzot informāciju par Eiropas valstīm, kas ir gan ES dalībvalstis, gan OECD sastāvā.

Ienākuma nodoklis, darba devēja un darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksas 2012.gadā, % no darba spēkā izmaksām

2.2.att. Ienākuma nodoklis, darba devēja un darba ņēmēja sociālās apdrošināšanas iemaksas 2012.gadā, % no darba spēkā izmaksām.²

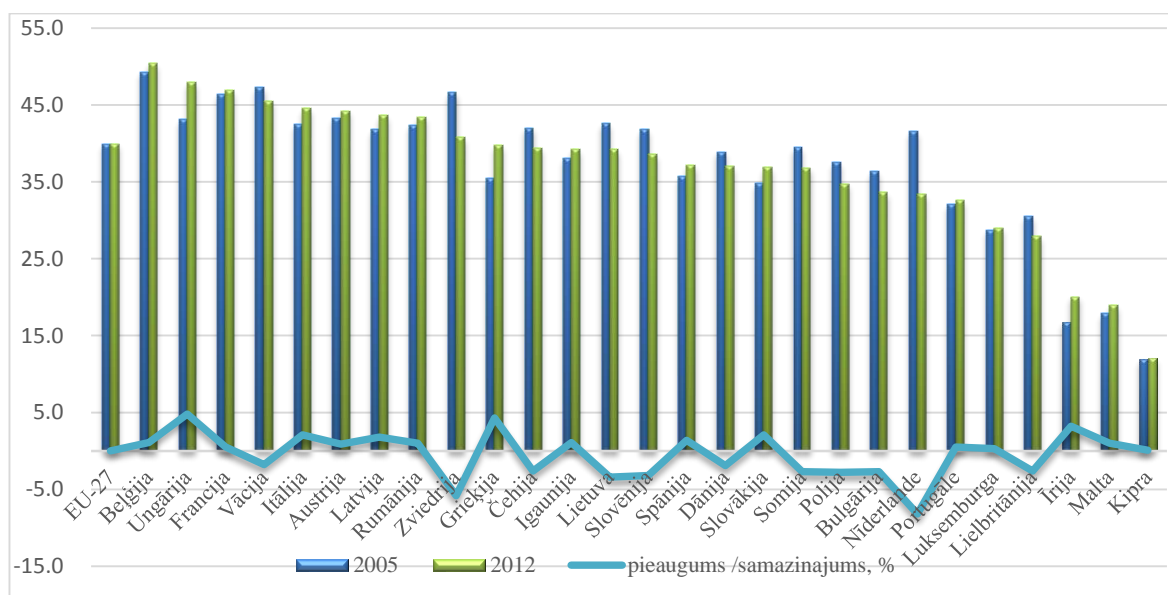
¹ Eiropas Komisijas, Eurostat datu bāze. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Wages_and_labour_costs/lv#Galvenie_statistikas_rezult.C4.81ti. Skatīts: 25.04.2014.

² OECD datu bāze. Tax Wages 2013. [Elektroniskais resurss]-http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oced/taxation/taxing-wages-2013_tax_wages-2013-en#page20. Skatīts: 24.04.2014.

Attēlā 2.2. informācija par darba spēka izmaksas struktūru liecina par tās ievērojamu atšķirību starp OECD valstīm. Tā, Francijā darba devēji maksā sociālās apdrošināšanas iemaksas 30,6% apmērā no kopējām darba spēka izmaksām, un tas ir visaugstākais rādītājs starp visām OECD valstīm.¹ Vairāk kā 20% apmērā, darba devēja sociālās apdrošināšanas iemaksas no kopējām darba spēka izmaksām, maksā 10 valstis – Austrija, Beļģija, Čehija, Igaunija, Grieķija, Ungārija, Itālija, Slovākija, Spānija un Zviedrija. Kopēja darba devēja un darba ņēmēja sociālo iemaksu likme, kas pārsniedz 20% robežu ir vairāk kā pusei OECD valsts, tajā skaitā arī ES dalībvalstīs.

Nodokļu slogs darba tirgus kontekstā ir iedzīvotāju ienākuma nodoklis un sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ar ko tiek aplikti nodarbinātā ienākumi. Nodokļi ietekmē ražošanas izmaksas, un, tādējādi augsts nodokļu slogs var samazināt darba devēja vēlmi pieņemt jaunus darbiniekus.² Lai varētu salīdzināt nodokļu slogu starp ES dalībvalstīm, autore izmantojusi Eurostat statistikas datus par nodokļu slogu ES dalībvalstīs 2005.gadā un 2012.gadā, un tās grafisko attēlu un izmaiņās procentos atspoguļojusi 2.3.attēlā.

Nodokļu slogs darba spēka izmaksās 2005.gadā un 2012.gadā ES dalībvalstīs, %

2.3.att. Nodokļu slogs darba spēka izmaksās 2005.gadā un 2012.gadā ES dalībvalstīs, %³

Avots: Autores veidots attēls, pamatojoties uz Eurostat datu bāzi

¹ Turpat, Skatīts: 24.04.2014.

² Latvijas Banka. Publikācija par Latvijas darba tirgu. [Elektroniskais resurss] - <http://www.bank.lv/publikacijas/averss-un-reverss/latvijas-darba-tirgus-ir-elastigs/4410?pop=1&tmpl=component>. Skatīts: 25.04.2014.

³ Autores veidots attēls, izmantojot Eiropas Komisijas, Eurostat datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/6/6a/Wages_and_labour_costs_YB2014_II.xlsx. Skatīts: 22.04.2014.

Saskaņā ar attēlā 2.3. sniegto informāciju, autore secinājusi, ka pēc nodokļa sloga rādītāja pirmajā vietā Eiropā 2012.gadā ir Beļģija ar nodokļu slogu 50,4% apmērā. Otrajā un trešajā vietā ir Ungārija un Francija ar nodokļu slogu 47,9 % un 46.9% attiecīgi. Aiz tām seko Vācija (45,5%), Itālija (44,6%), Austrija(44,2%). Latvija 2012.gadā ieņem septīto vieto starp ES dalībvalstīm ar nodokļu slogu 43,6% apmērā. Vidēji Eiropā šis rādītājs ir 39,9 % apmērā. Tas nozīme, ka Latvijā nodarbināto nodokļu slogs par 9,3% pārsniedz vidējo ES rādītāju un ir viens no augstākajiem Eiropas Savienībā. Savukārt, Lietuvā un Igaunijā darbaspēka nodokļu slogs ir attiecīgi 39,2% un 39,2%. Zemākais nodokļu slodzes līmenis ir Portugālē (32,6 %), Apvienotajā Karalistē (27,9 %), Īrijā (20,0%), Maltā (18,9 %) un viszemākais nodokļu slogs ir Kiprā (12,0%). Darba devēji šajās valstīs, izmantojot zemākas darba spēka nodokļa likmes, saņem lielākas priekšrocības savā uzņēmējdarbībā un konkurētspējīgu biznesa vidi, salīdzinot ar valstīm, kur darba spēka nodokļu slogs ir pietiekoši augsts.

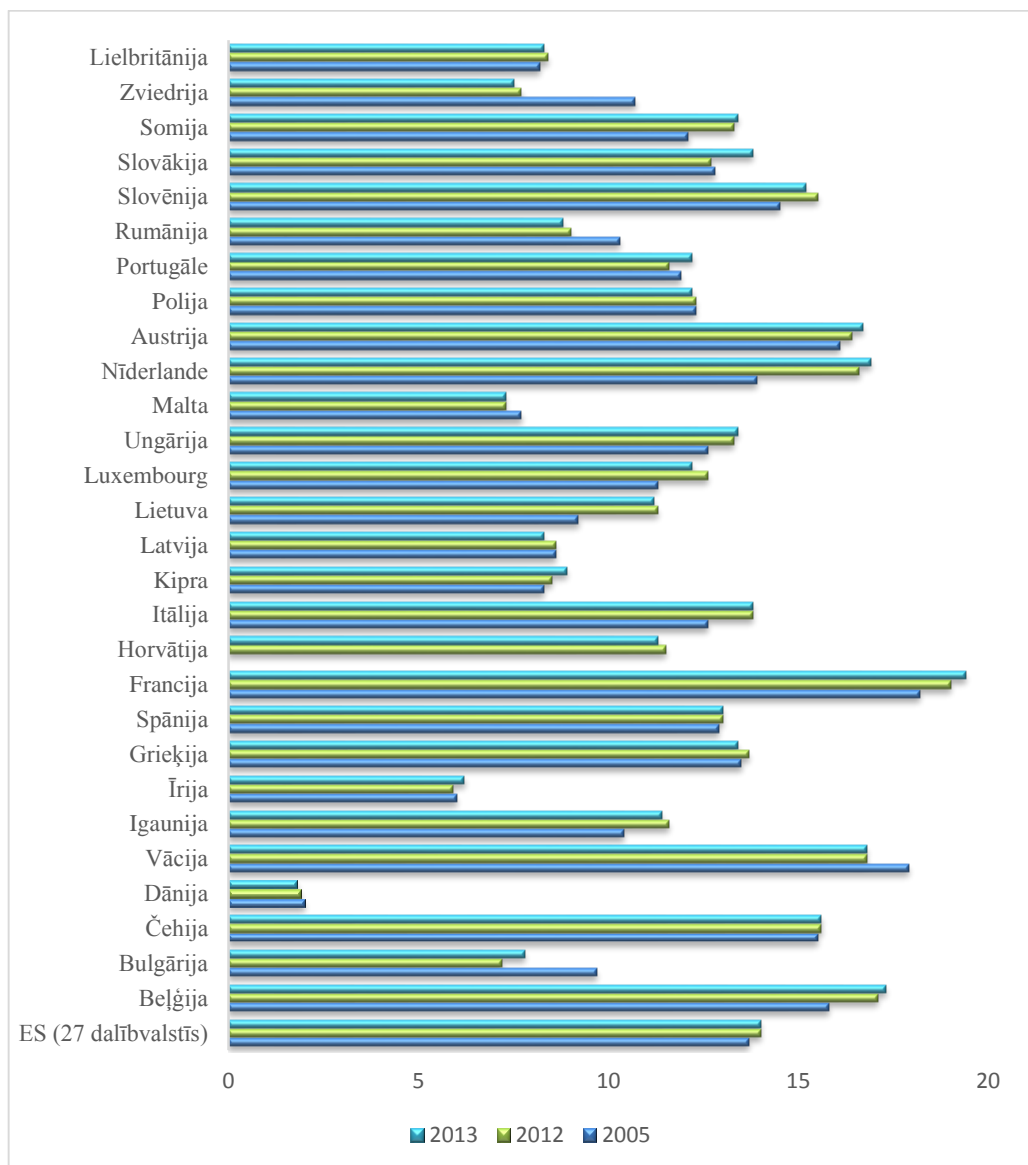
Analizējot 2.3.attēlā sniegto informāciju par nodokļa sloga izmaiņu dinamiku 2012.gadā, salīdzinot ar 2005.gada rādītājiem, autore secinājusi, kā ES -27(27 dalībvalstu) vidējais rādītājs nav mainījies. Tās palika 2005.gada līmenī, un 2012.gadā sastādīja 39,9%. Savukārt, 2012.gadā starp ES dalībvalstīm, salīdzinot ar 2005.gadu nodokļa sloga rādītājiem, notika gan tās palielinājums, gan samazinājums. Eiropas valstis, kur nodokļa sloga īpatsvars darba spēka izmaksās 2012.gadā salīdzinot ar 2005.gadu faktiski nav mainījies, vai palielinājies nedaudz - divu procentu robežās, ir Kipra, Luksemburga, Francija un Portugāle. Nodokļa sloga palielinājums līdz 5% bija vērojams Austrijā (102,08%), Beļģijā (102,23%), Rumānijā (102,36%), Igaunijā (102,89%), Spānijā (103,92%), Latvijā (104,31%) un Itālijā (104,94%). Visstraujākais nodokļa sloga pieaugums 2012.gadā, salīdzinot ar 2005.gadu, bija Īrijai, nodokļa slogs palielinājies par 119,05%. Ievērojams nodokļa sloga palielinājums notika arī Grieķijā (112,15%), Ungārijā (111,14%), Slovākijā (106,03%) un Maltā (105,59%).

Turklāt, ir valstis, kur nodokļu slogs darba spēka izmaksās ir samazinājies, salīdzinot 2012.gada datus ar 2005.gada datiem. Tā Vācijā (96,19%), Dānijā (95,12%), Čehijā (93,81), Somijā (93,16%), Bulgārijā (92,56%), Polijā (92,53%), Slovēnijā (92,34%), Lietuvā (92,02%) un Lielbritānijā (91,48%) nodokļa slogs darba spēka izmaksās samazinājies no 3,8% līdz 8,52%. Vislielākais nodokļu sloga samazinājums darba spēka izmaksās notika Zviedrijā un Nīderlandē, tās samazinājies par 12,45% un 19,71% attiecīgi, un 2012.gadā veidoja 40,8% un 33,4% lielu nodokļa slogu darba spēka izmaksās.

ES valstīs, kur tradicionāli tiek nodrošināta kvalitatīva sociālā apdrošināšanas sistēma ar pienācīgu valsts atbalstu ģimenēm, pensionāriem, invalīdiem, un attīstītu veselības aprūpi

visiem iedzīvotājiem, ir ievērojams sociālo nodokļu īpatsvars no valsts IKP (iekšzemes kopprodukts). Autore 2.4.attēlā sniedz informāciju par sociālās apdrošināšanas iemaksas īpatsvaru procentos no IKP ES dalībvalstīs un Latvijā 2005.gadā, 2012. un 2013.gadā.

Sociālās apdrošināšanas iemaksas īpatsvars no IKP ES dalībvalstīs 2005.gadā un 2012.-2013.gadā, %

2.4.att. Sociālās apdrošināšanas iemaksas īpatsvars no IKP ES dalībvalstīs 2005.gadā un 2012.-2013.gadā, %¹

Avots: Autores veidots attēls, pamatojoties uz Eurostat datu bāzi

¹ Autores veidots attēls, pamatojoties uz Eiropas Komisijas, Eurostat datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/download.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00019>. Skatīts: 23.04.2014.

Sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas, ko veic darba dēvēji, darba ņēmēji, pašnodarbinātās personās, gan arī brīvprātīgās iemaksas, ko veic apdrošinātās personas brīvprātīgi ir galvenie komponenti, kas veido kopējo sociālās apdrošināšanas iemaksas ienākuma avotu valsts budžetā. Sociālās apdrošināšanas iemaksas kā ienākumu avota kopums, savukārt, nodrošina sociālās aizsardzības programmas izpildi un īstenošanu katrā ES valstī.

Analizējot 2.4.attēlā sniegto informāciju par sociālās apdrošināšanas iemaksu īpatsvaru no IKP Eiropas Savienībā, autore secinājusi, ka šis rādītājs ES-27 (27 dalībvalstīs) vidēji sastāda 14% 2012. un 2013.gadā. Turklāt, šis rādītājs ir palielinājies par 2,2%, salīdzinot ar 2005.gadu. Viens no augstākajiem rādītājiem ES pieder Francijai, 2013.gadā tas sastādīja 19,4% no IKP, un salīdzinot ar 2005.gada rādītāju, kas bijis 18,2%, pieauga par 4,4% 2012.gadā un par 6,6% 2013.gadā. Sociālās apdrošināšanas iemaksu īpatsvars no IKP par vairāk nekā 20% pārsniedz ES vidējo rādītāju četrās valstīs: Beļģijā (17,3%), Nīderlandē (16,9%), Vācijā (16,8%) un Austrijā (16,7%). Analizējot pieauguma dinamiku šajā četrinieka, autore secinājusi, kā izņemot Vāciju, kur vērojams rādītājā samazinājums, sociālo iemaksu īpatsvars no IKP pieauga katru gadu. Viszemākais sociālo iemaksu īpatsvars no IKP 2013.gadā ir Dānijā un Īrijā, 1,8% un 6,2% attiecīgi. Bez tām, šajās valstīs zemākais līmenis ir raksturīgs arī iepriekšējos periodos, 2005. un 2012.gadā.

Latvijā sociālās apdrošināšanas iemaksu īpatsvars no IKP 2013.gadā sastāda 8,3%, un tas ir par 40,71% mazāk, nekā vidēji ES valstīs. Turklāt šis rādītājs ir samazinājies 2013.gadā par nepilniem 4%, salīdzinot ar 2012. un 2005.gada rādītājiem. Igaunijā un Lietuvā, šis rādītājs ir 11,4% un 11,2% attiecīgi. Igaunijā 2013.gadā sociālo iemaksu īpatsvars no IKP ir palielinājies par 9,6%, salīdzinot ar 2005.gadu, bet nedaudz, par 2% samazinājies pret iepriekšējo gadu. Savukārt, Lietuvā šis rādītājs pieauga par 21,7%, salīdzinot ar 2005.gadu.

Kopumā 2012. un 2013.gadā ES dalībvalstīs notika sociālās apdrošināšanās iemaksu īpatsvara no IKP pieaugums, salīdzinot ar 2005.gada datiem. Turklāt, dažas valstīs notika šī rādītāja samazinājums: Maltā par 5,2% , Vācijā par 6,1%, Dānijā par 10%, Rumānijā par 14,6%, Bulgārijā par 20% un Zviedrijā par 30%, salīdzinot 2013. un 2005.gada rādītājus. Savukārt, lielākā daļa ES valstis palielināja sociālo iemaksu īpatsvaru no IKP no 2% līdz 10% robežās. Visstraujākais pieaugums 2003.gadā bija Lietuvā un Nīderlandē, 121,7% un 121,6% attiecīgi.

Tādējādi attīstītās valstis turpina "sociāla valsts" politiku, atstājot bez izmaiņām vai palielinot iemaksas speciālos fondos, tajā pašā laikā mēģinot stimulēt ienākumu pieaugumu, samazinot ienākuma nodokļa likmes.

2.2. Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas raksturojums un analīze

Latvijā valsts sociālo apdrošināšanu nosaka valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI), kuras veido: valsts pensiju apdrošināšanu, apdrošināšanu bezdarba gadījumam, apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darba un arodslimībām, invaliditātes, maternitātes un slimības apdrošināšana, vecāku apdrošināšana. Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI) veic saskaņā ar likumu „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. Likumā 1. pantā noteiktas sešas valsts obligātās sociālas apdrošināšanas iemaksu maksātāju grupas, no kurām katra sociālās apdrošināšanas maksājumus aprēķina un ieskaita budžetā atšķirīgā veidā. Tās ir:

- 1) darba devējs;
- 2) darba ņēmējs;
- 3) pašnodarbinātais;
- 4) iekšzemes darba ņēmējs pie darba devēja — ārvalstnieka;
- 5) ārvalstu darba ņēmējs pie darba devēja — ārvalstnieka¹.

Saskaņā ar likuma 4.pantu, sociāli apdrošinātās personas ir apdrošinātas pēc sekojošām valsts apdrošināšanas veidiem:

- valsts pensiju apdrošināšana;
- sociālā apdrošināšana bezdarba gadījumam (apdrošināšana pret bezdarbu);
- sociālā apdrošināšana pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām;
- invaliditātes apdrošināšana;
- maternitātes un slimības apdrošināšana;
- vecāku apdrošināšana.²

Sociālās apdrošināšanas iemaksas var iedalīt:

- 1) obligātās apdrošināšanas iemaksas ir ar likumu noteikts obligāts maksājums, kas dod tiesības saņemt likumā noteiktos sociālās apdrošināšanas pakalpojumus;

¹ Ketners K., Lukašina O. Nodokļi Eiropas Savienībā un Latvijā. Salīdzinoša analīze un praktiskie ieteikumi. Rīga, 2008., lpp.202.

² Likumi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]. <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 23.03.2014.

- 2) brīvprātīgas apdrošināšanas iemaksas ir brīvprātīgs maksājums kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, invaliditātes, maternitātes un slimības pabalstu atbilstīgi veikto iemaksu apmēram.¹

Obligātai sociālajai apdrošināšanai, saskaņā ar likumā 5.pantu, ir pakļauti:

- visi 15 gadu vecumu sasniegušie darba ņēmēji, kurus nodarbina darba devējs — iekšzemes nodokļu maksātājs,
- visi 15 gadu vecumu sasniegušie iekšzemes darba ņēmēji pie darba devēja — ārvalstnieka un ārvalstu darba ņēmēji pie darba devēja — ārvalstnieka;
- pašnodarbinātās personas;
- personas, kuras kopj bērnu, kas nav sasniedzis pusotra gada vecumu, un saņem bērna kopšanas vai vecāku pabalstu,
- personas, kuras saņem bezdarbnieka pabalstu,
- invalīdi, kuri nav reģistrēti kā darba ņēmēji vai nav obligāti sociāli apdrošināti kā pašnodarbinātie,
- personas, kuras saņem bērna invalīda kopšanas pabalstu,
- personas, kuras saņem maternitātes, paternitātes vai slimības pabalstu,
- citas personas.²

Brīvprātīgai valsts sociālajai apdrošināšanai MK noteiktajā kārtībā var pievienoties 15 gadu vecumu sasniegušās personas, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Latvijas Republikā un kuras nav pakļautas obligātajai sociālajai apdrošināšanai Latvijas Republikā. Pensiju apdrošināšanai brīvprātīgi var pievienoties persona, kurai saskaņā ar likumu "Par valsts pensijām" nav piešķirta valsts vecuma pensija, un pensiju apdrošināšanai, invaliditātes apdrošināšanai, maternitātes un slimības apdrošināšanai un vecāku apdrošināšanai — pašnodarbinātā laulātais, kurš nav sasniedzis vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, vai kuram nav piešķirta valsts vecuma pensija (tai skaitā priekšlaicīgi).³ Personas reģistrācija, kā brīvprātīgas apdrošināšanas personas, notiek „Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā”. Brīvprātīgo apdrošināšanas iemaksu objektu un tā minimālo un maksimālo apmēru nosaka MK noteikumi.

¹ Kodoļiņa-Miglāne I. Nodokļi Latvijā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā. Rīga, Biznesa skola „Turība”, 2005., lpp.48.

² Likumi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]. - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 23.03.2014.

³ Likumi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]. - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 23.03.2014.

Darba devēja un darba ņēmēja obligāto iemaksu objekts ir visi algotā darbā aprēķinātie ienākumi, no kuriem jāietur iedzīvotāju ienākuma nodoklis, neatskaitot neapliekamo minimumu, nodokļu atvieglojumus un attaisnotos izdevumus, par kuriem nodokļu maksātājam ir tiesības samazināt apliekamo ienākumu. Savukārt, pašnodarbinātām personām obligāto iemaksu objekts ir brīvi izraudzīti ienākumi (vai ieņēmumi fiksētā iedzīvotāju ienākuma nodokļa maksātājiem) no preču ražošanas, darbu izpildes, pakalpojumu sniegšanas, radošās un profesionālās darbības un citi ienākumi no saimnieciskās darbības. Iekšzemes darba ņēmēja pie darba devēja — ārvalstnieka un ārvalstu darba ņēmēja pie darba devēja — ārvalstnieka obligāto iemaksu objekts ir saņemtā atlīdzība.¹

Saskaņā ar likuma 18.pantu, obligāto iemaksu likme, ja darba ņēmējs tiek apdrošināts visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, ir 34,09 procenti, no kuriem 23,59 procentus maksā darba devējs un 10,50 procentus — darba ņēmējs. Obligāto iemaksu likmi obligāti sociāli apdrošināmajām personām un tās sadalījumu pa sociālās apdrošināšanas veidiem nosaka Ministru kabineta noteikumi. Pārskats par 2014.gadā VSAOI veidiem un likmēm, kas apstiprināti 2013.gadā.17.decembrī MK noteikumos Nr.1503 „Par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2014.gadā” ir atspoguļots 2.2.tabulā.

2.2.tabula.

Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likmes 2014.gadā²

Sociāli apdrošināmās personas	Darba ņēmēja likmes daļa (%)	Darba devēja likmes daļa (%)	Kopējā likme (%)
Darba ņēmējs, kā arī iekšzemes darba ņēmējs pie darba devēja – ārvalstnieka* vispārējā gadījumā (arī I, II vai III grupas invalīds)	10,50	23,59	34,09**
Darba ņēmējs, kā arī iekšzemes darba ņēmējs pie darba devēja – ārvalstnieka* , kurš sasniedzis vecumu, kas dod	8,96	20,16	29,12

¹ Likumi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]. - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 23.03.2014.

² Valsts ieņēmumu dienests. Informatīvais materiāls VSAOI likmes 2014.gadā. [Elektroniskais resurss] - <http://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=8&id=384&hl=1&oid=5439&otype=24>. Skatīts: 30.03.2014.

tiesības saņemt valsts vecuma pensiju (arī pensiju, kas piešķirta ar atvieglotiem noteikumiem vai priekšlaicīgi)			
Darba ņēmējs, kā arī iekšzemes darba ņēmējs pie darba devēja – ārvalstnieka* , kurš ir: - izdienas pensiju saņēmējs; - invalīds – valsts speciālās pensijas saņēmējs	9,69	21,79	31,48
Darba ņēmējs, kurš tiek nodarbināts brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā (arī I, II vai III grupas invalīds)	9,23	20,77	30,00
Darba ņēmējs, kurš tiek nodarbināts brīvības atņemšanas soda izciešanas laikā un ir sasniedzis vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju (arī pensiju, kas piešķirta ar atvieglotiem noteikumiem vai priekšlaicīgi)	7,74	17,42	25,16
Pašnodarbinātais (arī I, II vai III grupas invalīds, izdienas pensijas saņēmējs, invalīds – valsts speciālās pensijas saņēmējs)	-	-	31,06
Pašnodarbinātais, kurš sasniedzis vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju (arī pensiju, kas piešķirta ar atvieglotiem noteikumiem vai priekšlaicīgi)	-	-	28,66
Pašnodarbinātais – nekustamā īpašuma apsaimniekotājs	-	-	27,52
Ārvalstu darba ņēmējs pie darba devēja – ārvalstnieka	-	-	32,00

* iekšzemes darba ņēmējs pie darba devēja – ārvalstnieka valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas veic, piemērojot kopējo likmi (nesadalot to darba ņēmēja un darba devēja daļās)

** valsts sociālās apdrošināšanas obligāto iemaksu likme un tās sadalījums starp darba devēju un darba ņēmēju ir noteikta likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 18.panta pirmajā daļā

Likuma 20.pants regulē obligāto iemaksu apmēra noteikšanu. Darba devējs aprēķina VSAOI, kas jāveic par katru darba ņēmēju un kas jāveic darba ņēmējam, reizinot iemaksu objektu ar obligāto iemaksu likmi, kāda noteikta darba devējam un darba ņēmējam, ja darba ņēmējs ir apdrošināts visos sociālās apdrošināšanas veidos. Darba ņēmējiem, kuri apdrošināti noteikto veidu apdrošināšanas pakalpojumiem, iemaksas veic reizinot iemaksu objektu ar obligāto iemaksu likmi attiecīgā apdrošināšanas veidā.¹

Ārvalstu darba ņēmējs pie darba devēja — ārvalstnieka aprēķina obligāto iemaksu, reizinot obligāto iemaksu objektu ar obligāto iemaksu likmi, izņemot likmi, kāda noteikta darba negadījumu apdrošināšanai un apdrošināšanai pret bezdarbu, sākot ar 184.dienu, kopš viņš

¹ Likumi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]. - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 23.03.2014.

uzturas Latvijas Republikā, vai ar 367.uzturēšanās dienu, ja personai, kura ir nosūtīta veikt konkrētu darbu Latvijas Republikas teritorijā uz laika periodu, ne ilgāku par 12 mēnešiem, darba ilgums pārsniedz 12 mēnešus.

Pašnodarbinātais (izņemot fizisko personu, kura veic saimniecisko darbību un par to maksā patentmaksu) aprēķina obligāto iemaksu, reizinot iemaksu objektu ar obligāto iemaksu likmi, kāda noteikta pašnodarbinātajiem.

Iekšzemes darba ņēmējs pie darba devēja — ārvalstnieka VSAOI reizinot obligāto iemaksu objektu ar noteikto obligāto iemaksu likmi; ja šis darba ņēmējs sasniedzis vecumu, kas dod tiesības saņemt valsts vecuma pensiju, vai viņam ir piešķirta valsts vecuma pensija (tai skaitā priekšlaicīgi), aprēķina obligāto iemaksu, reizinot obligāto iemaksu objektu ar noteikto obligāto iemaksu likmi, izņemot likmi, kāda noteikta apdrošināšanai pret bezdarbu un invaliditātes apdrošināšanai.¹

Saskaņā ar 2013.gada 17.decembrī apstiprinātiem MK noteikumiem Nr.1478 „Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto un brīvprātīgo iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru” VSAOI iemaksu objekta maksimālais un minimālais apmērs 2014.gadā ir :

- maksimālais apmērs ir 46 400 *euro* gadā;
- minimālais gada apmērs pašnodarbinātajiem un brīvprātīgi apdrošinātajām personām ir divpadsmitkārtīgas minimālās mēneša darba algas apmērs – 3840 *euro* gadā (12 x 320 *euro*);
- brīvprātīgo iemaksu objekta minimālais apmērs nav noteikts mikrouzņēmuma darbiniekiem, kuri brīvprātīgi pievienojušies valsts sociālajai apdrošināšanai. Iemaksas veicamas no brīvi izraudzītiem ienākumiem, kas nepārsniedz 720 *euro* mēnesī.²

Ja fiziskā persona kalendāra gada laikā bijusi vairākos apdrošinātās personas statusos (darba ņēmējs, pašnodarbinātais, brīvprātīgi apdrošinātās personas statusā, mikrouzņēmuma darbinieka statusā), iemaksu objekta maksimālais apmērs tiek saskaitīts visos statusos kopā. Katru gadu līdz kalendāra gadam sekojošā gada 1.aprīlim fiziskās personas pārmaksātās sociālās iemaksas aprēķina Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (VSAA).³

¹ Likumi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]. - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 23.03.2014.

² Likumi. MK noteikumi. Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto un brīvprātīgo iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru VSAOI iemaksu objekta maksimālais un minimālais apmērs 2014. Gadā. [Elektroniskais resurss] - <http://m.likumi.lv/doc.php?id=263238>. Skatīts: 30.03.2014.

³ Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. VSAOI iemaksas. [Elektroniskais resurss]. - <http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi/stradajosajiem/iemaksas>. Skatīts: 30.03.2014.

Fiziskās personas pārmaksātās sociālās iemaksas atmaksā VSAA pašai personai. VSAA līdz kalendāra gadam sekojošā gada 31.jūlijam nosūta fiziskajai personai informāciju par pārmaksātajām sociālajām iemaksām, norādot attiecīgo summu.

Saskaņā ar Ministra kabineta noteikumiem „Par valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu pa valsts sociālās apdrošināšanas veidiem 2014.gadā” Nr.1503, ja darba ņēmējs tiek apdrošināts visiem sociālās apdrošināšanas veidiem, obligāto iemaksu likmes sadalījums pa sociālās apdrošināšanas veidiem 2014.gadā ir šāds:

- valsts pensiju apdrošināšanai (turpmāk – pensiju apdrošināšana) – 25,16 %;
- sociālajai apdrošināšanai bezdarba gadījumam – 1,63 %;
- sociālajai apdrošināšanai pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām – 0,46 %;
- invaliditātes apdrošināšanai – 3,21 %;
- maternitātes un slimības apdrošināšanai – 2,46 %;
- vecāku apdrošināšanai – 1,17 %.

Saskaņā ar 1990-to gada vidū pieņemto koncepciju, VSAOI likmei vajadzēja pakāpeniski samazināties, taču šis nodoms nav īstenots.¹ Kopš 1998.gada, kad VSAOI procentu likme bija 37,09 %, tajā skaitā darba devējam bija jāmaksā 28,09% un darba ņēmējam 9 %, līdz pat 2014.gadam kopējā procentu likme samazinājās tikai par 2 procentu punktiem. Savukārt, darba ņēmēja obligātās apdrošināšanās sociālās iemaksas apmērs bija nemainīgs un sastādīja 9%. Taču 2011.gadā procentu likme tika palielināta par 2 procentu punktiem, un kopš 2011.gada sastāda 11%, bet sākot ar 2014.gada.01.janvārī tā ir samazinātā par 0,5%.

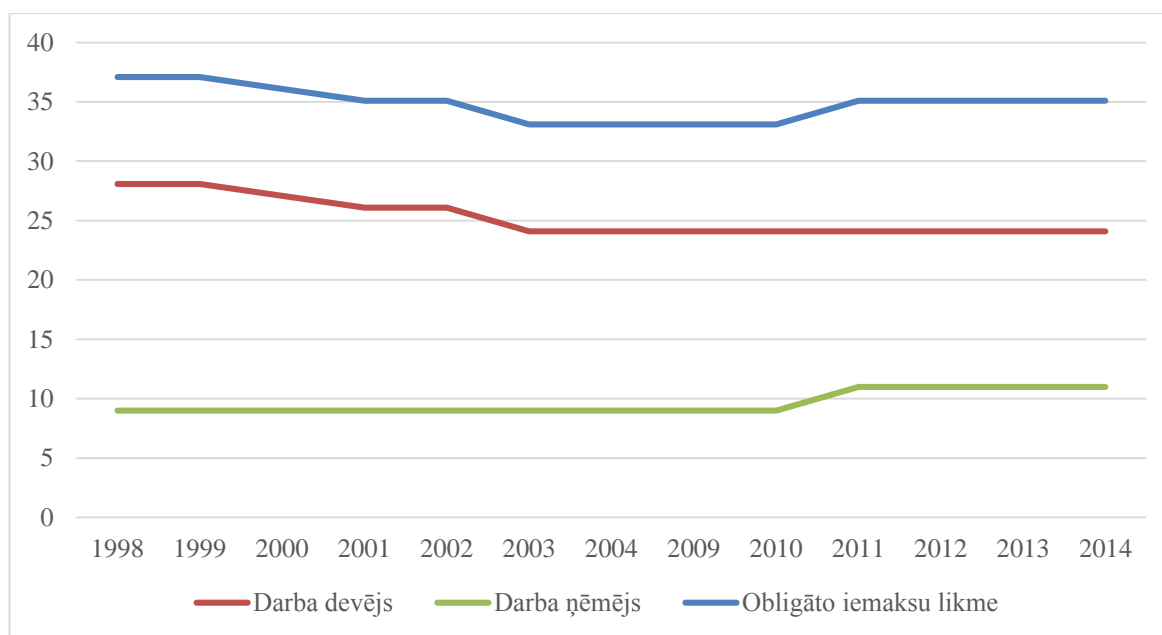
Darba devēja obligāto iemaksu likmei, sākot ar 1999.gadu bija tendence samazināties par 1 procentu katru nākamo gadu, bet, 2003.gadā likme sasniedza 24,09 % apmēru un bija nemainīga līdz 2014.gadam.01.janvārim, kad likme tika samazināta par 0,5%. Sociālo nodokļu likmes samazināšana par pusprocentu gan darba devējām, gan darba ņēmējam, pēc autora domām, neatstās negatīvas sekas uz ieņēmumiem valsts speciālajā budžetā. Tieši pretēji, samazinot sociālo nodokļu kopējo likmi par 1%, tiek samazināts darba spēka nodokļu slogs gan darba devējiem, gan darba ņēmējiem. Darba spēka nodokļu sloga samazināšana veicinās darba ienākumu legalizēšanu, ka rezultātā, ļaus izvairīties no darba algas ienākumā apzinātas samazināšanas. Samazinot sociālo nodokļu likmes, Latvijas uzņēmējiem ir iespēja samazināt

¹ Ekonomikas prognožu centrs *Ekspertīze: Sociāla un darba tirgus attīstība*, Rīga, 2012.-[Elektroniskais resurss] - www.lbas.lv/upload/stuff/201207/izmainas_darbasp_nodoklu_polka.pdf. Skatīts: 04.04.2014.

savas produkcijas vai pakalpojumu pašizmaksu, it īpaši ražošanas uzņēmumiem, kur darba spēka izmaksas veido nozīmīgu daļu produkcijas pašizmaksā.

VSAOI likmes izmaiņu tendences un tas sadalījums starp darba devēja un darba ņēmēja obligātam iemaksām ir atspoguļotas 2.5. attēlā. Pēc attēlā sniegtās informācijas, var secināt, kā no 1998.gada līdz 2003.gadam, kopējo VSAOI likmes dinamiku, galvenokārt, ietekmēja darba devēja likmes izmaiņas, jo darba ņēmēja likme bija nemainīga, sākot ar 1998.gadu un pat līdz 2010.gadam un sastādīja 9% .

VSAOI likmes sadalījums darba devējiem un darba ņēmējiem, kuri apdrošināti visiem apdrošināšanas veidiem Latvijā 1998.-2014.gados, %

2.5.att. VSAOI likmes sadalījums darba devējiem un darba ņēmējiem, kuri apdrošināti visiem apdrošināšanas veidiem Latvijā 1998.-2014.gados, %¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot VID un VSAA datu bāzes

Kā iepriekš tika minēts, darba devēja un darba ņēmēja kopējā VSAOI likme no 2003.gada līdz 2011.gadam bija nemainīga. Tās apmērs bija 33,09% personām, kas apdrošinātas visiem sociālās apdrošināšanas veidiem. VSAOI nemainīga likme nodrošināja iespēju uzņēmējiem, izstrādājot savu uzņēmumu attīstības stratēģijas, plānot darbaspēka izmaksas ilgtermiņā. Diemžēl, ekonomiskās krīzes rezultāta, Latvijas valdības lēmums bija

¹ Autores veidots attēls, izmantojot Valsts ieņēmumu dienesta informāciju. [Elektroniskais resurss] - <http://www.vid.gov.lv/>, <http://www.vsaa.lv/>. Skatīts: 04.04.2014.

palielināt obligāto iemaksu apmēru par 2 procentiem, uzliekot lielākas saistības uz darba ņēmējiem, atstājot darba devēja iemaksas nemainīgas. Sākot ar 2011.gadu kopējā likme sastādīja 35,09 %, darba devēja un darba ņēmēja iemaksas bija 24,09% un 11% attiecīgi.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas (VSAOI) ir darba nodokļu vai darbaspēka nodokļu sastāvdaļa (*labor taxes*). Darbaspēka nodokļi (*labor force taxes*) – nodokļu un maksājumu kopums, kurā ietilpst darba devēja un darba ņēmēja valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas un iedzīvotāju ienākuma nodoklis, ņemot vērā neapliekamo minimumu un nodokļa atvieglojumus par apgādībā esošām personām.¹

Pieprasījumu pēc darbaspēka nosaka uzņēmuma rīcība, lai iegūtu maksimālo peļņu, un tādējādi tas ir atkarīgs no kopējām darbaspēka izmaksām (to veido bruto darba alga un darba devēja sociālo apdrošināšanas iemaksu un citu ar darbaspēku saistīto maksājumu summa). Darbaspēka nodokļi, paaugstinot darbaspēka izmaksas, samazina darbaspēka pieprasījumu un nodarbinātību.² Tas tāpēc, ka uzņēmums par to pašu budžetu spēj algot mazāk strādājošo. Darbaspēka nodokļu palielinājums, kas tiek pārnests uz darbiniekiem – samazinās viņa neto darba algu, pieaugs nelegālo algu maksāšana vai arī samazinās darba vietas. Savukārt darbaspēka nodokļu samazinājums tieši pretēji – dod iespēju palielināt darbinieku ienākumus, samazināt nelegālās darba algas vai palielināt darba vietu skaitu.³

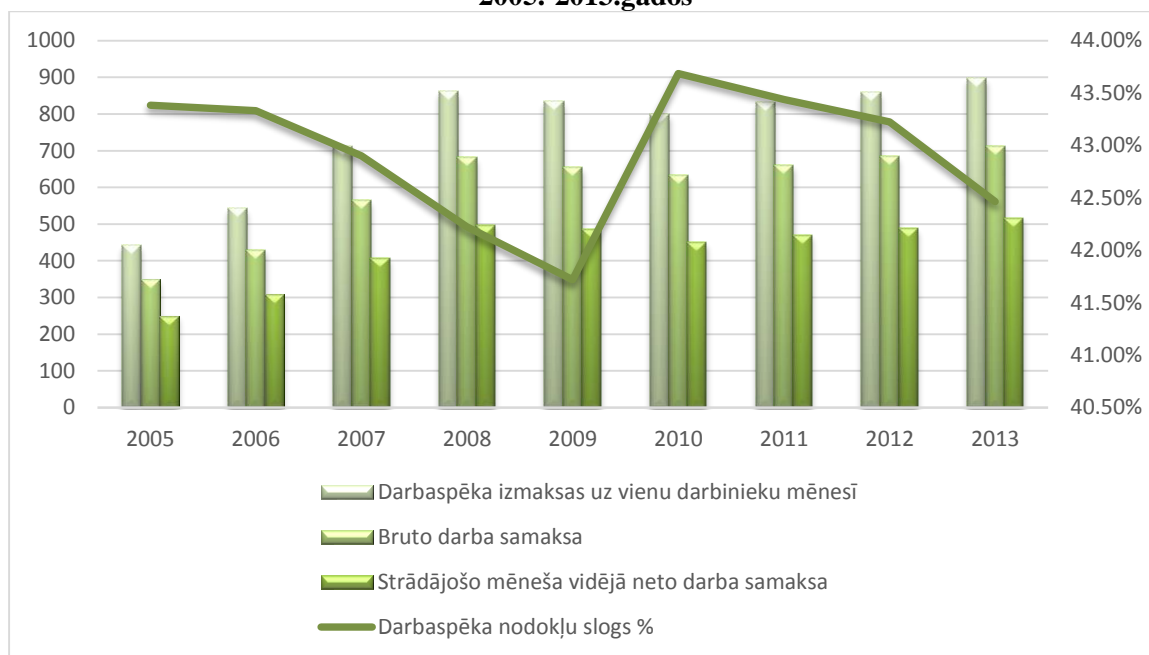
Darbaspēka izmaksas Latvijā uz vienu darbinieku mēnesī laikposmā no 2005.gada līdz 2013.gadam, izmaksas uzrādot EUR valūtā, autore ir atspoguļojusi 2.6. veidota attēlā. Papildus darba spēka izmaksām, 2.6.attēlā ir ietverta informācija par Latvijas strādājošo vidējo bruto un neto darba samaksu mēnesī EUR valūtā laika posmā no 2005.gada līdz 2013.gadam. Lai varētu raksturot darbaspēka nodokļu sloga izmaiņās Latvijā septiņu gadu laika periodā, 2.6.attēlā ir ietverta diagramma par darbaspēka nodokļu slogu Latvijā procentos.

¹ Finanšu Ministrijas informatīvais ziņojums par Pasākumu plāna ēnu ekonomikas apkarošānai un godīgas konkurences nodrošināšanai 2010.-2013.gadam 3.pasākuma – izvērtēt pastāvošos iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumus no to efektivitātes un nodokļu administrēšanas viedokļa ieviešanas izpildi.[Elektroniskais resurss] - <http://www.fm.gov.lv/files/files/458980485137001316519058659808.pdf>. Skatīts: 04.04.2014.

² Turpat. Skatīts: 04.04.2014.

³ Turpat. Skatīts: 04.04.2014.

Darbaspēka izmaksas uz vienu darbinieku mēnesī EUR un darbaspēka nodokļu slogs % Latvijā 2005.-2013.gados

2.6.att. Darbaspēka izmaksas uz vienu darbinieku mēnesī EUR un darbaspēka nodokļu slogs % Latvijā 2005.-2013.gados.¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot CSP datu bāzes

Analizējot 2.6. attēlā sniegto informāciju par darbaspēka izmaksu izmaiņām, var secināt, kā no 2005.gada līdz 2013.gadam tās palielinājās divas reizes no 442 EUR līdz 897 EUR, bet starpība starp neto darba samaksu un darbaspēka izmaksām pazeminājās tikai 0,92%, samazinoties no 43,38% 2005.gadā līdz 42,46% 2013.gadā. Vērtējot nodokļu sloga dinamiku, var secināt, ka tās likmes svārstās no maksimālas 43,69% 2010.gadā līdz minimālai likmei - 41,72% apmērā, kas tika sasniegta 2009.gadā.

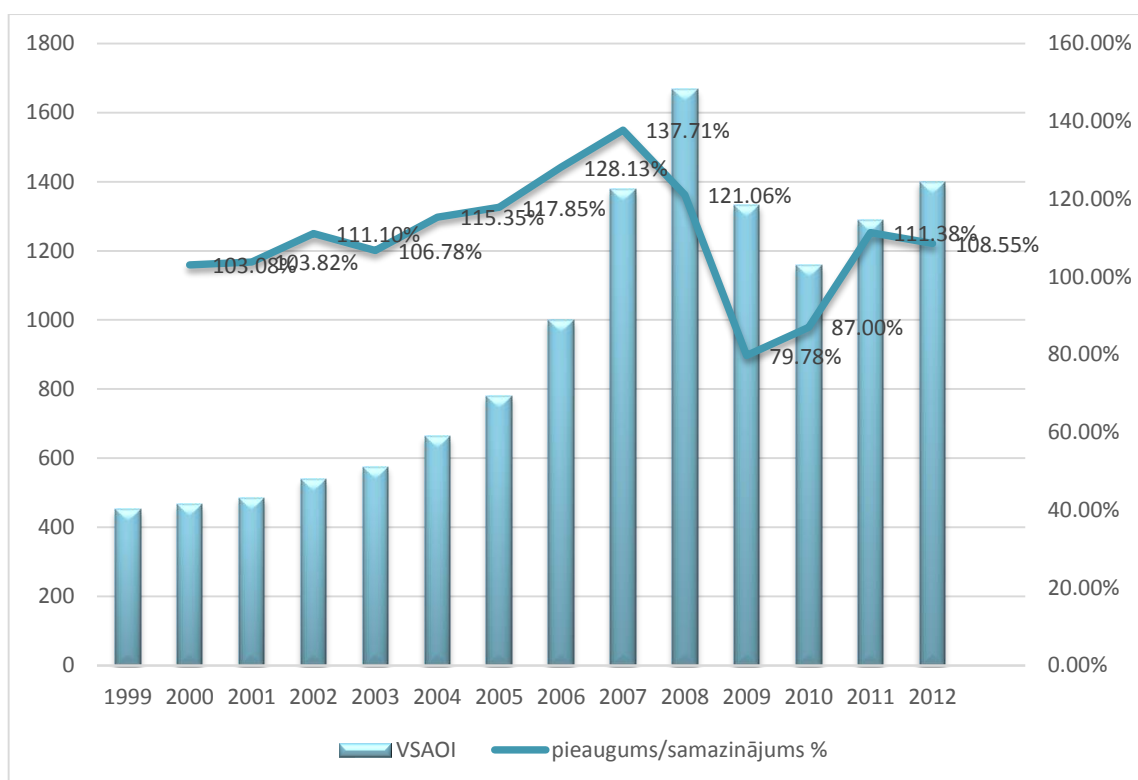
Kopumā, starpība starp bruto un neto darba samaksu nav būtiski mainījies laikposmā no 2005.gada līdz 2013.gadam, tā samazinājās nedaudz, tikai par 0,54% no 28,20% līdz 27,66%. Viszemākā attiecība starp bruto un neto darba samaksu bija 2009.gadā, starpība sastādīja 25,65%. Tajā pašā periodā ir vērojams darbaspēka nodokļa sloga viszemākais līmenis - 41,72%. Ņemot vērā, kā darbaspēka izmaksās ietilpst arī iedzīvotāju ienākuma nodoklis, tad tās samazināšanas politika, kopš 2006.gada, tika vērsta arī uz darba spēka nodokļa sloga samazināšanu. Pēc IIN likmes samazināšanas 2008. un 2009.gadā, samazinājās arī darbaspēka nodokļa slogs, kas savukārt, veicināja darba samaksas fonda pieaugumu. Taču

¹ Autores veidots attēls, izmantojot Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes.[Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/>. Skatīts:05.04.2014.

Latvijas ekonomikas lejupslīdes rezultātā, tika pārtraukta pakāpeniski uzsāktā darbaspēka nodokļa sloga samazināšana. Neskatoties uz to, ka Latvijā ir visaugstākais darbaspēka nodokļu slogs Baltijas valstīs un septītais augstākais Eiropas Savienībā, tomēr ir vērojamas samazināšanas tendences. Ilgtermiņā atvērtā ekonomikā, ja darbaspēka pieprasījums ir elastīgs, nodokļu sloga samazinājums dod iespēju palielināt nodarbinātību.¹

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās kopējās iemaksas milj. latos laikposmā no 1999.gada līdz 2012.gadam Latvijā ir atspoguļotas autores veidotajā 2.7. attēlā .

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas Latvijā 1999.-2012. gadā, milj. latu

2.7.att. Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas Latvijā 1999.-2012. gadā, milj. latu².

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot VID un Valsts Kases gada pārskatus

Analizējot valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas pieauguma dinamiku, var secināt, ka tās pieauguma tempi, sākot ar 1999.gadu līdz 2005.gadam, nepārsniedza 117 %, tomēr veidoja

¹ Finanšu Ministrijas informatīvais ziņojums par Pasākumu plāna ēnu ekonomikas apkaršanai un godīgas konkurences nodrošināšanai 2010.-2013.gadam 3.pasākuma – izvērtēt pastāvošos iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumus no to efektivitātes un nodokļu administrēšanas viedokļa ieviešanas izpildi.[Elektroniskais resurss] - <http://www.fm.gov.lv/files/files/458980485137001316519058659808.pdf>. Skatīts: 04.04.2014.

² Autores veidots attēls, izmantojot Valsts ieņēmuma dienesta un Valsts Kases gada pārskata datus.[Elektroniskais resurss] - <http://www.vid.gov.lv>, <http://www.kase.gov.lv> /. Skatīts:05.04.2014.

stabilu pieauguma dinamiku. Katru nākamo gadu, sākot ar 1999.gadu, sociālo iemaksu ieņēmumi valsts budžetā pieauga no 103% līdz 117%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu. Sākot ar 2006.gadu pieauguma tempi strauji palielinājās, sociālo iemaksu apmērs valsts budžetā sasniedz 1 000,2 milj. latu, kas veidoja 128,13% no 2005.gadā ieņēmumiem. Ņemot vērā, nemainīgas procentu likmes sociālo nodokļu maksājumiem (attēlā 2.1. sniegta informācija), palielinājumus tika sasniegts pateicoties kopējām darba algu fonda palielinājumam, saglabājot pozitīvo dinamiku arī turpmākajos gados. 2007.gadā tika sasniegts sociālo iemaksu maksimālais pieauguma temps, tās bija 137,71 % pret iepriekšējo 2006.gadu un iemaksas valsts budžetā sastādīja 1 344,4 milj. latu. Nākamajā, 2008.gadā, tika sasniegts jauns maksimālais punkts - valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas Latvijas budžetā sastādīja 1 667,5 milj. latu, kas veidoja visaugstāko līdz šim brīdim ieņēmumu apmēru. Tomēr, jāpiebilst, ka pieauguma temps 2008.gadā pret 2007.gadu nedaudz samazinājies no 137,71% līdz 121,06%. Pieauguma tempa samazināšanu ietekmēja valdības politika attiecībā uz valsts budžeta līdzekļu taupīšanas pasākumiem 2008.gada pēdējos mēnešos. Ieņēmumu apmēru valsts budžetā ietekmēja arī darbaspēka optimizācija privātajā sektorā, par ko liecina darba ņēmēju skaita samazināšanās tendence 2008.gada pēdējos mēnešos¹, kā arī vidējās bruto darba samaksas samazināšana, kas ir redzams 2.6. attēlā.

2009.gada kopējā ekonomisko rādītāju lejupslīde ir izraisījusi strauju nodokļa ieņēmumu kritumu. Samazinoties 2009.gadā darba ņēmēju skaitam un darba samaksai, samazinājušies arī ieņēmumi no valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām, tas sastādīja 1 330,28 milj. latu. Salīdzinot ar 2008.gadu, ieņēmumi samazinājušies par 20,2 % jeb 337,17 milj. latu. 2009.gadā vislielākais VSAOI samazinājums bija būvniecības uzņēmumiem, valsts pārvaldes iestādēm, mazumtirdzniecības un vairumtirdzniecības uzņēmumiem, kas veido 43,0 % no kopējā VSAOI samazinājuma.² VSAOI ieņēmumi 2010.gadā, salīdzinot ar pērnā gada attiecīgo periodu, samazinājušies par 13,0 % jeb 172,81 milj. latu, un sastādīja 1 157,47 milj. latu.

2011.gadā ekonomiskie rādītāji Latvijā uzlabojās, kas liecināja par Latvijas tautsaimniecības izaugsmi un pakāpenisku globālās ekonomikas atlabšanu no straujās lejupslīdes. Tas atspoguļojās arī uz sociālo maksājumu ieņēmumiem, kas palielinājušies par

¹ VID. Gada pārskats par 2008.gadu. [Elektroniskais resurss] - file:///C:/Users/Tatjana/Downloads/gada_parskats_2008.pdf. Skatīts: 06.04.2014.

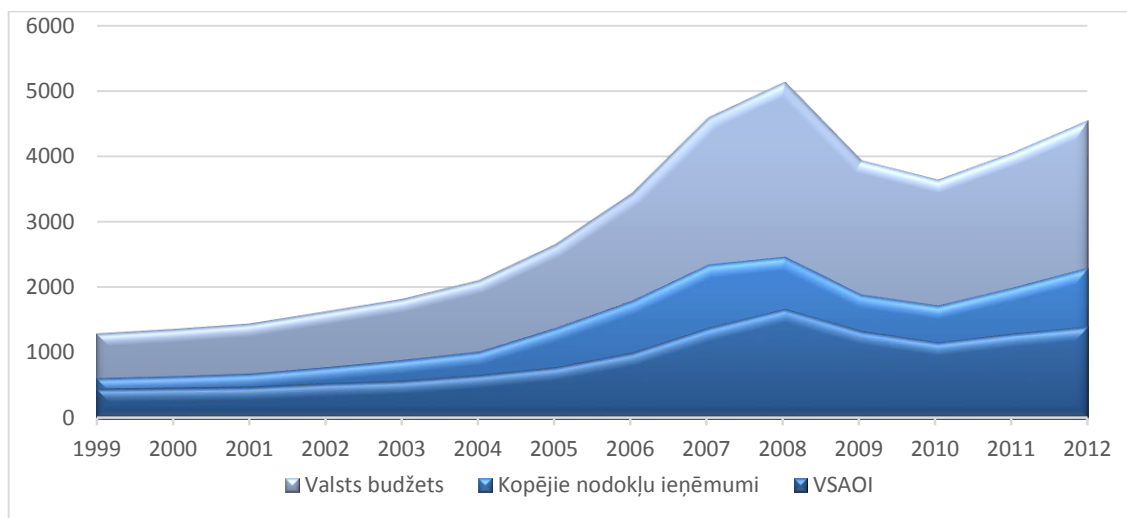
² VID. Gada pārskats par 2009.gadu. [Elektroniskais resurss] - file:///C:/Users/Tatjana/Downloads/gada%20parskats%202009_final!.pdf. Skatīts:06.04.2014.

11,4 % jeb 131,65 milj. latu, salīdzinot ar iepriekšējo periodu ieņēmumiem. 2012.gadā sociālo maksājumu ieņēmumu pieauguma tempi saglabājās, nodrošinot sociālo maksājumu ieņēmumus valsts budžetā 1 399,36 milj. latu apmērā, kas ir par 110,23 milj. latu vairāk jeb 108,55% vairāk, salīdzinot ar 2011.gada ieņēmumiem. Sociālo iemaksu ieņēmumu palielinājumu sekmējusi VSAOI darba ņēmēja likmes paaugstināšana no 9% līdz 11%.

Pārskats par Valsts ieņēmumu dienesta darbību 2013.gada 1.pusgadā liecina par sociālo iemaksu ieņēmumu pieauguma tempu saglabāšanu. Pēc tās datiem, 2013.gada 1.pusgadā VSAOI ieņēmumu plāns ir izpildīts par 103,5% un pārsniedz 2012.gada 1.pusgada ieņēmumus par 55,73 milj. latiem.¹ Tas liecina par 2013.gada sociālo maksājumu ieņēmumu palielinājumu budžetā par 8,3%, salīdzinot ar iepriekšējo periodu.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas Latvijā veido ievērojamu daļu valsts budžeta ieņēmumos - aptuveni trešdaļu no valsts konsolidētā budžeta ieņēmumiem un vairāk kā pusi no valsts kopējiem nodokļu ieņēmumiem. VSAOI ieņēmumu īpatsvars milj. latos kopējos nodokļu ieņēmumos un Latvijas valsts budžetā laikposmā no 1999.gada līdz 2012.gadam autore ir atspoguļojusi 2.8.attēlā.

VSAOI ieņēmumu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos un Latvijas valsts budžetā 1999.-2012.gados, milj. latu

2.8.att. VSAOI ieņēmumu īpatsvars kopējos nodokļu ieņēmumos un Latvijas valsts budžetā 1999.-2012.gados, milj. latu²

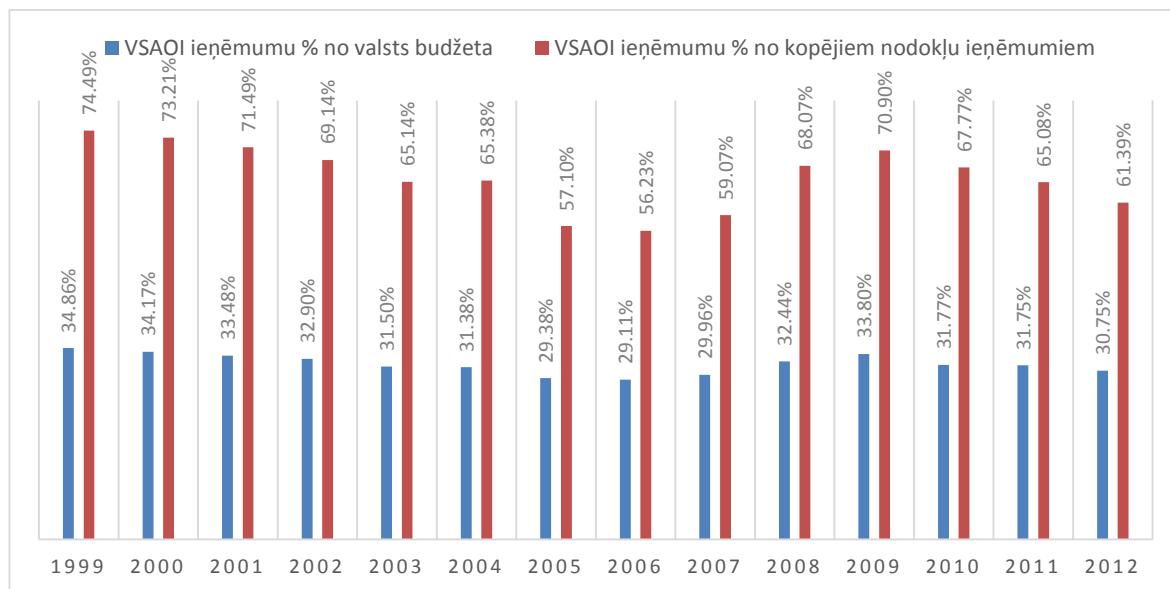
Avots: Autores veidots attēls, izmantojot VID un Valsts Kases gada pārskatus

¹ VID. Pārskats par Valsts ieņēmumu dienesta darbību 2013.gada 1.pusgadā. {Elektroniskais resurss}. - file:///C:/Users/Tatjana/Downloads/vid%20darbibas%20parskats%202013%20gada%201%20pusgads%20(2).pdf. Skatīts: 06.04.2014.

² Autores veidots attēls, izmantojot Valsts ieņēmumu dienesta un Valsts Kases gada pārskata datus.[Elektroniskais resurss] - <http://www.vid.gov.lv>, <http://www.kase.gov.lv> /. Skatīts: 05.04.2014.

Savukārt, valsts obligāto sociālo iemaksu ieņēmumu daļa Latvijā kopējos nodokļu ieņēmumos un kopējā valsts budžetā procentos, ir redzams autores veidotā 2.9.attēlā.

Latvijas VSAOI ieņēmumu procentuālā daļa kopējos nodokļu ieņēmumos un Latvijas valsts budžetā 1999.-2012.gados, %

2.9.att. Latvijas VSAOI ieņēmumu procentuālā daļa kopējos nodokļu ieņēmumos un Latvijas valsts budžetā 1999.-2012.gados, %¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot VID un Valsts Kases gada pārskatus

Pēc attēlā 2.8. un 2.9. sniegtās informācijas, var novērtēt VSAOI nozīmīgo daļu nodokļu un valsts budžetā ieņēmumos. Sociālās iemaksas kopējos nodokļu ieņēmumos 1999.gadā, 2000.gadā un 2001.gadā veidoja pat 74%, 73,21% un 71,49% attiecīgi. Sociālo iemaksu ievērojamā ieņēmumu daļa daļēji ir izskaidrojama arī ar tā perioda VSAOI procentu likmi, tā bija visaugstākā kopš 1998.gada pat līdz šim brīdim, tieši 37,09%. Savukārt, VSAOI ieņēmumu daļa kopējā valsts budžetā sastādīja 34,86% - 1999.gadā, 34,71% - 2000.gadā un 32,09% - 2001.gadā. Turpmākajos gados, VSAOI likmes samazināšana ietekmēja sociālo iemaksu ieņēmumus valsts kopējā budžetā. Tas nedaudz, par 0,58% līdz 2,10%, samazinājās 2002., 2003. un 2004.gadā. Turklāt, sociālo iemaksu ieņēmumu samazināšana procentos valsts budžetā nebija tik ievērojama, salīdzinot ar VSAOI ieņēmumu samazinājumu kopējos nodokļu ieņēmumos, kur samazinājums procentos bija ievērojams - līdz 9,11% (no 74,49% - 1999.gadā līdz 65,38% -2004.gadā).

¹ Autores veidots attēls, izmantojot Valsts ieņēmumu dienesta un Valsts Kases gada pārskata datus.[Elektroniskais resurss] - <http://www.vid.gov.lv>, <http://www.kase.gov.lv> /. Skatīts:05.04.2014.

Sociālo iemaksu samazinājumu kopējos nodokļu ieņēmumos ietekmēja izmaiņas nodokļu struktūrā: izmaiņas nodokļu likmēs, jaunu nodokļu un nodevu ieviešana. 2008.gadā, Latvijas ekonomikas augšupejas periodā, nodokļu ieņēmumu kopsumma un valsts budžeta ieņēmumi veidoja pēdējo gadu lielāko valsts budžetu, tas ir redzams arī 2.3., 2.4. un 2.5. attēlos. Tajā pašā periodā arī VSAOI ieņēmumi budžetā veidoja pēdējo gadu maksimālo ieņēmumu summu, kā jau tika minēts iepriekš. Tomēr, sociālo iemaksu īpatsvars kopējo nodokļu ieņēmumos un valsts budžetā nerasniedz maksimālo procentu punktus, tās bija 68,07% un 32,44% attiecīgi. Pēc ekonomikas krīzes periodā, paaugstinot citu nozīmīgu nodokļu likmes, piemēram PVN, sociālo iemaksu īpatsvars nodokļu ieņēmumu struktūrā nedaudz samazinājies. Tomēr, valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas ieņem nozīmīgu pozīciju kopējo nodokļu struktūrā un veido vairāk nekā 60% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem, kā arī valsts budžetā, nodrošinot aptuveni trešdaļu no valsts kopējiem ieņēmumiem.

Valsts sociālās apdrošināšanas obligātas iemaksas jeb sociālos maksājumus 100% apmērā ieskaita valsts speciālajā budžetā. Sociālās apdrošināšanas sistēmas darbības princips ir pašfinansēšanās – pašreizējās izmaksas pensiju un pabalstu saņēmējiem tiek segtas no šobrīd strādājošo veiktajām sociālajām iemaksām, t.i., speciālā budžeta ieņēmumiem. Atbilstoši likumam „Par valsts sociālo apdrošināšanu” tās izlietojums ir paredzēts ne tikai konkrētam mērķim, bet tās ir uzkrājamas.¹

1998.gadā veiktie grozījumi likumā „Par valsts pensijām” (kas nodrošināja vidējās pensijas pieaugumu) un vienlaikus Krievijas krīzes radītās sekas Latvijas tautsaimniecībā atstāja būtisku ietekmi uz speciālo budžetu.² 1998.gadā un turpmāk, speciālā budžeta ieņēmumi un uzkrātā rezerve bija nepietiekama izdevumu segšanai. Laika periodā no 1998.-2001.gadam speciālais budžets bija ar kārtējā gada deficītu, un, lai nodrošinātu sociālās apdrošināšanas pakalpojumu izmaksu normatīvajos aktos paredzētajā apmērā un termiņos, 1999.-2002.gadā tika veikts aizņēmums no valsts pamatbudžeta. Kopumā speciālā budžeta aizņēmums no valsts pamatbudžeta uz 2003.gada 1.janvāri bija 82 milj. latu.³

Paaugstinoties valsts ekonomiskās izaugsmes tempiem, kuru izaugsmi veicināja arī iestāšanās ES un investīciju ieplūdums valstī, palielinoties iedzīvotāju līdzdalībai reģistrētajā

¹ Sproģe I. Nodokļu politika ekonomikas attīstības mainīgajos apstākļos. Promocijas darba kopsavilkums, Rīga, 2011.gads, lpp.27.

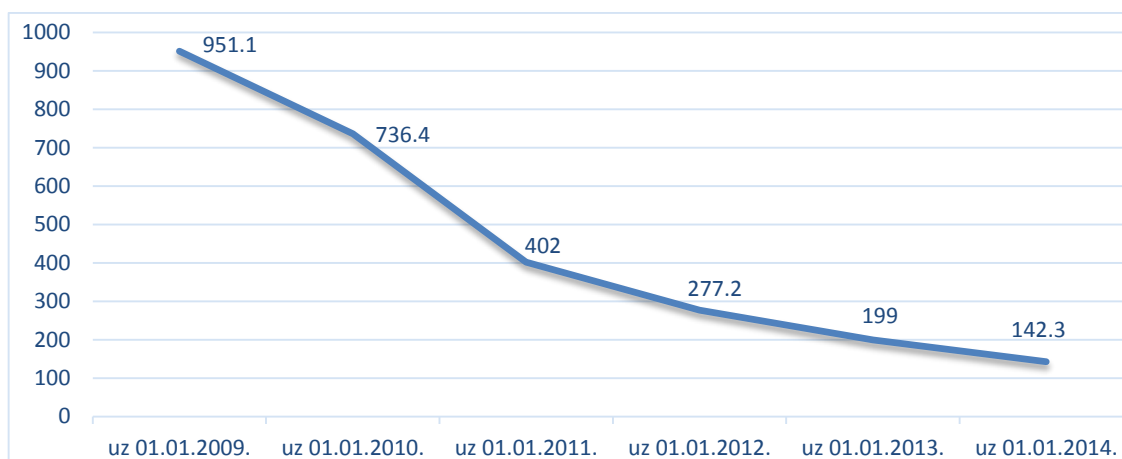
² Labklājības Ministrija. Ziņojums par valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu. [Elektroniskais resurss] - http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_2.pdf. Skatīts: 06.04.2014.

³ Turpat. Skatīts: 06.04.2014.

darba tirgū, kā arī pieaugot darbspējīgā vecuma iedzīvotāju skaitam, no 2002.gada speciālajā budžetā pamazām veidojās pārpalikums un 2008.gada beigās tas sasniedza 951,1 milj. latu. Pozitīva speciālā budžeta bilance bija pamats arī lēmumu pieņemšanai par papildus izdevumu finansējumu esošās sociālo iemaksu likmes ietvaros, tādejādi izjaucot speciālā budžeta līdzsvaru un apdraudot tā ilgtspēju. 2009.gadā strauji pasliktinoties valsts ekonomiskai situācijai, pieaugot bezdarbam un samazinoties iedzīvotāju darba ienākumiem, samazinājās arī ieņēmumi speciālajā budžetā, kā rezultātā 2009.gada ieņēmumi nesedza budžeta izdevumus un tika sākti izmantot iepriekšējos gados uzkrātā finanšu rezerve.¹

Ekonomiskajai krīzei turpinoties, speciālā budžeta uzkrātā finanšu rezerve uz 2010.gada 1.janvāri bija samazinājusies līdz 736,4 milj. latu. Negatīva speciālā budžeta bilance ir prognozējama arī turpmākajos gados, līdz ar to pilnībā izmantojot iepriekšējo gadu finanšu uzkrājumu. VSAOI speciālā budžeta uzkrājuma atlikums no 01.01.2009.gada līdz 01.01.2014.gadam milj. latos ir atspoguļots 2.10.attēlā.

Valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājuma atlikums 01.01.2009.-01.01.2014.gadā, milj., Ls

2.10.att. Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājuma atlikums 01.01.2009.-01.01.2014., milj. latu ²

VSAOI speciālā budžeta uzkrājuma samazinājumu, sākot 01.01.2009.gada līdz 01.01.2014.gadā, var izvērtēt pēc 2.10.attēlā sniegtās informācijas. Šajā attēlā ir atspoguļota informācija par speciālā budžeta atlikumu milj. latos uz 01.janvāri katrā nākamajā gadā, sākot ar 2009.gadu. Kā iepriekš tika minēts, uz 01.01.2009.gadu VSAOI specialajā budžetā tika

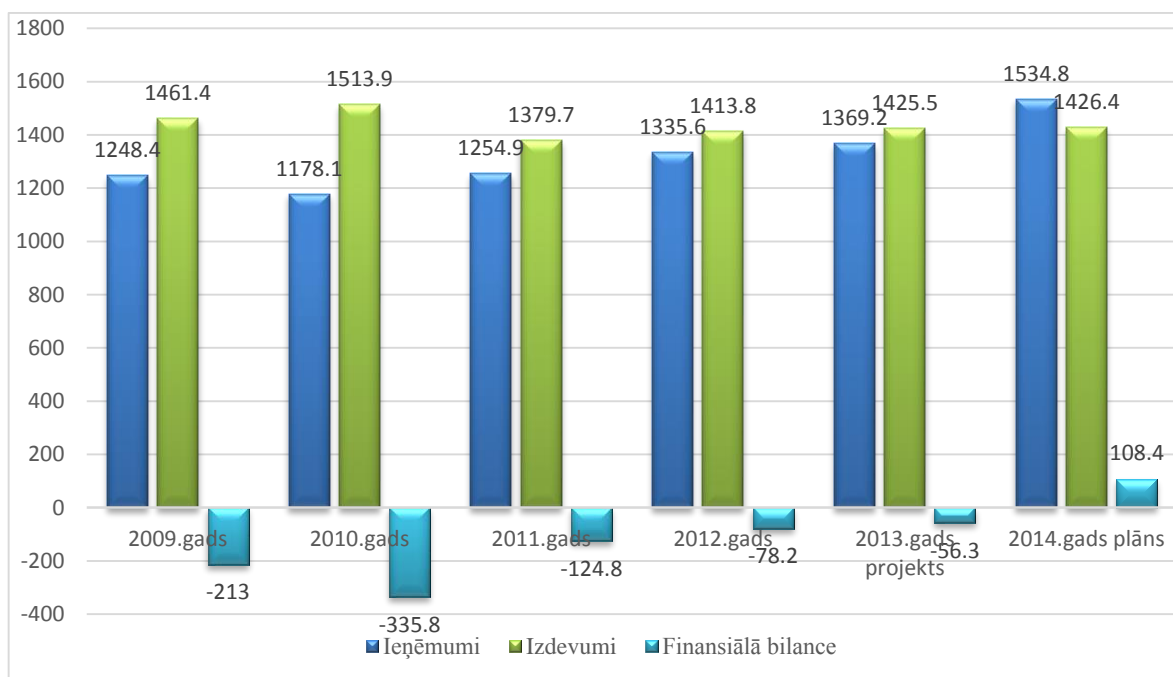
¹ Labklājības Ministrija. Ziņojums par valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu. [Elektroniskais resurss] - http://www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/aktu_1105_2.pdf. Skatīts: 07.04.2014.

² Labklājības Ministrija. Par situāciju sociālās apdrošināšanas budžetā. [Elektroniskais resurss] - soclp.lv/Media/Default/BlogPost/jaunumi/soc.apdros.budzets.ppt. Skatīts: 07.04.2014.

uzkrāti līdzekļi 951,1 milj. latu apmērā, šis uzkrājuma atlikums bijis vislielākais Latvijā. Turklāt, kā liecina 2.10.attēlā grafiskā informācija, pēc 2010.gada.1.janvāra speciālā budžeta uzkrājums strauji samazinās. Uz 2010.gada 01.janvāri speciālā budžeta atlikums saruka par 214,70 milj. latu. 2011.gadā 01.janvārī atlikums samazinājies par 334,40 milj. latu, 2012.gadā 01.janvārī speciālā budžeta atlikums saruka vēl par 124,80 milj. latiem, un 2012.gadā un 2013.gadā turpināja samazināties. Uz 2014.gada 01.janvāri speciālā budžeta atlikums bija 142,3 milj. latu, kas veido tikai 15% no 2009.gada 01.janvāra uzkrātā atlikuma.

Speciālā budžeta uzkrājuma samazinājuma galvenais cēlonis ir speciālā budžeta deficīts, kas veidojas kā starpība starp budžeta ieņēmumiem un izdevumiem. Kopš 2009.gada speciālā budžeta ieņēmumi nesedza kārtējā gada izdevumus, normatīvajos aktos noteikto izmaksu nodrošināšanai, tāpēc tika izmantots speciālā budžeta iepriekšējo gadu līdzekļu atlikums. VSAOI speciālā budžeta ieņēmumi un izdevumi 2009.-2013.gados un 2014.gada plāns ir atspoguļoti 2.11.attēlā.

Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi un izdevumi 2009.-2014.gados, milj. latu

2.11.att. Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta ieņēmumi un izdevumi 2009.-2014.gados, milj. latu ¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot Labklājības Ministrijas statistiku

¹Autores veidots attēls, izmantojot Labklājības Ministrijas datus. Paskaidrojums par valsts sociālās apdrošināšanas speciālo budžetu. [Elektroniskais resurss]. - http://www.lm.gov.lv/upload/amatpersonuatalgojums/sb_pask_22012013.pdf. Skatīts:07.04.2014.

2009.gadā Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta deficīts sastādīja 213 milj. latu, 2010.gadā deficīts palielinājās līdz 335,8 milj. latu, 2011.gadā deficīta apmērs sasniedza 124,8 milj. latu apmēru. 2012.gadā speciāla budžeta deficīts samazinājies gandrīz uz pusi, salīdzinot ar iepriekšējo gadu un veidoja 78,20 milj. latu deficītu. Bet 2013.gadā deficīts sastādīja tikai 56,30 milj. latu, tas norāda uz situācijas uzlabošanu. 2014.gada prognoze liecina, ka plānotās izmaksas no speciālā budžetā nepārsniegs plānotos ieņēmumus, un naudas pārpalikums paliks speciālā budžetā 108,4 milj. latu apmērā.

Speciālā budžeta izlietošanas kārtība noteikta likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu” III nodaļā 7. pantā. Saskaņā ar tās noteikumiem sociālās apdrošināšanas iemaksas tiek veiktas un sociālās apdrošināšanas pakalpojumi tiek finansēti no četriem speciālajiem budžetiem:

- valsts pensiju speciālā budžeta;
- nodarbinātības speciālā budžeta;
- darba negadījumu speciālā budžeta;
- invaliditātes, maternitātes un slimības speciālā budžeta.¹

Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas sistēma ir valsts sociālās aizsardzības sistēmas sastāvdaļa. Jāuzsver, ka gandrīz nevienā valstī, sociālās aizsardzības jeb sociālās drošības sistēma nebalstās tikai uz sociālo apdrošināšanu, jo tā neietver atbalstu tiem indivīdiem, kas kādu iemeslu dēļ neveic sociālās apdrošināšanas iemaksas.² Latvijā sociālās aizsardzības sistēmu savstarpēji papildina sociālās apdrošināšanas sistēma un valsts un pašvaldību sniegta sociālā palīdzība. Sociālās aizsardzības sistēmas darbības analīze Latvijā tiks izskatīta darba nākamajā sadaļā. Turklāt, tiks veikta salīdzinoša Latvijas un Eiropas Savienības valstu sociālās aizsardzības sistēmas analīze.

2.3. Sociālo nodokļu un sociālās aizsardzības sistēmas analīze ES valstīs un Latvijā 2007. - 2011.gados.

Sociālās aizsardzības sistēmas Eiropas Savienībā ir ļoti attīstītas: tajās paredzētie pamatuzdevumi un mērķi ir cilvēku aizsardzība pret sociālās grūtības riskiem, kas saistīti ar

¹ Likumi. Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss]. - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 07.04.2014.

² Škapars R., Šumilo Ē., Dunska M. redakcijā. Nodokļu politikas tiesiskie un ekonomiskie aspekti un to ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā. LU, Rīga, 2010., lpp.219.

bezdarbu, vecumu, nabadzību, vecāku atbildību, invaliditāti, apgādnieka zaudējumu, slimību, mājokļi un sociālo atstumtību.¹ Sociālās aizsardzības sistēmas pamatfunkcija ir nodrošināt mehānismus, lai gan nabadzīgie, gan turīgie, sastapušies ar ievērojamiem riskiem, varētu izvairīties no smagām grūtībām, nodrošināt līdzekļus, lai nabadzīgie iedzīvotāji varētu izbēgt no nabadzības. Sociālā aizsardzība ir kas vairāk par „drošības tīklu” smagu krīžu iespaida vājināšanai — tā ir daļa no visaptverošas pieejas, kā palīdzēt izkļūt no nabadzības, un dod iespēju ļaudīm ne tikai gūt labumu no izaugsmes, bet arī pašiem tajā aktīvi iesaistīties.² Sociālā aizsardzība var būt arī daļa no stratēģijas, kā pavērt plašākas iespējas pašām neaizsargātākajām grupām, apkarojot nevienlīdzību, lai padarītu izaugsmi iekļaujošāku. Tai var būt ievērojama loma, veidojot saskanīgu sabiedrību un — plašākā nozīmē — spēcīnēt saites starp valsti un tās pilsoņiem.³

Sociālās aizsardzības shēma ir konkrēts noteikumu kopums, ko atbalsta viena vai vairākas institucionālas vienības un kas reglamentē sociālās aizsardzības pabalstu nodrošināšanu un finansēšanu skaidrā naudā vai natūrā mājāsaimniecībām un personām, lai tās atbrīvotu no sloga, ko rada viens vai vairāki noteikti riski vai vajadzības.⁴ Kā jau iepriekš tika minēts, sociāla aizsardzība nodrošina dažādu pensiju un pabalstu piešķiršanu, kas ietver sabiedrības atbalstu veselības, sociālo pakalpojumu un sociālā drošībā, bet neietver izglītības izdevumus. Galvenās funkcionālās zonas: slimības un veselības aprūpe; finanšu un tiešais atbalsts cilvēkiem ar invaliditāti, pakalpojumu un ienākumu atbalsts pensionāriem un vecākiem cilvēkiem; pensijas atraitnēm un citām personām apgādnieka zaudējumu gadījumā, ģimenes pabalsti, lai palīdzētu ar bērnu audzināšanu un adopciju; atbalsts bezdarbniekiem naudā un natūrā, kas definēti kā arodapmācības; pabalsti, kas palīdz veikt mājokļa izmaksas.⁵

Atšķirības sociālo izdevumu līmenī atspoguļo gan dzīves līmeņa atšķirības, gan atšķirīgas sociālās aizsardzības sistēmas un dažādas demogrāfiskās, ekonomiskās, sociālās un

¹ Baldock J., Manning Nick, Vickerstaff S. Social policy. Oxford University Press. Third Edition, 2009, lpp.296.

² Eiropas Komisija. 2010.gada Eiropas ziņojums par attīstību. Sociālā aizsardzība iekļaujošās attīstības labā. Pārskats. [Elektroniskais resurss]. -http://erd.eu.europa.eu/media/2010/OVERVIEW_ERD_Report_LV.pdf. Skatīts: 12.04.2014.

³Turpat. Skatīts: 12.04.2014.

⁴ Eiropas integrētās sociālās aizsardzības statistikas sistēma (ESSPROS). – [Elektroniskais resurss]- http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/situation_in_europe/c10141_lv.htm. Skatīts: 14.03.2014.

⁵ Baldock J., Manning Nick, Vickerstaff S. Social policy. Oxford University Press. Third Edition, 2009, lpp.296.

institucionālās struktūras.¹ Eiropas Savienības dalībvalstu datu salīdzināšanai sociālās aizsardzības jomā ir izstrādātā metodoloģija, ESSPROS - Eiropas integrētās sociālās aizsardzības statistikas sistēma. Tās pamatuzdevums nodrošināt pēc salīdzināmas, savlaicīgas un ticamas statistikas datu salīdzināšanu sociālās aizsardzības jomā Eiropas Savienībā, neskatoties uz atšķirīgo sociālās aizsardzības sistēmas specifiku ES dalībvalstīs. Metodoloģijas pamatā ir kopēji standarti, definīcijas, klasifikācija un uzskaites noteikumi.²

Pamatojoties uz brīvprātības principu, Komisija (*Eurostat*) vāc no dalībvalstīm ikgadējus datus par sociālo aizsardzību. Šī prakse jau ir nostiprinājusies dalībvalstīs, un tās pamatā ir kopēji metodoloģiskie principi, kuru mērķis ir nodrošināt datu salīdzināmību.

ESSPROS kā vienota sistēma sastāv no galvenās sistēmas un moduļiem, kas nodrošina kvantitatīvo un kvalitatīvo datu bāzi. Kvantitatīvie dati: sociālās aizsardzības ieņēmumi un izdevumi pa programmām (noteikumu kopums, ko atbalsta viena vai vairākas institucionālas vienības, kas regulē sociālās aizsardzības pabalstu izsniegšanu un finansēšanu). Kvalitatīvā datubāze: metadatu pēc shēmas un detalizētu pabalstu apraksti un skaidrojumi.³

Sociālās aizsardzības shēmu ieņēmumi tiek klasificēti pēc to veida un izcelsmes. Veids tās ir sociālās iemaksas, vispārējās valdības iemaksas, pārvedumi no citām shēmām un citi ieņēmumi. Izcelsme norāda no kura institucionālā sektora ir saņemti maksājumi: visi rezidentu institucionālās vienības (uzņēmumi, valsts pārvalde, mājsaimniecības, bezpeļņas iestādes mājsaimniecību apkalpošanai) un pārējā pasaule. Sociālās aizsardzības izdevumi tiek klasificēti pēc veida: sociālās aizsardzības pabalsti, administratīvās izmaksas, pārvedumi uz citām shēmām un citi izdevumi. Moduļi satur papildu statistikas informāciju par īpašiem sociālās aizsardzības aspektiem: tie attiecas uz saņēmējiem pensiju un sociālās aizsardzības neto pabalstiem.⁴

Šajā sadaļā autore analizē jaunākos statistikas datus par sociālo aizsardzību Eiropas Savienībā, izmantojot ESSPROS sistēmas datu bāzi. ESSPROS datu bāze tiek izmantota lai varētu objektīvi analizēt sociālās aizsardzības sistēmas kvantitatīvus rādītājus starp ES dalībvalstīm, jo, kā jau iepriekš tika minēts, starp ES dalībvalstīm sociālās apdrošināšanas sistēmas un sociālās pabalstu sistēmas atšķirīgas. ESSPROS datu apkopojums ietver vienotu

¹ European Commission datu bāze. Eurostat. – [Elektroniskais resurss] - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. Skatīts: 14.04.2014.

²Turpat. Skatīts: 14.04.2014.

³ European Commission datu bāze. Eurostat. – [Elektroniskais resurss] - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>. Skatīts: 14.04.2014.

⁴ Turpat. Skatīts: 15.04.2014.

datu klasifikāciju, un tās datu kvalitāte ir kļuvusi labāka laika gaitā, kad Eiropas valstis ir pielāgojušas savus grāmatvedības metodes, lai atbilstu ES metodoloģijai. Tomēr, salīdzinot statistikas datus sociālās aizsardzības jomā starp ES dalībvalstīm, vienmēr jāizturas ar piesardzību pret datu kvalitāti.¹

Lai veicinātu sociālo problēmu risināšanu, Eiropas Savienības valstis atvēl nozīmīgāko daļu no valsts kopbudžeta līdzekļiem sociālās aizsardzības programmas finansēšanai. Priekšstatu par ES dalībvalstu finansējumu apjomu sociālās aizsardzības programmas uzturēšanai sniedz informācija par finansējumā apmēru procentos no valsts iekšzemes kopprodukta, % no IKP. Šī informācija ir atspoguļota 2.3.tabulā, sniedzot priekšstatu par ES dalībvalstu finansējumu apjomu procentos no IKP septiņu gadu periodā, no 2005.gada līdz 2011.gadam, kā arī vidējiem rādītājiem ES.

Pēc 2.3.tabulā sniegtās informācijas, darba autore izdara secinājumus, ka ES dalībvalstīs vidēji 29% no iekšzemes kopprodukta tiek novirzīti sociālajai aizsardzībai. Savukārt, vidējo rādītāju par vienu procentu punktu pārsniedz līderu valstis, kur sociālās aizsardzības atvelēto līdzekļu apjoms vienmēr augstāks par vidējo, tādas kā: Dānija, Francija, Nīderlande, Beļģija, Zviedrija, Somija. Bet ir valstis, kur izdevumu apmērs atpaliek no ES vidējiem rādītājiem un veido tikai 60%, un pat mazāk, no ES vidējiem rādītājiem, tajā skaitā ir Bulgārijā, Lietuva, Rumānija, Igaunija un Latvija. Jāpiebilst gan, ka vērtējot kopējās tendences, šīm dalībvalstīm pieauguma tempi sociālajai aizsardzībai septiņu gadu laikā auga daudz straujāk, nekā valstīs, kur sociālās programmas bija jau labi attīstītās.

2.3.tabula

Sociālās aizsardzības izdevumi ES dalībvalstīs (saskaņā ar ESSPROS klasifikāciju) 2005.-2011.gados, % no IKP²

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (28 dalībvalstis)	:	:	:	26.70	29.60	29.30	29.00
ES (27 dalībvalstis)	27.06	26.69	26.10	26.80	29.60	29.30	29.00
ES (17 dalībvalstis)	27.66	27.31	26.90	27.60	30.40	30.40	30.00
Dānija	30.24	29.24	30.70	30.70	34.70	34.30	34.20
Francija	31.52	31.26	30.90	31.30	33.60	33.80	33.60
Nīderlande	27.86	28.81	28.30	28.50	31.60	32.10	32.30

¹ Baldock J., Manning Nick, Vickerstaff S. Social policy. Oxford University Press. Third Edition, 2009., lpp.296.

²Eiropas Komisija. Eurostat. Sociālā aizsardzība. Datu bāze. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/main_tables. Skatīts: 11.04.2014.

Beļģija	27.31	27.04	26.90	28.30	30.60	30.10	30.40
Grieķija	24.85	24.75	24.80	26.20	28.00	29.10	30.20
Somija	26.70	26.42	25.40	26.20	30.40	30.60	30.00
Itālija	26.25	26.51	26.60	27.70	29.90	29.90	29.70
Īrija	18.01	18.31	18.30	21.50	26.50	28.50	29.60
Zviedrija	31.14	30.37	29.20	29.50	32.00	30.40	29.60
Austrija	28.75	28.24	27.80	28.50	30.70	30.60	29.50
Vācija	30.10	28.97	27.80	28.00	31.50	30.60	29.40
Lielbritānija	26.09	25.93	24.70	25.80	28.60	27.40	27.30
Portugāle	24.50	24.50	23.90	24.30	26.80	26.80	26.50
Spānija	20.57	20.50	20.80	22.20	25.40	25.80	26.10
Slovēnija	23.02	22.70	21.30	21.40	24.20	25.00	25.00
Serbija	:	:	:	:	:	24.60	23.20
Ungārija	21.90	22.47	22.70	22.90	24.30	23.10	23.00
Kipra	18.35	18.53	18.20	19.50	21.10	22.10	22.60
Luksemburga	21.70	20.45	19.30	21.40	24.30	23.10	22.50
Horvātija	:	:	:	18.70	20.80	21.00	20.60
Čehija	18.37	17.99	18.00	18.00	20.30	20.20	20.40
Polija	19.71	19.38	18.10	18.60	19.20	19.20	19.20
Malta	18.42	18.32	17.70	18.10	19.60	19.40	18.90
Slovākija	16.50	16.35	16.10	16.10	18.80	18.70	18.20
Bulgārija	15.10	14.21	14.10	15.50	17.20	18.10	17.70
Lietuva	13.22	13.32	14.40	16.10	21.20	19.10	17.00
Rumānija	13.44	12.82	13.60	14.30	17.10	17.60	16.30
Igaunija	12.56	12.13	12.10	14.90	19.00	18.00	16.10
Latvija	12.80	12.70	11.30	12.70	16.90	17.80	15.10

Analizējot ES dalībvalstu izdevumus sociālajai aizsardzībai, to attiecību pret IKP, var secināt kā septiņu gadu periodā kopumā, tām bija tendence palielināties, 2.12.attēlā sniegta informācija. Izņēmums no kopējām tendencēm bija Zviedrijai un Vācijai, kur kopējais finansējums 2011.gadā nedaudz samazinājies, salīdzinot ar 2005.gada rādītāju. Turklāt, sākotnēji šīm valstīm ir raksturīgs augstāks par ES dalībvalstīs vidējo finansējuma apmērs sociālajai aizsardzībai. No 2005.gadā līdz 2011.gadam ES-27 vidējais rādītājs pieauga par 2 procentu punktiem, kas raksturo izdevumu palielinājumu par 107%. Bet pieauguma tempi septiņu gadu laikā bija ļoti atšķirīgi. Valstīs ar augstu izdevumu apmēru sociālajam

programmām, tādas kā Dānija, Somija, Francija, Nīderlande pieauguma tempi nebija tika strauji palielinājušies, bet turpina pārsniegt ES vidējos rādītājus. Turpretim, valstīs ar zemo izdevumu apmēru, kas tiek atvēlēts sociālo programmu finansēšanai, tādas kā Bulgārija, Lietuva, Rumānija, Igaunija un Latvija, pieauguma dinamika bija visstraujākā. Savukārt, tādas valstis, kā Vācija, Austrija, Lielbritānija, Portugāle izdevumi sociālajai aizsardzībai septiņu gadu laikā palielinājās ne vairāk kā par 5%. Visstraujākais pieauguma temps ir vērojams Īrijai – izdevumi sociālajai aizsardzībai palielinājās par 169%, no 18,01% no IKP 2005.gadā līdz 29,60% no IKP 2011.gadā.

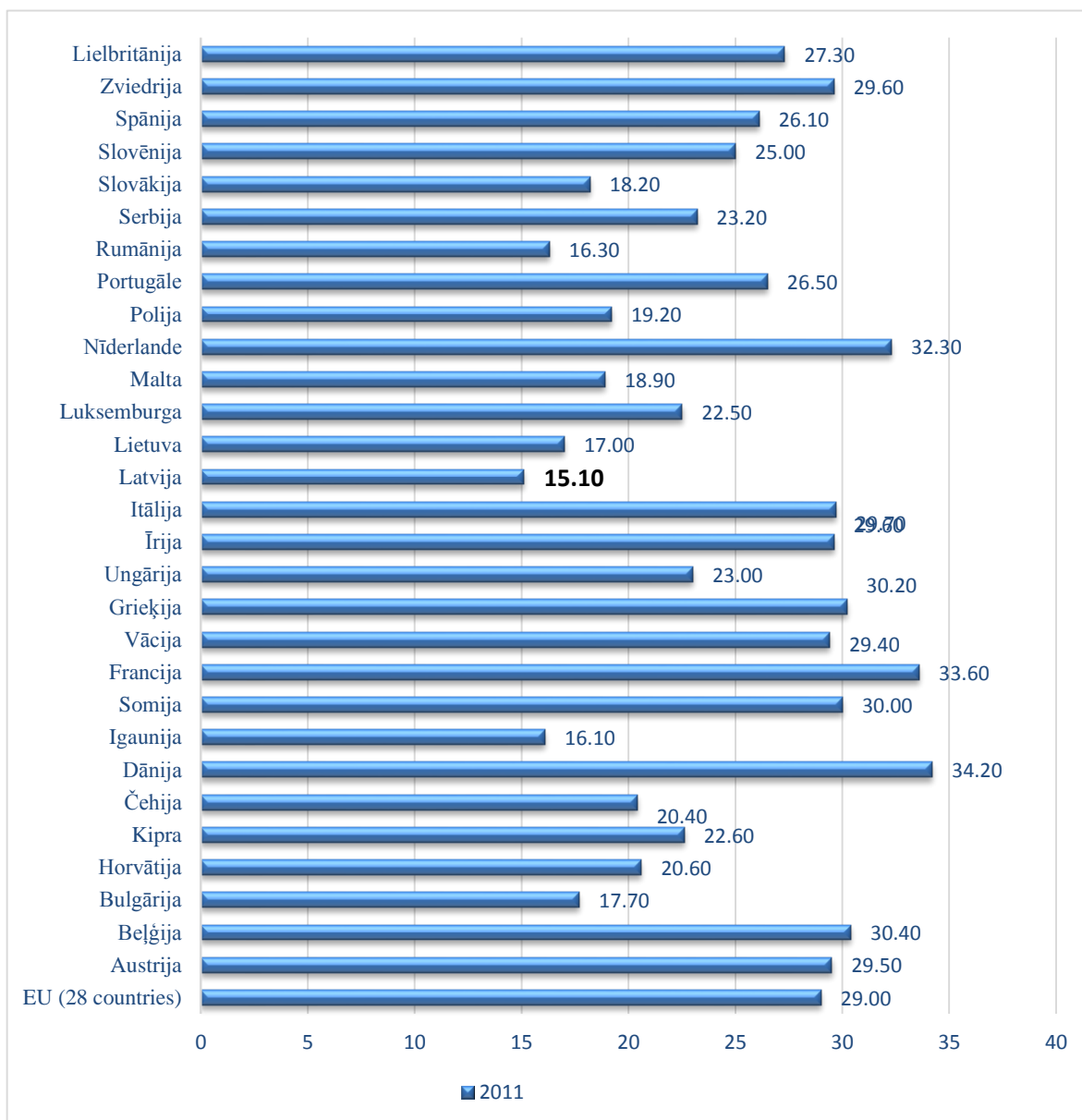
Tā kā ietekme uz finanšu un ekonomikas krīzi bija jūtama visā ES, izdevumi sociālajai aizsardzībai attiecībā pret iekšzemes kopproduktu (IKP) palielinājās tikai par 2,9 procentu punktiem starp 2008. un 2009.gadu. Šis rādītājs atspoguļo 4,2% pieaugumu vispārējā sociālās aizsardzības izdevumu apjomā apvienojumā ar IKP kritumu, kas sasniedza -5,8%. Savukārt, 2010.gadā un 2011.gadā izdevumu apmērs sociālajai aizsardzībai palielinājies par 3,4% un 1,8% attiecīgi. Par cik IKP vērtība pieauga straujāk, tā rezultātā sociālās aizsardzības izdevumu attiecība pret IKP saruka vēl vairāk - par 0,3 procentu punktiem gan 2010.gadā, gan 2011.gadā. Tomēr, 2011.gadā sociālās aizsardzības izdevumu apjoms pret IKP vidējais ES-28 rādītājs bija 29,1%. Tā līmenis palielinājies par 2,3 procentu punktiem nekā 2008.gadā (26,8%) un par 1,94 procentu punktiem nekā 2005.gadā (27,06%).

Starp ES dalībvalstīm 2011.gadā visaugstākais līmenis sociālās aizsardzības izdevumiem attiecībā pret IKP bija Dānijā 34,3%, Francijā 33,6% un Nīderlandē 32,3%. Savukārt, Beļģijas, Grieķijas un Somijas rādītāji sasniedza 30,0% un vairāk. Turpretim, izdevumi sociālajai aizsardzībai, kas veidoja mazāk nekā 20,0% no IKP, 2011.gadā bija Polijā, Maltā, Slovākijā, Bulgārijā, Lietuvā, Rumānijā, Igaunijā un Latvijā. 2011.gadā Latvijā ir reģistrēts viszemākais rādītājs starp ES dalībvalstīm, tas sastāda 15,1% no IKP. Autores veidotā grafiskā 2.8. attēlā, pamatojoties uz ESSPROS datu bāzi, ir apkopota iepriekš minētā informācija par sociālās aizsardzības izdevumiem pret IKP ES dalībvalstīs 2011. gadā. Salīdzinot Latvijas izdevumus sociālajai aizsardzībai pret IKP ar ES-28 valstu vidējo rādītāju, var secināt, ka tas ir vairāk nekā uz pusi zemāks, un sastāda tikai 52% no ES-28 vidējā rādītājā.

Savukārt, salīdzinot ar Baltijas valstīm, Igauniju un Lietuvu, Latvijas rādītājs ir zemāks par 1 un 1,90 procentu punktiem attiecīgi. Turklāt, vērtējot izmaksu dinamiku no 2005.gada līdz 2011.gadam, arī pieauguma tempi starp Baltijas valstīm Latvijai bija viszemākie. Tā Igaunijai sociālās aizsardzības izmaksas pret IKP laikā periodā no 2005.gada līdz 2011.gadam palielinājās par 28,19% (no 12,56% -2005.gadā līdz 16,10% - 2011.gadā). Savukārt, Lietuvas

rādītāju pieauguma tempi bija 28,60% (no 13,22% -2005.gadā līdz 17% - 2011.gadā). Latvijas sociālās aizsardzības izmaksu apjoms pret IKP septiņu gadu laikā pieauga par 18% (no 12,80% 2005.gadā līdz 15,10% -2011.gadā). Neskatoties uz sociālās apdrošināšanas obligātas iemaksas likmes palielināšanu Latvijā 2011.gadā no 33,09% līdz 35,09%, izdevumu apjoms sociālajai aizsardzībai pret IKP samazinājies par 15,16%, salīdzinot ar 2010.gada rādītāju.

Sociālās aizsardzības izmaksu kopsumma ES dalībvalstīs un Latvijā pret IKP 2011.gadā, %

2.12. att. Sociālās aizsardzības izmaksu kopsumma ES dalībvalstīs un Latvijā pret IKP 2011.gadā, %¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat datu bāzi

¹ Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat datu bāzi. [Elektroniskais resurs] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database. Skatīts: 12.04.2014.

Kopējie izdevumi sociālajai aizsardzībai uz vienu iedzīvotāju starp ES dalībvalstīm arī būtiski atšķiras. Tās izdevumu apmērs ES valstīs no 2005.gada līdz 2011.gadam ir atspoguļots 2.4.tabulā. Augstākā līmeņa izdevumi sociālajai aizsardzībai uz vienu iedzīvotāju 2011.gadā bija reģistrētās Dānijā 13 027 EUR apmērā uz vienu iedzīvotāju, aiz kuras sekoja Nīderlandē, Īrija, Zviedrijā, kur sociālajai aizsardzībai tērē vairāk nekā 10 000 EUR uz vienu iedzīvotāju. Francijā, Austrijā, Somijā izdevumi pārsniedz 9 000 EUR uz vienu iedzīvotāju. Savukārt, Rumānijā, Bulgārijā un Latvijā izdevumi sociālajai aizsardzībai uz vienu iedzīvotāju bija mazāk nekā 1 200 EUR. Šīs atšķirības starp valstīm saistītas ne tikai ar atšķirīgām sociālās aizsardzības sistēmām, bet arī ar demogrāfiskām tendencēm, bezdarba līmeni valstī un citiem sociālajiem, institucionāliem un ekonomiskiem faktoriem.

2.4.tabula

Kopējie izdevumi sociālajai aizsardzībai uz vienu iedzīvotāju ES valstīs un Latvijā 2005.-2011.gados¹, ECU/ EUR

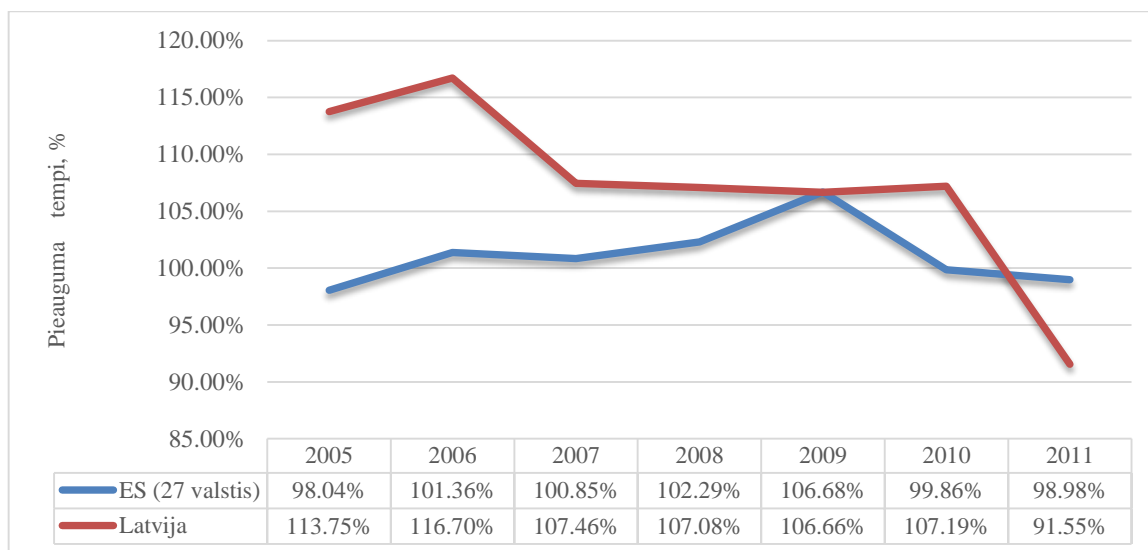
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
ES (28 valstis)	:	:	:	6,329	6,745	6,742	6,666
ES (27 valstis)	6,088	6,171	6,224	6,366	6,792	6,782	6,713
Dānija	11,570	11,556	12,392	12,390	13,040	13,229	13,027
Nīderlande	8,764	9,315	9,500	9,787	10,465	10,690	10,651
Īrija	6,837	7,210	7,472	8,134	9,577	10,129	10,591
Zviedrija	10,288	10,474	10,468	10,443	10,656	10,640	10,542
Francija	8,597	8,674	8,778	8,791	9,228	9,366	9,388
Austrija	8,593	8,687	8,786	9,030	9,426	9,502	9,286
Somija	8,011	8,202	8,317	8,527	9,034	9,196	9,174
Beļģija	7,908	7,934	8,016	8,367	8,893	8,860	8,892
Vācija	8,116	8,053	8,012	8,108	8,758	8,804	8,662
Lielbritānija	7,976	8,100	8,002	8,204	8,593	8,250	8,103
Itālija	6,443	6,563	6,649	6,751	6,982	7,001	6,855
Spānija	4,285	4,393	4,536	4,750	5,236	5,198	5,107
Grieķija	4,325	4,488	4,644	4,924	5,179	4,980	4,707
Kipra	3,379	3,515	3,584	3,882	4,007	4,127	4,116
Portugāle	3,598	3,637	3,612	3,642	4,024	4,069	3,890
Slovēnija	3,306	3,430	3,422	3,504	3,723	3,765	3,779
Malta	2,178	2,233	2,332	2,455	2,573	2,632	2,631
Čehija	1,882	1,948	2,062	2,050	2,226	2,229	2,258

¹ Eiropas Komisija. Eurostat. Sociālā aizsardzība. Datu bāze. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/main_tables. Skatīts: 12.04.2014.

Ungārija	1,927	2,059	2,056	2,096	2,070	1,963	1,960
Horvātija	:	:	:	1,795	1,848	1,819	1,779
Polija	1,262	1,323	1,344	1,427	1,516	1,561	1,589
Slovākija	1,182	1,246	1,331	1,385	1,518	1,566	1,538
Igaunija	1,039	1,147	1,276	1,477	1,627	1,551	1,489
Lietuva	834	938	1,155	1,324	1,392	1,316	1,286
Latvija	739	863	927	993	1,059	1,135	1,039
Rumānija	503	549	678	816	927	930	880
Serbija	:	:	:	:	:	771	756
Bulgārija	454	478	518	614	667	709	715

Sociālās aizsardzības izdevumu apjoma pieaugums vai samazinājums uz vienu iedzīvotāju procentos vidēji ES-27 valstīs un Latvijā laikā periodā no 2005.gada līdz 2011.gadam ir atspoguļots 2.13.attēlā. Analizējot izmaksu izmaiņas dinamiku ES-27 rādītājam, var novērot, tā mērenu palielinājumu par 3,32% 2006.gadā, salīdzinot ar 2005.gadu un par 1,44% 2008.gadā, salīdzinot ar iepriekšējo 2007.gadu. Savukārt, Latvijā 2006.gadā pieauguma tempi sociālās aizsardzības izdevumiem uz vienu iedzīvotāju īpaši neatšķīrās no ES-27 valstu pieauguma tempa, un sastādīja 2,95%. Turklāt, 2007.gadā Latvijas rādītāja pieauguma temps nokritās no 116,7% līdz 107,46%, un turpmākajos gados, pat līdz 2010.gadam, palika nemainīgs, saglabājot pieauguma tempus 106,66% - 107,19% robežās. Turpretim, ES-27 vidējam rādītājam 2010.gadā pret 2009.gadu bija vērojams ievērojams kritums par 6,82 procentu punktiem. 2011.gadā pieauguma tempi sociālās aizsardzības izdevumiem Latvijā strauji samazinājās, tieši par 15,69%, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, turpretim ES-27 rādītājs samazinājies tikai par 1%.

**Sociālās aizsardzības izdevumu pieauguma tempi uz vienu iedzīvotāju ES-27 (27 dalībvalstu)
un Latvijā 2005.-2011.gados, %**

2.13. att. Sociālās aizsardzības izdevumu pieauguma tempi uz vienu iedzīvotāju ES-27 (27 dalībvalstu) un Latvijā 2005.-2011.gados, %¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat datu bāzi

Sociālās aizsardzības izdevumu struktūrā ES dalībvalstīs, pēc tā galvenajām funkcijām, pastāv ievērojamās atšķirības starp valstīm. Tās struktūra kopējās sociālās aizsardzības izmaksu sastāvā starp ES dalībvalstīm 2011.gadā ir atspoguļota 2.5.tabulā. Savukārt, sociālās izmaksu struktūras vidējie rādītāji ES-28 un Latvijā ir analizēti 2.14.attēlā. Analizējot statistikas datus par 2011.gadu, kas atspoguļoti 2.5. tabulā, autore secinājusi, kā vislielāko izmaksu īpatsvaru sociālās aizsardzības izdevumu struktūrā sastāda izdevumu, kas saistīti ar vecumu, proti pensijas.

Visā Eiropas Savienībā tiek atvēlēti ievērojami līdzekļi vecuma aizsardzībai, ar vidējo rādītāju 2011.gadā ES-28 (28 dalībvalstīm) 39,86% no kopējām izmaksām. Eiropas Savienībā pensiju izmaksai atvēlēto līdzekļu viszemākais rādītājs pieder Īrijai, tās ir 19,65% no kopējām izmaksām, bet visaugstākais rādītājs ir Latvijā, tās ir 53,19%. Savukārt, Eiropas Savienības pārējo dalībvalstu izmaksu struktūrā, pensiju īpatsvars kopējās izmaksās krasi neatšķiras.

¹ Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat, Sociālā aizsardzība, datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/main_tables. Skatīts: 12.04.2014.

Sociālās aizsardzības izdevumu struktūra pēc to funkcijām ES valstīs un Latvijā 2011.gadā¹, %

	Slimība/ veselība	Invaliditāte	Vecums	Apgādnieka zaudējums	Ģimene/ bērni	Bezdarbs	Mājoklis	Sociālā atstumtība
ES (28 valstis)	29.4	7.67	39.86	5.86	7.97	5.6	2.08	1.57
ES (27 valstis)	29.39	7.64	39.89	5.85	7.97	5.61	2.08	1.57
Austrija	25.23	7.57	43.96	6.63	9.86	5.25	0.34	1.15
Beļģija	28.78	7.5	32.65	7.17	7.78	12.78	0.79	2.55
Bulgārija	25.99	7.88	45.15	5.07	10.98	3.45	0.07	1.42
Horvātija	33.91	17.22	27.85	10.23	8.03	2.35	0.15	0.25
Kipra	22.69	3.35	42.36	5.77	9.01	5.4	4.32	7.1
Čehija	31.92	7.6	45.08	3.78	5.92	3.61	0.74	1.35
Dānija	20.97	12.35	43.4	0.02	12.48	5.47	2.16	3.14
Igaunija	27.96	11.48	43.44	0.55	12.39	2.95	0.31	0.93
Somija	25.53	11.88	36.93	3.08	11.16	7.03	1.76	2.62
Francija	28.52	6.22	39.49	5.96	8.21	6.59	2.59	2.43
Vācija	33.28	7.85	33.18	7.17	11.11	4.65	2.23	0.53
Grieķija	25.86	4.87	44	8.13	6.19	7.43	1.25	2.27
Ungārija	27.76	7.52	40.65	5.64	12.54	3.65	1.78	0.46
Īrija	45.04	4.41	19.65	3.8	12.02	11.51	1.53	2.04
Itālija	24.86	5.78	52.08	9.24	4.84	2.86	0.08	0.26
Latvija	21.29	8.69	53.19	1.74	7.58	4.79	1	1.72
Lietuva	27.75	9.58	41.07	3.07	10.41	3.43	0.01	4.68
Malta	29.33	4.13	45.25	9.4	6.4	2.8	0.97	1.71
Nīderlande	35.66	7.76	35.39	4.01	3.97	4.8	1.27	7.14
Polija	23.13	8.86	47.94	10.18	7.21	1.54	0.31	0.83
Portugāle	25.05	8.25	47.78	7.39	4.86	5.5	0.01	1.16
Rumānija	25.13	9.03	49.06	4.62	8.88	1.62	0.13	1.53
Serbija	26.28	8.68	45.46	9.89	5.59	2.96	0	1.14
Slovākija	30.49	8.87	38.34	5.22	9.92	4.75	:	2.42
Slovēnija	31.57	6.91	40.05	6.95	8.89	3.28	0.04	2.31
Spānija	27.38	7.05	34.91	8.94	5.39	14.61	0.91	0.83
Zviedrija	25.7	13	41.16	1.62	10.67	3.96	1.54	2.35
Lielbritānija	31.71	9.11	43.1	0.49	6.42	2.57	5.81	0.79

Turklāt, vismazāk līdzekļi tiek atvēlēti sociālās atstumtības problēmas risināšanai, vidēji ES-28 1,57% no kopējām izmaksām. ES dalībvalstis, balstoties uz kopīgiem mērķiem, veido savas nacionālās un reģionālās politikas, lai izstrādātu nacionālas rīcības plānus nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai.² Līdz ar to, izmaksas apmērs sociālās

¹ Eiropas Komisija. Eurostat. Sociālā aizsardzība. Datu bāze. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/main_tables. Skatīts:12.04.2014.

² Lāce T. Sociālā atstumtība Latvijā. Situācijas raksturojums un politikas analīze. Rīga. Apgāds "Zinātne", 2012., lpp.84.

atstumtības problēmas risināšanai atšķiras starp ES dalībvalstīm. Visvairāk līdzekļi tiek atvēlēti Nīderlandē un Kīprā, 7,14% un 7,1% attiecīgi, arī mūsu kaimiņvalsts Lietuvai šis rādītājs augstāks par vidējo, tieši 4,68%. Vismazāk līdzekļu, zem viena procenta, tiek tērēti Igaunijā, Spānijā, Polijā, Lielbritānijā, Vācijā, Ungārijā, Itālijā un Horvātijā. Latvijā šis rādītājs sastāda 1,72%, kas ir tuvu vidējām rādītājām ES. Latvijas situācijā faktiski var runāt par sociālās iekļaušanas pasākumiem atsevišķās jomās (piemēram, ESF atbalsts aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem bezdarbniekiem un bezdarba riskam pakļautajiem darbiniekiem, garantēta minimālā ienākuma pabalsta apjoma palielināšana, atsevišķi veselības aprūpes pasākumi pakalpojumu pieejamības veicināšanai trūcīgajiem iedzīvotājiem), nevis par kompleksu pieeju sociālās atstumtības riska grupu problēmu risināšanā.¹

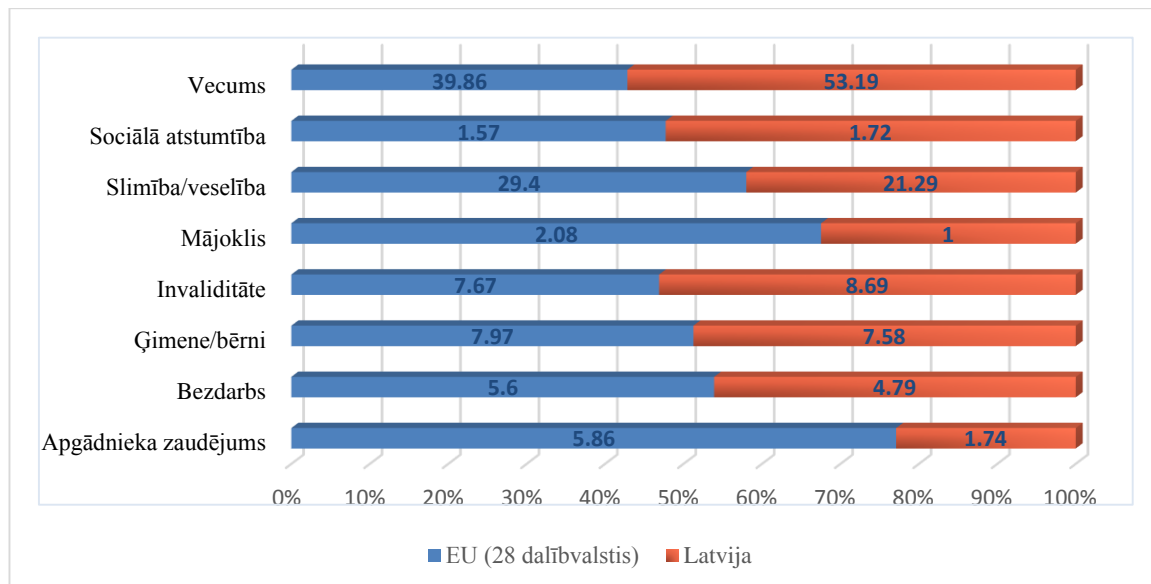
Sociālās aizsardzības resursu nozīmīga daļa tiek novirzīta veselības aprūpei un pabalstiem slimības gadījumā, tā vidēji sastāda 29,40% ES-28 dalībvalstīs 2011.gadā. Īrijas valsts izmaksas veselības aprūpei un slimības pabalstiem krasi pārsniedz ES vidējo rādītāju, un veido 45,04% no kopējām izmaksām. Turklāt, viszemākais izmaksu īpatsvars ir Dānijai – 20,97%, aiz kuras seko Latvija ar izmaksu īpatsvaru 21,29%, kas veido aptuveni 72% no ES-28 vidēja rādītāja. Kopējie izdevumi veselības aizsardzībai Latvijā nominālā izteiksmē ir palielinājušies, bet tomēr krietni zem ES vidēja līmeņa. Latvijas veselības aprūpes sistēma formāli nav ne labāka, ne sliktāka kā citās valstīs. Tomēr veselības aprūpes rādītāji ir vieni no vissliktākajiem Eiropā. Saskaņā ar Pasaules Veselības organizācijas (*World Health Organisation*) klasifikāciju Latvija tiek raksturota kā valsts, kurā ir izteikti zema bērnu dzimstība un augsta pieaugušo mirstība produktīvā vecumā, kas savukārt izraisa lielus ekonomiskos zaudējumus. Veselīga sabiedrība ir katras valsts potenciālās attīstības pamats. Sabiedrības veselības rādītāju uzlabošanās valstī iespējama tikai tad, ja veselība ir iekļauta visās politikas jomās, kā arī, ja visiem valsts iedzīvotājiem ir nodrošinātas vienlīdzīgas iespējas saņemt veselības aprūpes pakalpojumus. Veselības nodrošināšana, saglabāšana un uzlabošana ir sabiedrības, katra indivīda un arī valsts kopīga atbildība, realizējot dažādu nozaru politiku. Latvijā veselības aprūpes sistēmas finansējuma trūkuma dēļ šobrīd atrodas vienā no pēdējām vietām ES dalībvalstu vidū. Sabiedrības novecošanās, lielais hronisko slimību pacientu skaits, augstie mirstības rādītāji norāda uz nopietnām problēmām veselības aprūpes sistēmā².

¹ Turpat, lpp.157.

² Eiropas Sociālā fonda projekta NVO ekspertīze veselības rīcības politikas izstrādē. Kindzule L. Pētījums Latvijas veselības aprūpes politikā. Rīga, 2012. [Elektroniskais resurss] - http://www.veselibaspolitika.lv/faili/1351511940---Ves_Apr_LV.pdf. Skatīts: 19.04.2014.

Lai gan veselības aprūpe ir katras Eiropas Savienības dalībvalsts iekšpolitisks jautājums, tomēr aizvien vairāk ES izskan doma, ka jāveicina līdzvērtīgas veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība visās dalībvalstīs. Tas nozīmē, ka Latvijā ir ļoti daudz ko darīt, lai pavērstu savu veselības aprūpi ar skatu pret cilvēku.¹

Sociālās aizsardzības izdevumu struktūra ES-28 (28 valstīs) un Latvijā 2011.gadā, %

2.14. att. Sociālās aizsardzības izdevumu struktūra ES-28 (28 valstīs) un Latvijā 2011.gadā, %²

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat datu bāzi

Analizējot attēlā 2.14. sniegto informāciju par sociālās aizsardzības struktūru un tās vidējiem rādītājiem ES-28 valstīs un Latvijā, darba autore secinājusi, ka bezdarbnieku pabalstu rādītājs Latvijā ir zemāks par ES-28 vidējo. Latvijā 2011. gadā tas sastāda 4,79% no kopējām izmaksām, un veido 85,5% no ES-28 vidējā rādītājā. Ekonomikas krīzes laikā 2009.gadā, kad strauji samazinājās darbavietas un palielinājās darba meklētāju skaits, izdevumi bezdarbnieku pabalstiem veidoja 9,51% no kopējām sociālās aizsardzības izmaksām, tas bija gandrīz divas reizes vairāk, nekā 2011.gadā. Arī 2010.gada rādītājs bija 1,55 reizes lielāks, un veidoja 7,44% no kopējām izmaksām.

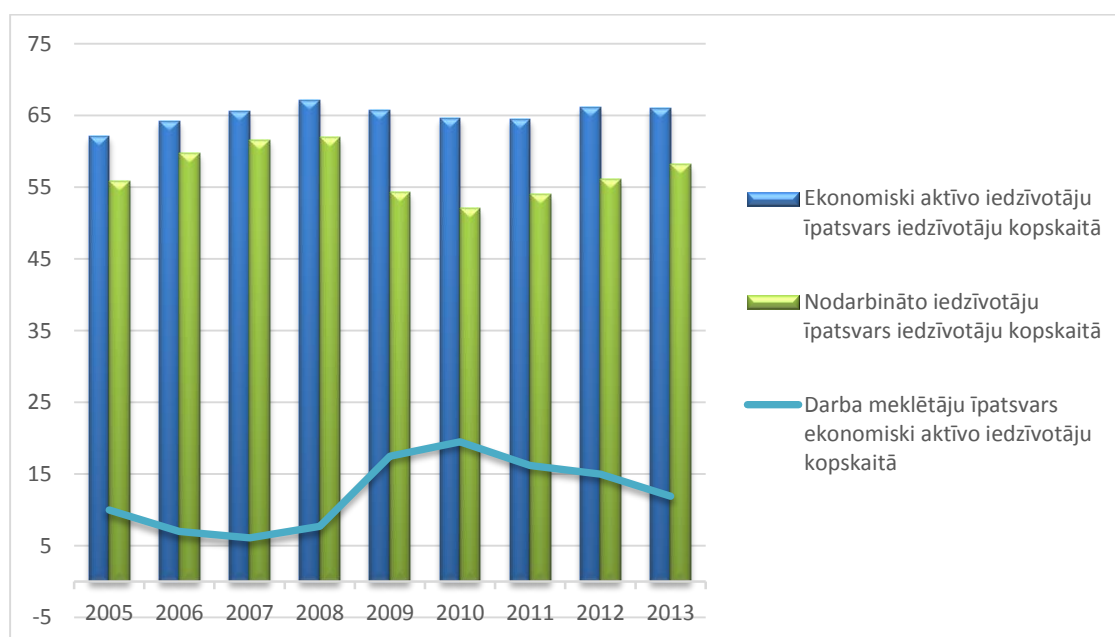
Bezdarbnieku pabalstu izmaksu apmērs un saņēmēju skaits ir atkarīgs no valsts ekonomiskās izaugsmes un situācijas darba tirgū. Latvijā nodarbinātības līmenim laikā periodā no 2005.gada līdz 2008.gadam bija tendence palielināties katru gadu. Tā dinamiku var redzēt

¹ Eiropas Sociālā fonda projekta NVO ekspertīze veselības rīcības politikas izstrādē. Kindzule L. Pētījums Latvijas veselības aprūpes politikā. Rīga, 2012. [Elektroniskais resurss] - http://www.veselibaspolitika.lv/faili/1351511940---Ves_Apr_LV.pdf. Skatīts: 19.04.2014.

² Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat, Sociālā aizsardzība, datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/main_tables. Skatīts: 12.04.2014.

autores izveidotā 2.15.attēlā. Attēlā 2.15. sniegtie dati liecina ka, sākot ar 2009.gadu nodarbināto iedzīvotāju īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā strauji samazinājies - par 7,7 procentu punktiem, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, un tas, savukārt, palielināja darba meklētāju īpatsvaru ekonomiski aktīvo iedzīvotāju kopskaitā par 10,2%. Darba meklētāju skaits turpināja palielināties vēl par 2 procentu punktiem arī nākamajā 2010.gadā. Tas, savukārt, sekmēja bezdarbnieka skaita un, attiecīgi, arī bezdarbnieka pabalstu saņēmēja skaita palielinājumu, kā arī bezdarbnieku pabalstu kopējās izmaksas palielinājumu.

Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības līmenis, darba meklētāju īpatsvars Latvijā 2005.-2013.gados, (%)

2.15. att. Ekonomiskās aktivitātes, nodarbinātības līmenis, darba meklētāju īpatsvars Latvijā 2005.-2013.gados, (%)¹

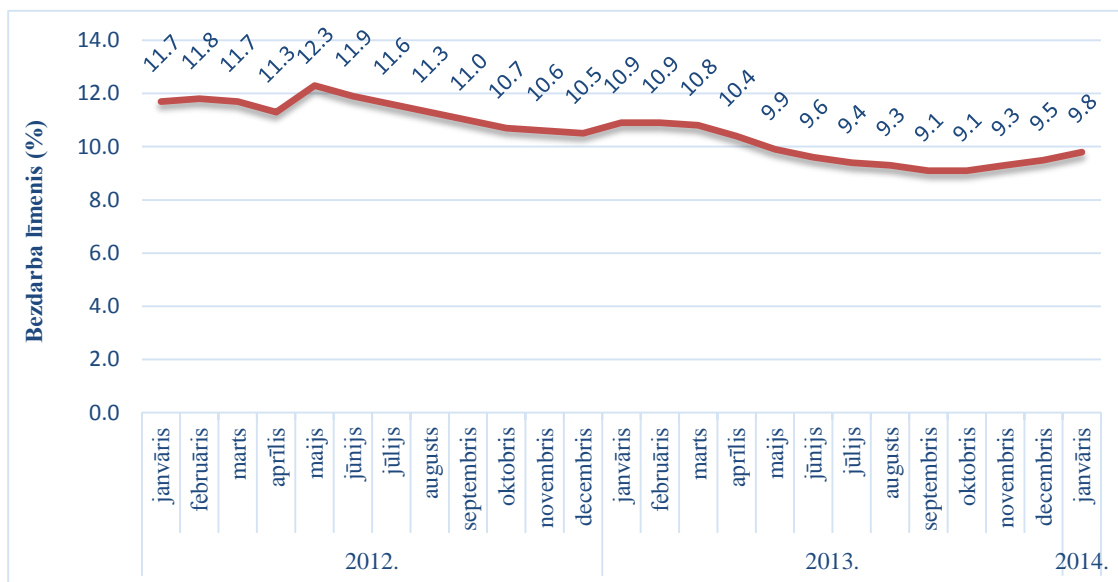
Avots: Autores veidots attēls, izmantojot CSP datu bāzi

Pēc 2010.gada Latvijā, ekonomiskās situācijas uzlabošanas rezultātā, pakāpeniski pieauga ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits, kā arī nodarbināto iedzīvotāju skaits. Pateicoties tam, kā arī Valsts nodarbinātības aģentūras aktīvai darbībai, bezdarbnieku skaits Latvija pakāpeniski sāk samazināties, tās pēdējie statistikas rādītāji ir atspoguļoti 2.16.attēlā. Valsts nodarbinātības aģentūra ir galvenā institūcija Latvijā, kas ir atbildīga par bezdarbniekiem un

¹Autores veidotais attēls, izmantojot Centrālās Statistikas pārvaldes datu bāze. Nodarbinātība un bezdarbs. [Elektroniskais resurss].- <http://data.csb.gov.lv>. Skatīts: 19.04.2014.

kas ievieš aktīvu darba tirgus politiku.¹ Bezdarbnieka pabalsta ilgums Latvijā visiem bezdarbniekiem ir 9 mēneši, neatkarīgi no apdrošināšanas (darba) stāža, un tā apmērs ir 100% pirmos 3 mēnešus, nākamos 3 mēnešus - 75% no piešķirtā pabalsta apmēra, un pēdējos 3 mēnešus - 50% no piešķirtā pabalsta apmēra.²

Informācija par bezdarba līmeņa situāciju Latvijā 2012.-2013.gadā un 2014.gadā janvārī, %

2.16. att. Informācija par bezdarba līmeņa situāciju Latvijā 2012.-2013.gadā un 2014.gadā janvārī,%³

Analizējot statistikas datus par ģimenes un bērnu sociālās aizsardzības izmaksu struktūru Latvijā un ES valstīs, darba autore secinājusi, ka tās izmaksu apmērs Latvijā veido 7,58% no kopējām izmaksām, un tas, savukārt ir 95% no ES-28 vidēja rādītāja. Pabalsti, kuru mērķa auditorija ir ģimenes ar bērniem, ir valsts ģimenes sociālās politikas daļa. Šīs politikas iemesli var būt sabiedrības ataudze, noteiktu sociālo normu un ideju par ģimenes institūcijas lomu uzturēšanu.⁴ Ģimenes politikas motīvi dažādās labklājības valstīs atšķiras. Valsts pārvalde pauž savu attieksmi ar sociālās politikas palīdzību – nosakot nodokļu un pabalstu normas un piedāvājot šauru vai plašu sociālo pakalpojumu spektru ģimenēm ar bērniem. Valsts institūcijas, piedāvājot nodokļu un pabalstu sistēmu, var atbalstīt vecāku nodarbinātību,

¹ Labklājības Ministrijas Valsts nodarbinātības aģentūra. [Elektroniskais resurss] - <http://www.nva.gov.lv/>. Skatīts: 21.04.2014.

² Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. Bezdarbnieka pabalsts. [Elektroniskais resurss] - <http://www.vsaa.lv/lv/pakalpojumi/stradajosajiem/bezdarbnieka-pabalsts>. Skatīts: 21.04.2014.

³Turpat. Skatīts: 21.04.2014.

⁴ FACTUM&BICEPS. LR Labklājības Ministrijas pētījumi. Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma. Rīga, 2007, lpp.140..

pieāvājot ārpus ģimenes aprūpes pakalpojumu pieejamību gan bērniem, gan pieaugušajiem, un veicināt abu vecāku iesaistīšanos darba tirgū.¹

Analizējot 2.5.tabulā sniegto informāciju par ģimenēm ar bērniem atbalsta apmēru kopējās sociālās aizsardzības struktūrā, var secināt, ka vislielākais atbalsts virs 12%, tiek sniegts Ungārijā, Dānijā, Igaunijā un Īrijā. Savukārt, vismazāk līdzekļi tiek atvēlēti Nīderlandē, Itālijā un Portugālē, tas nepārsniedz par 5% robežu. Latvijā šis rādītājs atbilst vidējam ES-28.

Latvijas ģimeņu atbalsts ar pabalstu sistēmas palīdzību tiek īstenots, piešķirot maternitātes un paternitātes pabalstus, kas ir atkarīgi no veiktajām sociālās apdrošināšanas obligātajam iemaksām, bērna kopšanas pabalstu, kas tiek pieskaitīts pie valsts sociālo pabalstu grupas, un daļēji ir atkarīgs no vecāku veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām, kā arī ģimenes valsts pabalstu.² Laika periodā no 2010.gada līdz 2013.gadam valsts sociālo saņēmēju skaitam, tajā skaitā arī ģimenēm ar bērniem, ir tendence pieaugt katru gadu. Tabulā 2.6. ir sniegta informācija par sociālo pabalstu saņēmēju skaitu Latvijā. Pēc tās var secināt, ka kopumā pabalstu saņēmēju skaits pieauga par 107,30% četru gadu laikā. Turklāt, bērnu un vecāku pabalstu saņēmēju skaits 2013.gadā ir samazinājies par 12,3 %, salīdzinot ar 2010.gada datiem.

2.6.tabula

Latvijas valsts sociālie pabalsti 2010.-2013.gados, tūkst. vienību³

	2010	2011	2012	2013
Valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts - saņēmēju skaits	17,8	18,4	18,7	19,1
Bērna piedzimšanas pabalsts - pabalstu skaits	20,0	18,8	19,8	20,4
Bērna kopšanas un vecāku pabalsts kopā - saņēmēju skaits	40,7	36,0	34,4	35,7
..bērna kopšanas un vecāku pabalsts par bērnu līdz 1 gada vecumam - saņēmēju skaits	18,1	16,1	16,3	17,9
...bērna kopšanas pabalsts par bērnu vecumā līdz 1 gadam	5,1	6,1	6,1	6,2
...vecāku pabalsts par bērnu vecumā līdz 1 gadam	12,9	9,9	10,2	11,7
..bērna kopšanas pabalsts par bērnu vecumā no 1 līdz 2 gadiem - saņēmēju skaits	24,1	21,1	19,6	20,0
Piemaksa par dvīņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem	0,4	0,4	0,4	0,4
Ģimenes valsts pabalsts - bērnu skaits, par kuriem izmaksājams pabalsts	362,1	332,3	314,7	306,0

¹ FACTUM&BICEPS. LR Labklājības Ministrijas pētījumi. Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma. Rīga, 2007, lpp.140.

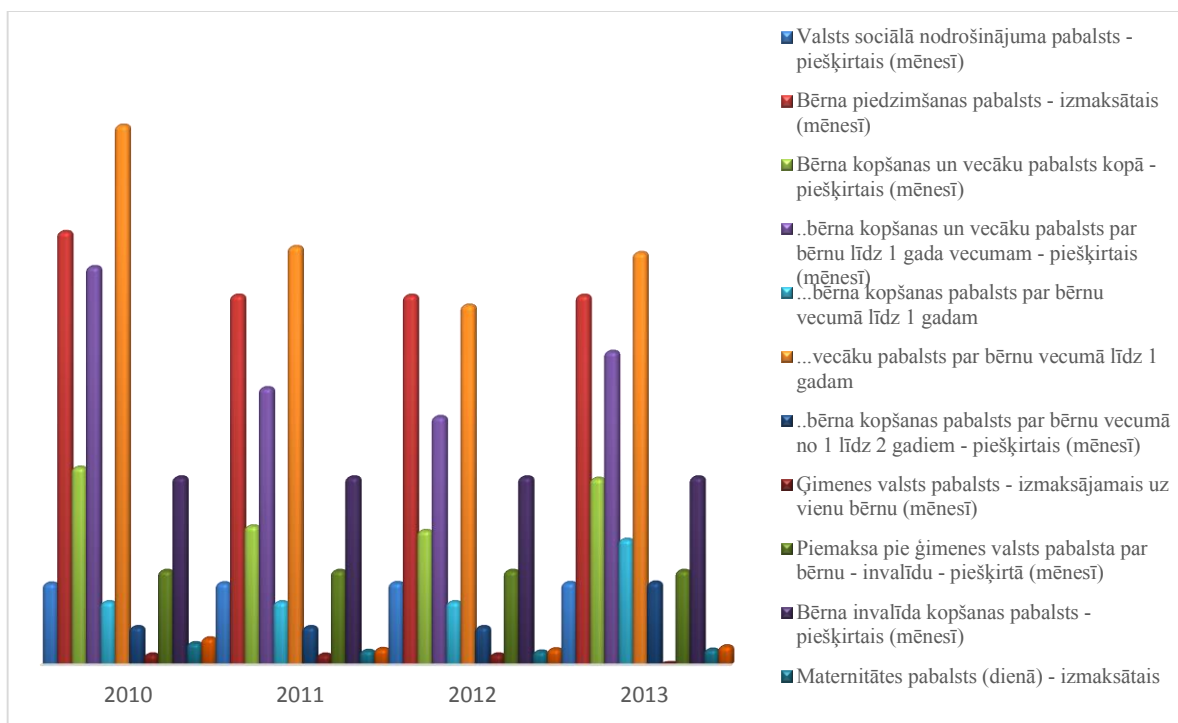
² Turpat, lpp.141..

³ Centrālās Statistikas pārvaldes datu bāze. Sociālā drošība. [Elektroniskais resurss].- <http://data.csb.gov.lv>. Skatīts: 21.04.2014.

Maternitātes pabalsts - apmaksāto darba nespējas dienu skaits	1 534,9	1 494,1	1 630,0	1 766,3
Paternitātes pabalsts - apmaksāto darba nespējas dienu skaits	71,4	69,2	79,6	88,7

Kā liecina 2.6.tabulā atspoguļotie dati, 2012. un 2013.gadā notika negatīvas izmaiņas ar ģimenes plānošanu saistītajos pabalstos. Tā 2013.gadā par 15,5%, salīdzinot ar 2010.gadu, samazinājies ģimenes valsts pabalsts par bērniem, par kuriem izmaksājams pabalsts. Tas rada nenoteiktību ilgtermiņa procesā un negatīvi ietekmē jau tā sarežģīto demogrāfisko situāciju Latvijā. Negatīvas izmaiņas, laikā periodā no 2010.gada līdz 2013.gadam, bija vērojamas arī valsts sociālo pabalstu apmēros. Tā dinamika no 2010.gada līdz 2013.gadam atspoguļota 2.17.attēlā.

Latvijas valsts sociālo pabalstu vidējais apmērs 2010.-2013.gados, EUR

2.17. att. Latvijas valsts sociālo pabalstu vidējais apmērs 2010.-2013.gados, EUR¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot CSP datu bāzi

Kā liecina 2.17. attēlā sniegta informācija Latvijā, laikā periodā no 2010.gada līdz 2013.gadam, valsts sociālo pabalstu apmērs, kas tiek piešķirts ģimenēm ar bērniem, ir samazinājies faktiski visiem pabalstu veidiem. 2013.gadā, salīdzinot ar 2010.gada datiem,

¹ Autores veidots attēls, izmantojot Centrāla statistikas pārvaldes datu bāzi. {Elektroniskais resurss} - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/sociala-drosiba-datubaze-30403.html>. Skatīts:21.04.2014.

bērnu piedzimšanas pabalsts saruka par 15%, bērnu kopšanas un vecāku pabalsts samazinājies par 21,3% un 23,66% bērniem līdz 1 gadam, bet maternitātes un paternitātes pabalsts samazinājies par 30%. Ģimenes un bērnu pabalstu samazināšana rada neparedzētas izmaiņas, jo bieži vien, tas ir vienīgais ienākumu avots ģimenēm ar bērniem. Ģimenes, kurām nav citu iztiku līdzekļu, izņemot vecāku pabalstu, un ir samērā neliels valsts atbalsts, pamatojoties uz samazināto pabalstu, var pieņemt lēmumu atteikties no ģimenes paplašināšanas.

Eiropas Savienībā pensijas izmaksas lielums un pensijas sistēmas maksāspējā kļūst arvien nozīmīgāks. Eiropas Komisija ES dalībvalstīm nenosaka ne pensijas apmērus, ne pensionēšanās vecumu. Tāpat kā daudzi citi, ar pensiju sistēmu saistīti jautājumi ir dalībvalstu izvēle un atbildība. Eurostat prognozes liecina, ka Eiropas darbspējīgo iedzīvotāju skaits sāks samazināties, turpretī cilvēka dzīves ilgums palielinās (līdz 2060. gadam pat par 7 gadiem).¹ Līdz 2060.gadam ar vecumu saistītie valsts izdevumi no IKP palielināsies par gandrīz 5 procentpunktiem un puse no tiem saistībā ar pensijām. Valsts pensiju segums pret vidējo algu ES valstīs svārstās no 57% (Kiprā) līdz 13% (Latvijā, izplatītākais – 35-50% (Igaunija 16%, Lietuva 28%).²

ES dalībvalstu sociālie budžeti sāk neizturēt lielo slodzi, un tam iemesls ir ne tik daudz pārejošās šā brīža ekonomiskās grūtības, cik sabiedrības novecošanās. Tā notiek visā Eiropā, ne tikai Latvijā. Pēc statistikas datiem, par 65 gadiem vecāku cilvēku īpatsvars vidēji ES patlaban ir 25%, bet 2050. gadā prognozēti 50%. Latvijā šie skaitļi ir ļoti līdzīgi – 25% 2010. gadā, 2050. gadā prognozēts 51%. Tas nozīmē, ka šodien uz vienu pensionāru ir četri, bet 2050. gadā būs tikai divi strādājošie. Eiropas Komisija, apzinoties jautājuma svarīgumu, uzsākt diskusiju par Eiropas pensiju sistēmas nākotni.³

Sociālo pabalstu pēc vecuma jeb pensijas īpatsvars kopējās aizsardzības izmaksas sastāvā veido visnozīmīgāko daļu. Pensiju izmaksas īpatsvaru kopējā izdevumu struktūrā ES-27 valstīs un Latvijā, laika posmā no 2005. līdz 2011.gadam autore ir atspoguļojusi 2.18. attēlā.

Šajā attēlā tiek analizēta sociālo pabalstu pēc vecuma jeb pensijas īpatsvars kopējā aizsardzības izdevumu struktūrā un to izmaiņu dinamika laikā periodā no 2005.gada līdz 2011.gadam. Autore secinājusi, ka kopumā, septiņu gadu laikā, ES-27 vidējais rādītājs pieauga

¹ Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos. Metodiskais materiāls, Rīga, 2011, lpp.29.

² Turpat, lpp.29.

³ Eiropas Komisija. Latvija. Iveta Šulca, EK pārstāvniecības Latvijā vadītāja: raksts „Vai vienota pensiju sistēma Eiropā?” – [Elektroniskais resurss] - http://ec.europa.eu/latvija/news/newsletter_articles/20100506_pensiju_sistema_lv.htm. Skatīts: 21.04.2014.

par 0,91 procentpunktiem, no 38,98% - 2005.gadā līdz 39,89% - 2011.gadā, un tas veido kopējo pieaugumu 2,57% apmērā. Savukārt, Latvijas rādītājs septiņu gadu laikā palielinājās par 6,87 procentpunktiem, un veido kopējo pieaugumu 14,8% apmērā ar visstraujāko pensijas izmaksu pieaugumu 2010.gadā.

Sociālo pabalstu pēc vecuma (pensijas) īpatsvars kopējā aizsardzības izdevumu struktūrā ES-27 (27 valstīs) un Latvijā 2005.-2011.gados un tās pieauguma tempi, %

2.18. att. Sociālo pabalstu pēc vecuma (pensijas) īpatsvars kopējā aizsardzības izdevumu struktūrā ES-27 (27 valstīs) un Latvijā 2005.-2011.gados un tās pieauguma tempi, %¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat datu bāzi.

Pašreizēja Latvijas pensiju sistēma veidota 1990-to gadu sākumā un ieviesta pakāpeniski, sākot ar 1996.gadu. Pašreizējo pensiju sistēmu Latvija veido:

- pirmais līmenis: valsts nefondēto pensiju sistēma-paudžu solidaritātes sistēma;
- otrais līmenis: valsts obligātā fondēto pensiju shēma;
- trešais līmenis” privāta brīvprātīgā fondēto pensiju shēma;
- pārejas shēma.²

¹ Autores veidots attēls, izmantojot Eurostat, Sociālā aizsardzība, datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/data/main_tables. Skatīts: 21.04.2014.

² Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos. Metodiskais materiāls, Rīga, 2011, lpp.19.

Visos trīs līmeņos pensijas apmērs Latvijā ir atkarīgs no veiktajām iemaksām. Tie, kas iemaksā vairāk jeb atliek pensionēšanos uz vēlāku laiku, var iegūt lielākus ienākumus pensijas vecumā. Turklāt, valsts ekonomiskais stāvoklis un valsts budžeta iespējas, kā arī speciālā budžeta uzkrājuma lielums, nosaka patieso ieguvumu. Visos līmeņos iemaksas tiek uzkrātas(nosacīti vai tieši), pelnot procentus un veidojot pensijas kapitālu.¹

Kā jau iepriekš tika minēts, Latvijā lielākā daļa no sociālās aizsardzības izmaksām ir pensiju izmaksas. Pensijas Latvijā iz nozīmīgs instruments nabadzības mazināšanai, jo pensionāri ir viena no visvairāk apdraudētākām iedzīvotāju grupām. Jāpiebilst, kā pensionāru skaits Latvijā veido nozīmīgu valsts iedzīvotāju daļu, un tas nav būtiski samazinājies kopš 2005.gada. Pēc autores izveidotas 2.7.tabulas, var secināt, ka kopumā 2013.gadā pensionāru skaits, kas saņem vecuma pensijas nav mainījies un sastāda 476,6 tūkst. cilvēku. Valdības pieņemtie lēmumi, kas saistīti ar pensionēšanas vecuma palielināšanu, nosacīti samazināja pensijas saņēmēju skaitu, kas sācis palielināties. Tā, sākot ar 2011. un 2012.gadu, pensijas saņēmēju skaits pieauga par 3,8% -3,9%, salīdzinot ar 2007. un 2008.gada datiem, bet salīdzinot ar 2009.-2010.gada rādītājiem, palielinājās par 2,6% - 2,2%. Nedaudz samazinājies pensionāru skaits, kas saņem invaliditātes pensijas, un 2013.gadā, salīdzinot ar 2005.gada datiem tās samazinājies par 2,6%. Jāpiebilst, ka Latvijas statistikas dati par pensionāru skaitu uz 1000 iedzīvotājiem 2012. un 2013.gadā liecina, ka rādītājiem tendence pieaugt. Tā 2012.gadā pensionāru skaits uz 1000 iedzīvotājiem bija vidēji 285 pensionāri, bet 2013.gadā 288 pensionāri uz 1000 Latvijas iedzīvotājiem.²

2.7.tabula

Pensionāru skaits Latvijā 2005.-2013.gados, (tūkst. cilv.)³

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Pensiju saņēmēju skaits – kopā, t.sk.	586.5	573.9	565.3	563.1	571.4	574.5	586.6	587.1	580.8
vecuma pensijas	475.6	472.1	467.2	465.2	473.3	475.9	481.7	482.1	476.6
invaliditātes pensijas	73.6	66.7	66	66.4	67.4	69.3	69.3	70.9	71.7

Latvijas vidējais pensiju apmērs mēnesī visiem pensiju veidiem ir pieaudzis kopš 2005.gada. Tā vecumu pensijas apmērs 2013.gadā ir palielinājies vairāk, nekā divas reizes,

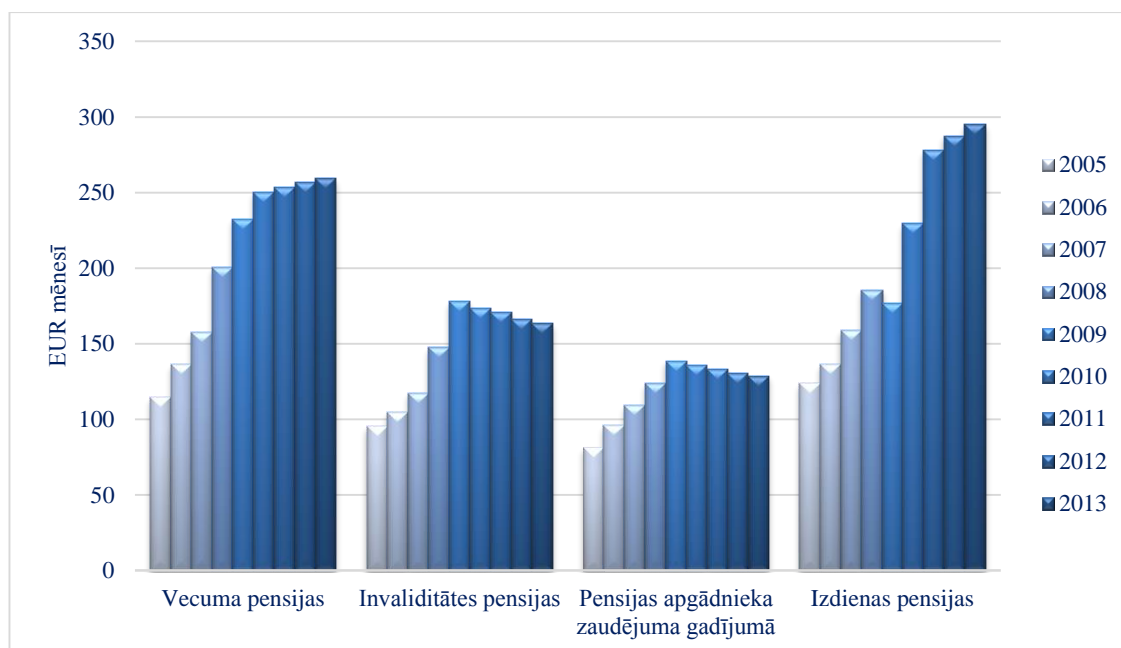
¹ Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība. Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos. Metodiskais materiāls, Rīga, 2011, lpp.19.

² Centrāla statistikas pārvaldes datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/sociala-drosiba-datubaze-30403.html>. Skatīts:21.04.2014.

³ Autores veidota tabula, izmantojot Centrāla statistikas pārvaldes datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/sociala-drosiba-datubaze-30403.html>. Skatīts:21.04.2014.

salīdzinot ar 2005.gadu, sasniedzot 259,2 EUR mēnesī. Turpretim, 2005.gadā pensiju apmērs bija 114,58 EUR. Autores izveidotajā 2.19. attēlā tiek sniegta informācija par pensijas apmēra izmaiņas dinamiku Latvijā 2005.-2013.gados.

Latvijas vidējais pensijas apmērs mēnesī 2005.-2013.gados, (EUR)

2.19. att. Latvijas vidējais pensijas apmērs mēnesī 2005.-2013.gados, (EUR).¹

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot CSP datu bāzi

Analizējot 2.19.attēlā sniegto informāciju, autore secinājusi, ka vislielākais pieaugums septiņu gadu laikā ir vērojams izdienu pensijām – 238%, bet to skaits kopējā pensiju saņēmēju skaitā ir neliels, līdz ar to, neatstāj būtiskas sekas uz kopējām pensiju izmaksām. Nozīmīgākais pieaugums bija vecumu pensijām - 226%, un pēc 2.19. attēlā sniegtās informācijas var secināt, ka tās pieauguma dinamika bija straujāka 2007., 2008., 2009.gadā, pieauguma temps bija 115%, 127% un 116% attiecīgi. Sākot ar 2010.gadu, pieauguma tempi sāk samazināties līdz 108%. Bet, turpmākajos gados tā pieaugums nepārsniedza pat 1 procentpunktu.

Kopumā jāsecina, ka pensionāri Latvijā, neskatoties uz nepārtrauktu pensijas apmēru palielināšanu, ir nabadzīgākā Latvijas sabiedrības daļa, to ienākumi lielākoties ir nepietiekami, lai segtu ikdienas vajadzības, un sociālā nodrošināšana – pensiju sistēma – nespēj izskaust nabadzību.² Tā 2013.gadā kopumā viena iedzīvotāja pilna iztikas minimuma preču un

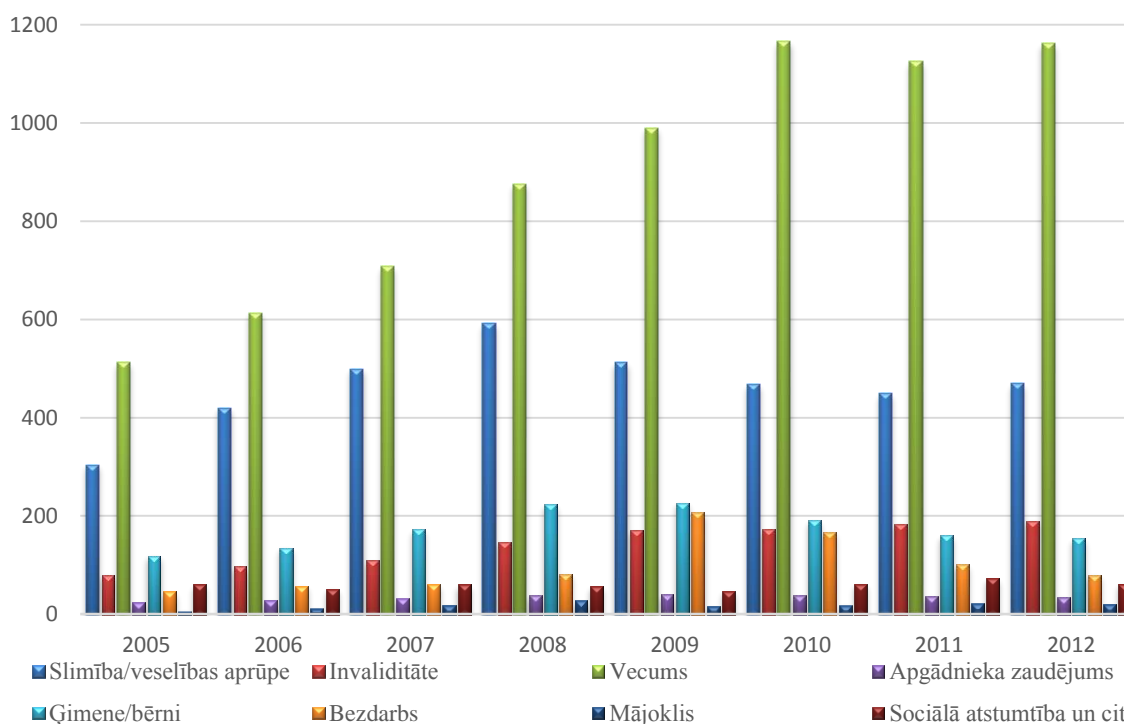
¹ Autores veidots attēls, izmantojot Centrāla statistikas pārvaldes datu bāzi. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/sociala-drosiba-datubaze-30403.html>. Skatīts: 21.04.2014.

² Škapars R., Šumilo Ē., Dunska M. redakcijā. Nodokļu politikas tiesiskie un ekonomiskie aspekti un to ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā. LU, Rīga, 2010, lpp.199.

pakalpojumu groza vērtība bija 253 eiro, 2012.gadā - 250 eiro, 2011.gadā - 246 eiro, 2010.gadā - 236 eiro, 2009.gadā - 239 eiro, liecina Centrālās statistikas pārvaldes dati.¹ Salīdzinot vidējo pensijas apmēru ar iztikas minimuma vērtību, var secināt ka tās ir tikai nedaudz lielākās. Lai gan kopumā Latvijas iedzīvotāji ir informēti par pensijas apmēra noteikšanu nākotnē, tomēr piesardzīgi iesaistās trešajā pensiju līmenī.

Latvijas centrālās statistikas pārvaldes provizorisks dati liecina, ka kopumā izdevumi sociālajai aizsardzībai Latvijā saskaņā ar ESSPROS metodoloģiju 2012. gadā bija 2 172 milj. latu, kas ir par 20,5 milj. latu vairāk nekā 2011.gadā, bet par 109,59 milj. latu mazāk nekā 2010. gada finansējums.² Analizējot izmaksas sociālajai aizsardzībai no iekšzemes kopprodukta (IKP), autore secinājusi 2012.gadā tās bija 13,99 % no IKP, kas ir par 1,08 % mazāk nekā 2011.gadā un par 3,85 % mazāk pret 2010.gada IKP radītājiem, informācija ir attēlota 2.20.attēlā.

Sociālās aizsardzības izdevumi Latvijā pēc ESSPROS klasifikācijas 2005.-2012.gados, milj. latos

2.20. att. Sociālās aizsardzības izdevumi Latvija pēc ESSPROS klasifikācijas 2005.-2012.gados, milj. latos³

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot CSP datu bāzes

¹ Centrālā statistikas pārvalde. [Elektroniskais resurss] - Skatīts:21.04.2014.

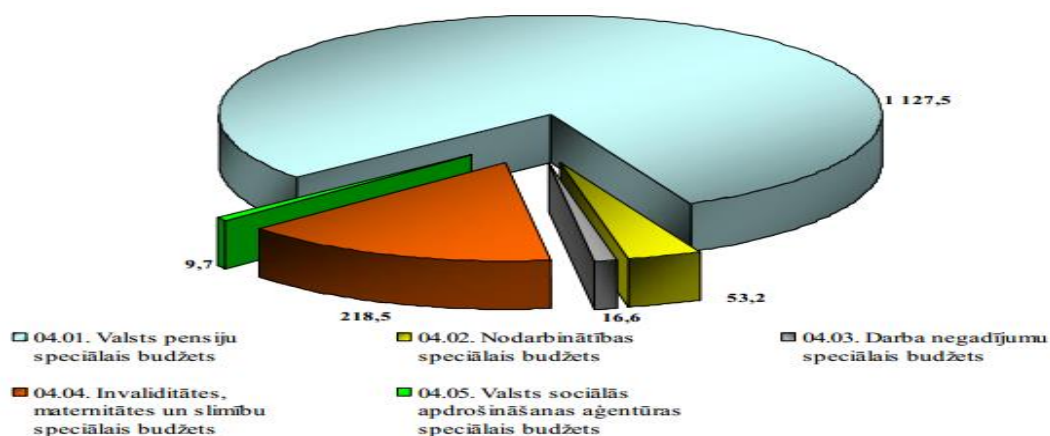
² Centrālās Statistikas pārvalde. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/notikumi/2012-gada-socialajai-aizsardzibai-latvija-terets-21-miljards-latu-36601.html>. Skatīts: 16.03.2014.

³ Centrālās Statistikas pārvalde. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/sociala-drosiba-datubaze-30403.html>. Skatīts: 16.03.2014.

Salīdzinot sociālās aizsardzības izmaksas dinamiku Latvijā no 2005.gada līdz 2012.gadam, var secināt par izmaksu nepārtrauktu pieaugumu. Piemēram, 2012.gadā izmaksu apjoms ir par 1019,25 milj. latiem jeb par 188 % lielāks nekā 2005.gadā. Tajā pašā periodā, no 2005.gada līdz 2012.gadam, sociālās aizsardzības izmaksas pieauguma tempi pret IKP nav ievērojami. 2005.gadā tās attiecība pret IKP bija 12,8 %, 2006.gadā 12,7%, un tas ir tikai par 1,19 % un 1,29 % vairāk nekā 2012.gadā.

Autore ir analizējusi Labklājības Ministrijas informāciju par valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumiem milj. latos 2013.gadā, informācija ir redzama grafiskā attēlā 2.21. Pēc tajā atspoguļotās struktūras var secināt, ka speciālā budžeta izmaksu struktūra, galvenokārt, sastāv no izmaksām valsts pensiju budžetā, kas veido 79,10% vai 1127,5 milj. latu no kopējā 2013.gada budžeta. Invaliditātes, maternitātes un slimību speciālā budžeta izmaksas kopējā budžetā veido 15,33% jeb 218,5 milj. latu. Nodarbinātības speciālais budžets un darba negadījumu speciālais budžets veido attiecīgi 3,73% un 1,16% jeb 53,2 milj. latu un 16,6 milj. latu no kopējā budžeta.

**Valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi 2013.gadā, milj. latos
sadalījumā pa budžetiem, milj. latu**

2.21. att. Valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi 2013.gadā sadalījumā pa budžetiem, milj. latu ¹

Valsts sociālā apdrošināšana Latvijā ir nozīmīga sastāvdaļa no valsts sociālās aizsardzības un valsts sociālās drošības sistēmas. Latvijas sociālās drošības sistēmu savstarpēji

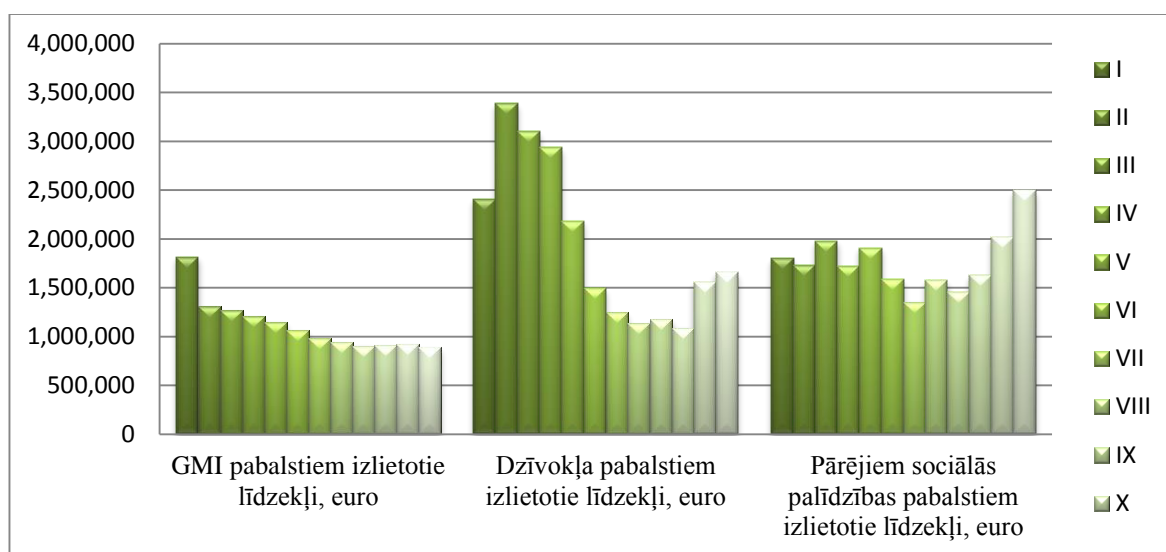
¹ Labklājības Ministrija. LM paskaidrojums par valsts sociālās apdrošināšanas speciālo budžetu. [Elektroniskais resurss] - http://www.lm.gov.lv/upload/amatpersonuatalgojums/sb_pask_22012013.pdf. Skatīts: 16.03.2014.

papildina ne tikai valsts sociālā apdrošināšana sistēma, bet arī valsts un pašvaldību sniegta sociālā palīdzība.¹

Latvijas pašvaldību sociālie pabalsti ir trešā pabalstu grupa, ko izmaksā noteiktām iedzīvotāju kategorijām un ko var uzskatīt par alternatīvu ienākumu avotu. Pašvaldību sociālās palīdzības mērķis ir sniegt finansiālu vai mantisku atbalstu personām (ģimenēm), kurām trūkst līdzekļu pamatvajadzību apmierināšanai.²

Pašvaldības pabalstu sistēma galvenā loma ir GMI – garantēta minimālā ienākuma pabalstiem, tā apmēru nosaka Ministru kabineta noteikumi. Bez tām, pastāv citi sociālās palīdzības pabalsti par kuru piešķiršanas un izmaksas nosacījumiem lemj pašvaldība, vadoties no tās finansiālajām iespējām un izvirzītajām prioritātēm. Šo pabalstu starpā ir dzīvokļa pabalsti (īres un komunālajiem maksājumiem), līdzekļi medicīnas pakalpojumu samaksai, bezmaksas vai daļējas samaksas ēdināšana gan pieaugušajiem, gan bērniem (skolās un bērnudārzos), transporta pakalpojumu segšana u.c..³ Pašvaldību sociālās palīdzības struktūra pa pabalstu veidiem ir attēlota zemāk, 2.22. attēlā.

Latvijas pašvaldību sociālās palīdzības pabalstiem izlietotie līdzekļi pa pabalstu veidiem pa mēnešiem 2013.gadā, eiro

2.22. att. Latvijas pašvaldību sociālās palīdzības pabalstiem izlietotie līdzekļi pa pabalstu veidiem pa mēnešiem, EUR⁴

Avots: Autores veidots attēls, izmantojot LM datu bāzes

¹ FACTUM&BICEPS. LR Labklājības Ministrijas pētījumi. Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma. Rīga, 2007, lpp.151.

² Turpat, lpp.151.

³ Turpat, lpp.152.

⁴ Autores veidots attēls, izmantojot Labklājības Ministrijas statistikas datus. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lm.gov.lv/text/2223>. Skatīts: 16.03.2014.

Pēc 2.22.attēlā sniegtās informācijas par izmaksātājiem pabalstiem pašvaldībās 2013.gadā, var secināt, ka dzīvokļa pabalstiem izlietotie līdzekļi veido apmēram 40,32 % no kopējā gada budžeta, ar ievērojamu palielinātu izmaksu apmēru ziemas periodā (saistīts ar apkures sezonu). Pārējiem sociālas palīdzības pabalstiem tiek tērēti 36,65 %, GMI pabalstu izmaksām 23,03% attiecīgi no 2013.gada kopējām pabalstu izmaksām.

Apkopojot iepriekš minēto, sociālo pabalstu sistēmu Latvijā var iedalīt trīs lielās grupās: pirmā - sociālās apdrošināšanas pabalsti, otrā – valsts sociālie pabalsti, un pašvaldību sociālie pabalsti. Kopumā tās veido Latvijas sociālas drošības jeb sociālās aizsardzības sistēmu.

Latvijas Labklājības Ministrijas 2013.gada informatīva ziņojumā „Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai” ir vērsta uzmanība uz to, ka Latvijā sociālās apdrošināšanas sistēma darbojas pietiekami efektīvi, taču sociālās palīdzības sistēmai, kas ir mijiedarbībā ar to, ir nepieciešami būtiski uzlabojumi.¹ Ziņojumā akcentēta uzmanība uz sociālās aizsardzības sistēmas reformas nepieciešamību, izmantojot arī Pasaules Bankas veiktos pētījuma secinājumus un ieteikumus. Reforma paredz veidot sociālās palīdzības sistēmu, lai tā būtu gan motivējoša, gan precīzāk nosakāms atbalsts nabadzības riskam pakļautajām sociālajām grupām. Tāpēc paredzēts radikāli mainīt minimālo ienākumu nodrošinājuma līmeņu aprēķināšanu, kurus nerasniedzot būtu tiesības uz sociālo palīdzību. Tāpat ir iecere koriģēt sociālā atbalsta termiņu, ja cilvēks atgriežas darba tirgū, kā arī ar laiku ieviest valsts garantēto pensiju.²

Pilnveidojumi sociālajā palīdzībā paredz uzlabot Latvijas pabalstu sistēmu, lai tie attiektos uz lielāku iedzīvotāju skaitu, kā arī uzlabojot pabalstu saņēmēju motivēšanas un aktivizēšanas pasākumus. Paredzēts ka jauna sistēma būs efektīvāka, iekļaujošāka un arī vērsta uz lielāku ieguvumu sabiedrībai un indivīdam.³

¹ LR Ministru Kabinets. Labklājības Ministrijas Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai". [Elektroniskais resurss] - <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40306866&mode=mk&date=2013-12-10>. Skatīts: 22.04.2014.

² Latvijas Vēstnešu portāls Par Likumu un Valsti. Dārziņa L.. Labklājības ministrija gatavo sociālās drošības sistēmas reformu. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse/259887-labklajibas-ministrija-gatavo-socialas-drosibas-sistemas-reformu/>. Skatīts: 22.04.2014.

³ Turpat. Skatīts: 22.04.2014.

3. EIROPAS SAVIENĪBAS VALSTU UN LATVIJAS SOCIĀLĀS STRATĒGIJAS UN SOCIĀLO NODOKĻU ATTĪSTĪBAS PERSPEKTĪVA 2014. – 2020. GADOS.

Globalizācijas attīstība, ekonomiskā krīze un tās radītās sociālās sekas pierāda, ka ir nepieciešams ne tikai izveidot stabilu un efektīvu sociālo sistēmu, bet arī to nepārtraukti attīstīt. 2008.gada 3.oktobrī Eiropas Komisija (turpmāk – Komisija) publicēja ieteikumu par tādu cilvēku aktīvu integrāciju, kuri ir atstumti no darba tirgus, aicinot dalībvalstis pārskatīt savas sociālās aizsardzības sistēmas, organizējot un īstenojot vienotu aktīvās integrācijas politiku, balstoties uz šādiem pamatprincipiem: atbilstošs ienākumu nodrošinājums, integrējoši darba tirgi, pieeja kvalitatīviem pakalpojumiem (izglītības, veselības aprūpes).¹

Dalībvalstis un ES par prioritāti ir noteikušas ar Eiropas sociālo modeli saistītu vērtību aizsardzību, uz ko norāda Lisabonas stratēģijas mērķi, kas sociālo attīstību nosaka par vienu no ilgtspējīgās attīstības pīlāriem.² Visās ES dalībvalstīs pastāv atšķirīgas sociālās sistēmas un dalībvalstis sociālo attīstību un sociālo taisnīgumu ir īstenojuši dažādi, izmantojot atšķirīgus risinājumus. Turklāt, pastāv neapšaubāma vajadzība modernizēt un reformēt Eiropas sociālo modeli, lai risinātu ar demogrāfiskām pārmaiņām un globalizāciju saistītas problēmas un palielinātu cilvēkresursu piemērošanās spēju dinamiskajai tehnoloģiju attīstībai ar mērķi panākt labāku sociālo integrāciju un sociālo taisnīgumu un veiksmīgāk izskaust nabadzību.³

Lai nodrošinātu Eiropas sociālo standartu attīstību un ilgtspējīgumu, ES dalībvalstis kopīgi apņēmas panākt līdzsvaru starp ekonomisko izaugsmi un sociālo solidaritāti, un tas ir atspoguļots Eiropas sociālajā modelī. Turklāt, visām ES dalībvalstīm ir nepieciešams saglabāt un stiprināt vērtības, kas ir saistītas ar Eiropas sociālo modeli, t.i., vienlīdzību, solidaritāti, individuālas tiesības un atbildību, nediskrimināciju un resursu pārdali, lai visiem pilsoņiem būtu pieejami augstas kvalitātes sabiedriskie pakalpojumi, kā arī saglabāt un stiprināt jau sasniegtos

¹ Labklājības Ministrija. Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai. [Elektroniskais resurss] – www.mk.gov.lv/doc/2005/LMZino_211113.3462.docx Skatīts: 18.03.2014.

² Eiropas Parlaments. Eiropas nākotnes sociālais modelis. Eiropas Parlamenta rezolūcija par Eiropas nākotnes sociālo modeli(2005/2248(INI)). [Elektroniskais resurss] - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2006-0340+0+DOC+PDF+V0//LV>. Skatīts: 29.04.2014.

³ Turpat, Skatīts:29.04.2014.

augstos sociālos standartus.¹ ES dalībvalstīm ir jānodrošina iedzīvotājiem cienīgu dzīves līmeni un tām atbilstošus ienākumus, jo tām ir būtiska loma sociālajā integrācijā.

Eiropas sociālais modelis balstās uz kopīgām sociālām vērtībām, principiem un metodēm, kas ir pieņemtas un akceptētas nacionālajās valstīs sociālās aizsardzības, sociālas politikas un nodarbinātības jomā. Turklāt, dažās ES dalībvalstīs ieguldījums sociālās aizsardzības sistēmā var būt nepietiekams, lai apmierinātu cilvēku vēlmes. Lai varētu veiksmīgi attīstīt sociālās reformas, Eiropas Parlaments, izstrādājot Eiropas nākotnes sociālo modeļi ierosina ES dalībvalstīm, ievērojot solidaritātes un subsidiaritātes principu, apsvērt tādas sociālo sistēmu finansēšanas alternatīvus veidus, kuri veicinātu dinamiskas reformas. Vienlaikus, tās nevar būt par iemeslu algu samazināšanai, piemēram, uzņēmumu saražotās pievienotās vērtības izmantošana, atbalstīt vertikālās un horizontālās subsidiaritātes principu starp iestādēm un iedzīvotājiem.²

Eiropas Parlaments, uzsver, ka starp ES dalībvalstīm nepieciešams uzlabot nodokļu politikas koordināciju, lai nepieļautu kaitīgu konkurenci nodokļu jomā, un sekmētu ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmas finansēšanu. ES dalībvalstīm ir jāuzlabo nodokļu politika, lai tās rezultātā, tiktu veicināta nodarbinātība. ES dalībvalstīm, ņemot vērā nodokļu likmes pieaugumu attiecībā uz darbaspēku, būtu svarīgi saskaņoti apsvērt iespējas uzlabot esošās nodokļu sistēmas Eiropas Savienībā, jo šādas nodokļu reformas labvēlīgi ietekmētu dalībvalstu sociālo sistēmu finansiālo ilgtspējīgumu.

Sociālās aizsardzības komitejas 2012.gadā pārskatā un ziņojumā „Par sociālās Eiropas pašreizējie izaicinājumi un ceļš uz priekšu” tika vērsta uzmanība, ka ES dalībvalstu budžeta prognozes rāda, ka 2011.-2015.gada laika periodā ir sagaidāms sociālās apdrošināšanas iemaksas samazinājums pret IKP. 2015.gadā, pēc Sociālās aizsardzības komitejas prognozēm, sociālās apdrošināšanas iemaksu samazinājums pret IKP ir sagaidāms 15 dalībvalstīs, bet tikai 9 dalībvalstīs ir gaidāms sociālās apdrošināšanas iemaksu pieaugums pret IKP.³ Savukārt, 18 dalībvalstīs 2015.gadā ir gaidāms sociālo pabalstu un citu sociālo maksājumu samazinājums pret IKP, intervālā starp 0,1 līdz 3,5 procentu punktiem. Tikai 7

¹ Eiropas Parlaments. Eiropas nākotnes sociālais modelis. Eiropas Parlamenta rezolūcija par Eiropas nākotnes sociālo modeli(2005/2248(INI)). [Elektroniskais resurss] - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2006-0340+0+DOC+PDF+V0//LV>. Skatīts: 29.04.2014.

² Turpat, Skatīts: 29.04.2014

³ Annual Report of the Social Protection Committee (2012) Social Europe. Current challenges and the way forward. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Manuscript completed in February 2013, lpp.19.

dalībvalstis paredz nedaudz palielināt izmaksas sociālajiem pabalstiem un citiem sociālajiem maksājumiem pret IKP. Informācija, kas atspoguļo sociālās apdrošināšanas iemaksas īpatsvaru procentos no IKP un izmaksas sociālajiem pabalstiem un citiem sociālajiem maksājumiem no IKP, kā arī tās izmaiņas 2011.-2015.gada periodā, ir sniegta 3.1. attēlā.

Sociālās apdrošināšanas iemaksas un sociālo maksājumu izmaksas ES dalībvalstīs 2011-2015.gados, % no IKP

Revenue: Social contributions (ESA Code: D.61), % of GDP							Expenditure: Social payments (Social transfers in kind and Social transfers other than in kind), % in GDP						
	2011	2012	2013	2014	2015	p.p. change (2011-2015)		2011	2012	2013	2014	2015	p.p. change (2011-2015)
BE	16,7	17,0	17,1	17,1	17,1	0,4	BE	25,2	25,8	25,9	25,8	25,7	0,5
BG	7,3	7,1	7,0	6,8	6,7	-0,6	BG	13,7	13,7	13,3	12,8	12,3	-1,4
CZ	15,5	15,4	14,8	15,2	15,4	-0,1	CZ	19,9	20,0	19,9	19,6	19,2	-0,7
DK*	1,0	1,0	0,9	0,8	0,8	-0,2	DK	19,0	19,3	19,2	19,0	18,7	-0,3
DE	16,9	17,0	16,5	16,5	16,5	-0,4	DE	24,5	24,5	24,5	24,5	24,5	0
EE	12,3	11,9	11,7	11,3	11,3	-1,0	EE	13,4	13,4	13,2	13,0	12,8	-0,6
IE	6,6	6,2	6,1	6,0	5,8	-0,8	IE	18,0	17,3	16,5	15,3	14,5	-3,5
EL	12,8	:	:	:	:	:	EL	21,9	:	:	:	:	:
ES	13,0	13,2	12,7	12,4	12,2	-0,8	ES	18,0	18,6	18,6	18,3	17,9	-0,1
FR	18,8	18,7	18,2	18,2	18,2	-0,6	FR	25,6	25,8	25,6	25,3	25,0	-0,6
IT	13,7	13,8	13,7	13,7	13,7	0	IT	22,1	22,5	22,4	22,3	22,2	0,1
CY	9,5	9,5	9,4	10,1	10,0	0,5	CY	15,3	15,2	15,5	15,7	15,8	0,5
LV	8,8	8,8	8,0	7,6	7,4	-1,4	LV	11,4	11,0	10,2	9,6	9,1	-2,3
LT	10,2	10,1	9,7	9,7	9,7	-0,5	LT	13,2	12,9	12,5	11,6	10,6	-2,6
LU	11,9	12,0	12,1	12,0	11,8	-0,1	LU	19,8	20,4	20,5	20,5	20,3	0,5
HU	:	:	:	:	:	:	HU	:	:	:	:	:	:
MT	7,6	7,7	7,7	7,7	7,7	0,1	MT	13,8	13,7	13,5	13,1	12,8	-1,0
NL	15,5	16,0	16,2	16,4	16,3	0,8	NL	23,3	23,9	24,0	24,1	24,1	0,8
AT	16,2	16,3	16,3	16,3	16,3	0,1	AT	24,5	25,1	25,0	24,7	24,4	-0,1
PL	11,4	12,3	12,5	12,6	12,6	1,2	PL	16,2	16,0	15,8	15,8	15,7	-0,5
PT	12,3	12,0	11,9	11,8	11,6	-0,7	PT	22,1	21,8	21,6	21,2	20,9	-1,2
RO	8,8	8,6	9,2	:	:	0,4	RO	12,6	12,1	11,8	11,9	12,3	-0,3
SI	15,5	15,4	15,1	15,0	15,0	-0,5	SI	20,1	19,8	19,3	18,7	18,3	-1,8
SK	12,5	11,9	11,8	11,6	11,5	-1,0	SK	18,5	18,3	18,1	18,0	17,7	-0,8
FI	12,4	12,5	12,5	12,6	12,6	0,2	FI	20,3	20,8	20,9	21,0	21,0	0,7
SE	7,6	7,6	7,5	7,5	7,5	-0,1	SE	17,7	18,2	18,0	17,4	16,9	-0,8
UK	6,6	6,7	6,7	6,7	6,7	0,1	UK	13,3	13,6	13,8	13,3	12,9	-0,4

3.1. att. Sociālās apdrošināšanas iemaksas un sociālo maksājumu izmaksas ES dalībvalstīs 2011-2015. gados, % no IKP.¹

Kaut arī pašreizējā ekonomiskā situācija prasa fiskālās korekcijas, dažas no ES dalībvalstīm, kur reģistrētas viszemākās izmaksas Eiropas Savienībā sociālajai aizsardzībai, izvēlas kā risinājumu, vēl vairāk samazināt tēriņus sociālajai aizsardzībai. Šajā gadījumā, var

¹ Annual Report of the Social Protection Committee (2012) Social Europe. Current challenges and the way forward. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Manuscript completed in February 2013, lpp.20.

rasties šaubas par šīs valsts sociālās aizsardzības sistēmas spēju reaģēt uz sociālajām problēmām un spēju risināt tās (piemēram, augsts nabadzības līmenis, zema sociālo pabalstu efektivitāte nenodrošina iedzīvotāju nabadzības samazināšanu).¹

Kopumā, 2012.gada Sociālā Klimata Eirobarometrs liecina, ka sociālā klimata uztvere Eiropas Savienības iedzīvotājiem nav mainījies, tā saglabājās stabila pēdējos 3 gados. Vispozitīvākā uztvere ir atrodama Beniluksa valstīs un Ziemeļvalstīs, kā arī Austrijā un Vācijā. Savukārt, visvairāk negatīvie priekšstati ir reģistrēti dienvidu un austrumu dalībvalstīm. Lielākie uzlabojumi sabiedrības uztverē attiecībā uz sociālo klimatu ir reģistrēti Latvijā, Francijā, Dānijā, Rumānijā un Vācijā. Bet lielākie kritumi ir reģistrēti Itālijā un Kiprā.²

Demogrāfiskās izmaiņas – darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita samazināšanās, zema dzimstība un gados veco cilvēku īpatsvara pieaugums – kontekstā ar nabadzības un sociālās atstumtības palielināšanos, augsto bezdarba līmeni, būtisku iedzīvotāju ienākuma līmeņa samazināšanos rada izaicinājumus sociālās drošības sistēmai, kuru efektīva risināšana ietekmēs sistēmas ilgtspēju un spēju novērst vai mazināt šo seku negatīvo ietekmi uz iedzīvotāju dzīves līmeni. 2013. gada 20.februārī Eiropas Komisija publicēja paziņojumu „*Virzoties uz sociālām investīcijām izaugsmei un kohēzijai, tai skaitā īstenojot Eiropas Sociālo fondu 2014.-2020.gadā*”, kam ir pievienoti vairāki Komisijas darba dokumenti par noteiktām tēmām (ilgtermiņa aprūpe, veselības aprūpe, bērnu nabadzības samazināšana, bezpajumtniecība, ES fondu izmantošana). Šo dokumentu kopums veido Sociālo investīciju pakotni, kas kalpo kā ES līmeņa politiskais ietvars dalībvalstīm. Sociālo investīciju pamatprincips ir ilgtspēja, mērķtiecīgums un ieguldījums visā cilvēka dzīves ciklā.³

Eiropas Komisijas iniciatīva virzīta uz to, lai efektīvāka un racionālāka līdzekļu izmantošana nodrošinātu atbilstošu un ilgtspējīgu sociālo aizsardzību, cilvēka prasmju un kompetenču attīstība sniegtu lielākas iespējas integrēties sabiedrībā un darba tirgū, kā arī sociālās aizsardzības sistēma atbilstu cilvēku vajadzībām sociālā riska iestāšanās gadījumos un preventīvi novērstu radušās grūtības, nevis mazinātu nodarīto kaitējumu. Būtisks uzsvars tiek

¹ Annual Report of the Social Protection Committee (2012) Social Europe. Current challenges and the way forward. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Manuscript completed in February 2013, lpp.20.

² Turpat, lpp.21.

³ LR Ministru Kabinets. Labklājības Ministrijas informatīvais ziņojums. Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai. 2013.gads. [Elektroniskais resurss] - <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40306866>. Skatīts: 29.04.2014.

likts uz to, ka sociālā politika tiek uzskatīta nevis kā izdevumi, kas kavē ekonomisko attīstību, bet gan kā produktīvas investīcijas ekonomikas attīstībai un nodarbinātības pieaugumam.¹

Komisijas sniegtās rekomendācijas Latvijai gan 2012.gadā, gan 2013.gadā uzsver nepieciešamību mazināt nabadzību, īpaši izceļot bērnus kā mērķa grupu, reformēt sociālās palīdzības sistēmu ar mērķi nodrošināt labāku pārklājumu un sniegt efektīvāku atbalstu. Turklāt, Latvijā nepieciešams risināt arī jauniešu bezdarba problēmas, pilnveidojot aktīvās darba tirgus politikas pasākumus.

Latvijas mērķi nabadzības mazināšanai ir iezīmēti Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam un Nacionālajā reformu programmā, nosakot gan prioritārās mērķa grupas, gan iezīmējot galvenās atbalsta jomas un darbības virzienus. *Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam* (NAP2020) ir galvenais vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments Latvijā. Tas ir Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030.gadam (Latvija 2030) rīcības plāns, kam ir jākalpo par valsts attīstības ceļa karti vidējam termiņam. NAP2020 var tikt skatīts arī kā "sabiedriskais līgums" – ko valsts apņemas paveikt vai sasniegt līdz 2020.gadam un ko tā sagaida no sabiedrības.² Valsts parāda kopīgo redzējumu par vidēja termiņa attīstību, lai nodrošinātu ilgtermiņa prognozējamību nozaru, biznesa un katra indivīda lēmumu pieņemšanā.

Saskaņā ar Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju līdz 2030.gadam, un ņemot vērā situāciju Latvijā un globāli, secināts, ka Latvijas fiskālā un nodokļu politika kopumā ir starptautiski konkurētspējīga, darbaspēka, kapitāla un patēriņa netiešajām nodokļa likmēm esot zemākajām starp Baltijas valstīm, tomēr nepieciešama valsts parāda apjoma mazināšana vidējā termiņā un darbaspēka nodokļu politikas pārskatīšana. Tādējādi kā būtiskākais vidēja termiņa mērķis tautsaimniecības izaugsmes stimulēšanai un iedzīvotāju labklājības pieaugumam NAP2020 kontekstā ir izvirzīts "ekonomikas izrāviens".³

Lai nodrošinātu tādas fiskālās politikas īstenošanu, kas nodrošina Latvijas valsts finanšu stabilitāti, pamatu tautsaimniecības attīstības ilgtspējas realizēšanai, radot nozarēm izaugsmes iespējas, tika pieņemts likumprojekts «Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2014., 2015. un 2016.gadam». Saskaņā ar vidēja termiņa budžeta politikas principiem prioritārie attīstības virzieni ir:

¹ Turpat. Skatīts: 29.04.2014.

² Pārresoru koordinācijas centrs. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. [Elektroniskais resurss] - <http://www.pkc.gov.lv/par-nap2020>. Skatīts: 29.04.2014.

³ Turpat. Skatīts: 29.04.2014.

- ekonomiskajā ciklā sabalansēta vispārējās valdības budžeta veidošana, nodrošinot ilgtspējīgu fiskālās politikas plānošanu un tādējādi arī makroekonomisko stabilitāti;
- ilgtspējīgas un sabalansētas valsts ekonomiskās attīstības veicināšana, nodrošinot nozaru finansējumu valsts budžeta iespēju robežās;
- darbaspēka nodokļu sloga pārskatīšana, kas mērķēta uz iedzīvotāju ienākumu nevienlīdzības mazināšanu un dzīves kvalitātes paaugstināšanu, it īpaši ģimenēs ar bērniem;
- samazina ienākumu nevienlīdzību starp iedzīvotāju grupām, nodrošinot līdzsvarotu attīstību, paredzot iespējas rūpēties par veselību, izglītību un iespējām pilnvērtīgi piedalīties kultūras, sabiedriskajā un politiskajā dzīvē.¹

Saskaņā ar vidēja termiņa budžeta politikas principiem, tas satur ļoti nozīmīgus un Latvijas sabiedrībai vajadzīgus lēmumus izglītības, veselības, kultūras, satiksmes un sociālās aizsardzības jomās. Piemēram, no 2014. gada valdība piešķir papildu finansējumu skolotāju, medicīniskā personāla un citu publiskā sektorā strādājošo algu palielināšanai. Līdzekļi piešķirti arī ambulatoro un stacionāro veselības aprūpes pakalpojumu rindu mazināšanai.²

Risinot demogrāfijas problēmjaudātumus, 2014. gada budžetā ir paredzēti vairāki atbalsta pasākumi. Vecāku pabalsta minimālais apmērs un Bērna kopšanas pabalsta apmēru līdz bērna 1,5 gada vecumam paredzēts paaugstināts līdz 170 eiro, kā arī plānots noteikt jaukta Vecāku pabalsta un Bērna kopšanas pabalsta sistēmas ieviešana, tāpat ar 2014. gada 1. janvāri straujāk tiks palielināts valsts uzturlīdzekļu apmērs, nosakot to 101 eiro apmērā par bērnu 0-7 gadu vecumā un 111 eiro apmērā par bērnu 7-18 gadu vecumā. Savukārt, ar 2014. gada 1.septembri plānots, ka valsts apmaksā brīvpusdienas arī 3. klases skolēniem, kā arī tiek palielināta valsts dotācija 1.-3. klases skolēnu brīvpusdienām no 1,14 eiro līdz 1,42 eiro.³

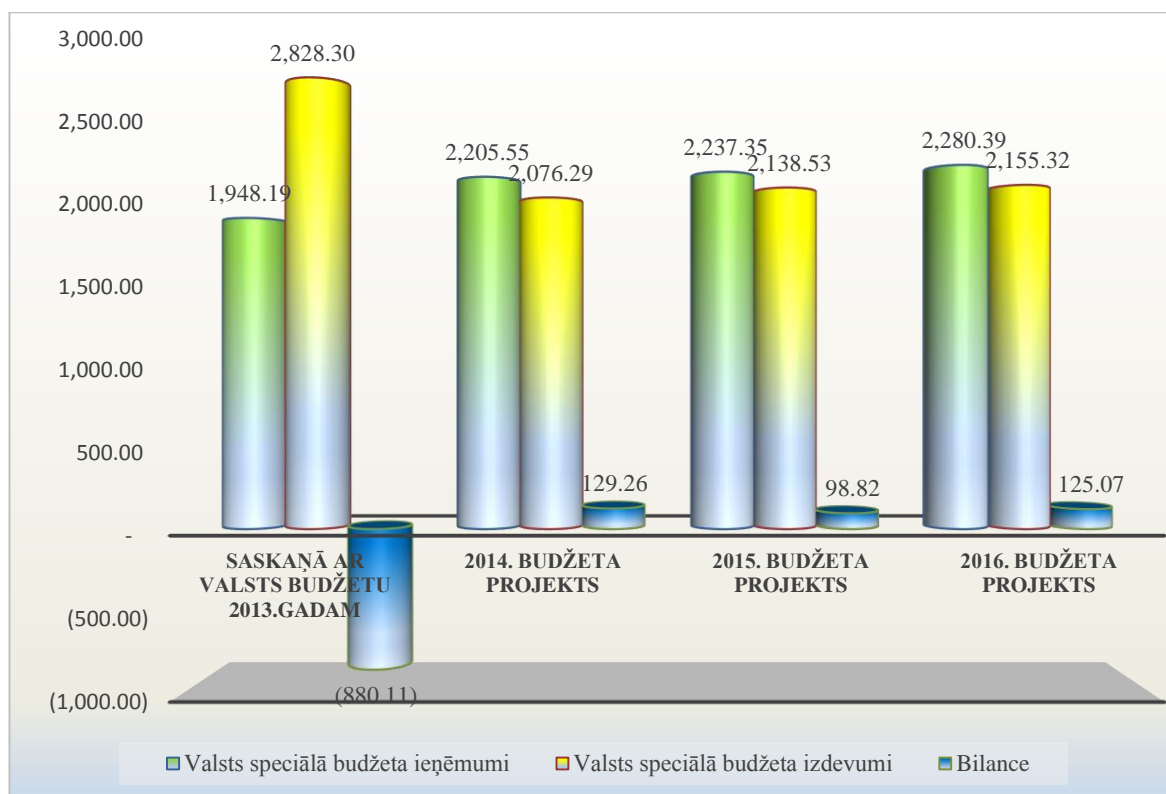
Saskaņā ar pieņemto likumprojektu «Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2014., 2015. un 2016.gadam», sākot ar 2014.gadu valsts speciālais budžets tiek plānots ar pārpalikumu, ņemot vērā, ka piemaksas pie pensijām tiks finansētas no valsts pamatbudžeta. Latvijas valsts speciālā budžeta ieņēmumi un izdevumi 2014. – 2016.gada miljonu eiro ir atspoguļoti autores izveidotajā 3.2. attēlā.

¹ LR Finanšu Ministrija. Valsts budžets 2014-2016.g. [Elektroniskais resurss] - <http://www.slideshare.net/FinMin/valsts-budets-2014-2016#>. Skatīts: 30.04.2014.

² Finanšu Ministrija. Finanšu ministra A.Vilka ziņojums par 2014.gada valsts budžetu. [Elektroniskais resurss] - <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/budzets/47234-finansu-ministra-andra-vilka-zinojums-par-2014-gada-valsts-budzetu>. Skatīts: 30.04.2014.

³ Turpat. Skatīts: 30.04.2014.

Latvijas valsts speciālā budžeta ieņēmumi un izdevumi 2014.-2016.gados, milj. eiro

3.2. att. Latvijas valsts speciālā budžeta ieņēmumi un izdevumi 2014.-2016.gados, milj. eiro¹

Autores veidots attēls, izmantojot LR Finanšu Ministrijas datus par Valsts budžetu 2014.-2016.gadam

Analizējot 3.2.attēlā sniegto informāciju, var secināt, kā 2014.gadā valsts speciālā budžeta pārpalikums veido 129,3 milj. eiro. Nākamajos gados, 2015. un 2016.gadā, valsts speciālā budžeta pārpalikums tiek plānots 98,8 milj. eiro un 125,1 milj. eiro apmērā. Valsts speciālā budžeta ieņēmumu un izdevumu plānošanas rezultātu pozitīvi ietekmēja valdības lēmums par piemaksas pie vecuma un invaliditātes pensijas finansēšanu no valsts pamatbudžeta transferta. Tā, sākot ar 2014.gadu piemaksas pie vecuma un invaliditātes pensijas tiek finansētas no valsts pamatbudžeta 208,4 milj. eiro apmērā, 2015. gadā – 200,7 milj. eiro apmēra, 2016.gadā – 193,6 milj. eiro apmērā.

Saskaņā ar likumprojektu «Par vidēja termiņa budžeta ietvaru 2014., 2015. un 2016.gadam», Labklājības ministrijai pamatfunkcijas nodrošināšanai 2014., 2015.gadā un 2016.gadā tiek piešķirts finansējums jaunajām politikas iniciatīvām, no tā: - valsts atbalsta palielināšanai personām ar invaliditāti: 1) personām ar I invaliditātes grupu no 64,03 eiro uz

¹ Autores veidots attēls, izmantojot LR Finanšu Ministrija. Valsts budžets 2014-2016.g. [Elektroniskais resurss] - <http://www.slideshare.net/FinMin/valsts-budžets-2014-2016#>. Skatīts: 30.04.2014.

83,23 eiro, 2) personām ar II invaliditātes grupu no 64,03 eiro uz 76,84 eiro, 3) personām ar I invaliditātes grupu kopš bērnības 106,72 eiro uz 138,73 eiro, 4) personām ar II invaliditātes grupu kopš bērnības no 106,72 eiro uz 128,06 eiro (2014.g. – 6,7 milj. eiro, 2015.g. – 14,0 milj. eiro, 2016.g. – 14,7 milj. eiro). Papildus finansējums tiek piešķirts arī neatliekamo pasākumu nodrošināšanai valsts sociālās aprūpes centros personām ar smagiem garīga rakstura traucējumiem (ik gadu 0,8 milj. eiro). milj. eiro¹.

Savukārt, jau 2013.gadā septembrī tika indeksētas valsts pensijas, atlīdzības par darbspēju zaudējumu un atlīdzības par apgādnieka zaudējumu, kuru apmērs nepārsniedz 284,58 eiro, piemērojot indeksu 1,04. Turklāt, tika pārskatītas (indeksētas) politiski represētajām personām valsts pensijas neatkarīgi no to apmēra. Savukārt, sākot ar 2014.gada oktobri tiek atsākta valsts pensiju, atlīdzības par darbspēju zaudējumu un atlīdzības par apgādnieka zaudējumu (neatkarīgi no to apmēra) indeksācija, ņemot vērā faktisko patēriņa cenu indeksu. 2014.gadā, 2015.gadā un 2016.gadā valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta izdevumi tiek palielināti par izdevumiem pensiju indeksācijai: 2014.g. – 54,4 milj. eiro 2015.g. – 94,2 milj. eiro 2016.g. – 134,3 milj. eiro.

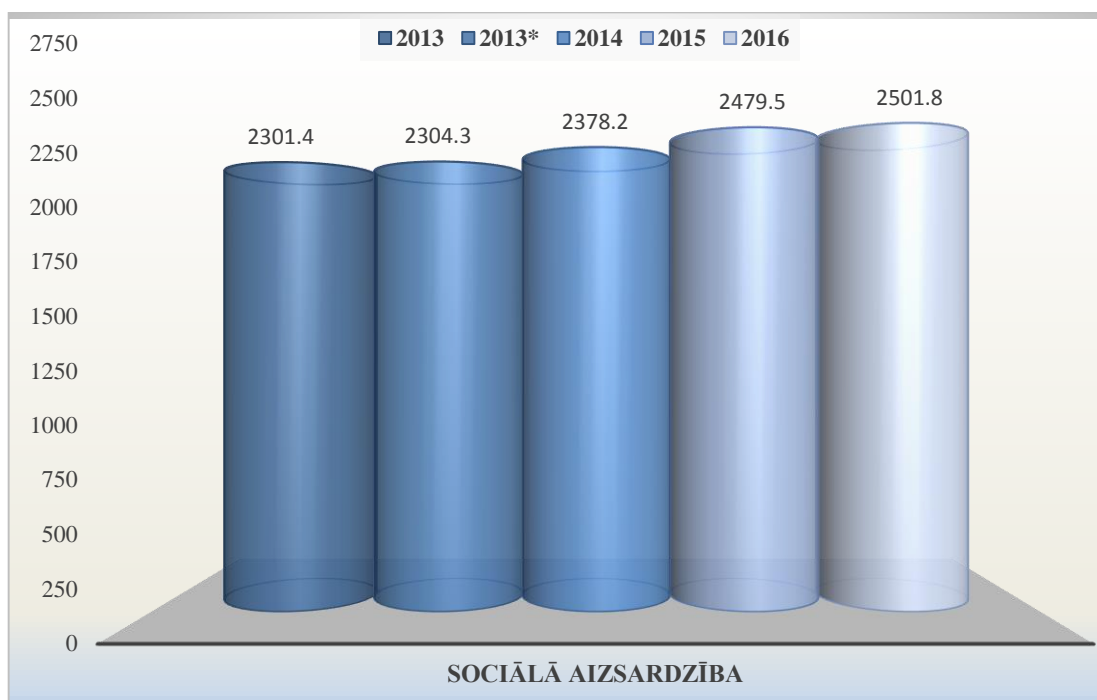
Latvijas Valsts konsolidētā budžeta plānā 2014.-2016.gadiem, izskatot izdevumus funkcionālajā sadalījumā, var secināt, ka lielākie izdevumi plānoti sociālajai aizsardzībai. Informācija par Latvijas konsolidētā budžeta izdevumiem sociālajai aizsardzībai 2014.-2016.gadiem, milj. eiro ir atspoguļota 3.3. attēlā.

Analizējot 3.3.attēlā sniegto informāciju, autore secinājusi, ka jau 2014.gadā sociālajai aizsardzībai tiks piešķirti 73,90 milj. eiro vairāk, nekā 2013.gadā. Savukārt, 2015.gadā papildus finansējums sasniegs 101,30 milj. eiro. Tas liecina par to, ka sociālās aizsardzības budžetam tiek plānots pieaugums katru nākamo gadu, salīdzinot ar iepriekšējo: par 3,2% - 2014.gadā, par 4,3% - 2015.gadā. Turklāt, 2016.gadā tiek plānots tērēt sociālajai aizsardzībai 2501,8 milj. eiro. Kopumā, sociālās aizsardzības budžetam līdz 2016.gadam tiek plānots kopējais pieaugums 8.6% jeb 197,50 milj. eiro, salīdzinot ar 2013.gada izdevumiem sociālajai aizsardzībai.

Pēc autores domām, Latvijai ir nepieciešams panākt sociālo izdevumu efektīvu un lietderīgu izmantošanu. Lai uzlabotu sociālās sistēmas efektivitāti un atrastu efektīvus veidus resursu izlietojumam, Latvijai būtu nepieciešams apmainīties ar citu dalībvalstu viedokļiem un pieredzi.

¹ LR Finanšu Ministrija. Valsts budžets 2014-2016.g. [Elektroniskais resurss] - <http://www.slideshare.net/FinMin/valsts-budets-2014-2016#>. Skatīts:30.04.2014.

**Sociālās aizsardzības izdevumi Latvijas valsts konsolidēta budžeta plānā 2014.-2016.
gadiem, milj. eiro**

3.3. att. Sociālās aizsardzības izdevumi Latvijas valsts konsolidēta budžeta plānā 2014.-2016. gadiem, milj. eiro¹

Autores veidots attēls, izmantojot LR Finanšu Ministrijas datus par Valsts budžetu 2014.-2016.gadā

Nodokļu saistība ar sociālā budžeta maksātspēju ir tieša, jo sociālo budžetu veido ieņēmumi no sociālajiem maksājumiem, kuru bāze ir darba samaksa. Pēc Starptautiskās valūtas fonda ieteikumiem, Latvijā darbaspēka nodokļu slogu mazināšana būtu vēlama, tomēr nemērķēta likumā noteiktās IIN likmes mazināšana, jo tas nav labākais veids no efektivitātes un taisnīguma viedokļa. Labāks risinājums būtu ieviest divpakāpju IIN sistēmu, palielināt ar nodokli neapliekamo minimumu un/vai, kombinēt to ar sociālo pabalstu sistēmu.²

Pēc Eiropas Komisijas viedokļa, Latvija ir veikusi pasākumus, lai samazinātu darbaspēka nodokļus, tomēr šie lēmumi nav atrisinājuši zemo algu. Nevienlīdzības mazināšana – izaicinājums Latvijai. Darbaspēka nodokļu sloga samazināšanai zemo algu saņēmējiem būtu

¹ Autores veidots attēls, izmantojot LR Finanšu Ministrija. Valsts budžets 2014-2016.g. [Elektroniskais resurss] - <http://www.slideshare.net/FinMin/valsts-budets-2014-2016#>. Skatīts:30.04.2014.

² LR Finanšu Ministrija. Valsts budžets 2014-2016.g. [Elektroniskais resurss] - <http://www.slideshare.net/FinMin/valsts-budets-2014-2016#>. Skatīts:30.04.2014.

daudz lielāka ietekme uz bezdarbu. Papildus iemesls tam ir strādājošo nabadzības rādītāji un lielais zemo algu saņēmēju skaits.

Lai varētu efektīvi risināt nodarbinātības problēmas Latvijā ir nepieciešamas stiprināt sociālo dialogu un izmantot pašreizējos sociālā dialoga mehānismus, kas jau šobrīd ir pietiekami attīstīti. Latvijā dažādu nozīmīgu nodarbinātības jautājumu risināšanā, apspriešanā un jaunu normatīvo aktu izstrādē tiek iesaistīti nacionālā līmeņa sociālie partneri. Latvijā darbojas Nacionālā trīspusējā sadarbības padome, kas koordinē un organizē trīspusējo sociālo dialogu starp darba devēju organizācijām, valsts institūcijām un arodbiedrībām, lai saskaņotu šo organizāciju intereses sociālajos un ekonomiskajos jautājumos, tādējādi garantējot sociālo stabilitāti valstī.¹

Turklāt, 2011. gada 7.septembrī Finanšu ministrs kopīgi ar Latvijas Darba devēju konfederāciju (LDDK), Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru (LTRK), Zemnieku saeimu un Latvijas Komercbanku asociāciju parakstīja „Nodokļu politikas stratēģiju 2011.-2014.gadam”. Viens no pamatprincipiem paredz samazināt darbaspēka nodokļus un nepalielināt pārējos nodokļus, tajā skaitā valsts sociālās apdrošināšanas maksājumus. Savukārt, paredzēts, kā turpmākie budžeti tiks veidoti ciešā sadarbībā ar sociāliem partneriem – Latvijas darba devēju konfederāciju (LDDK), Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru (LTRK), Latvijas brīvo arodbiedrību savienību (LABS) un Latvijas pašvaldību savienību (LPS).² Sadarbības rezultātā ir izdevies samazināt valsts kopbudžeta deficītu un stabilizēt valsts finanses bez liekiem sabiedriskiem vai politiskiem satricinājumiem. 2013.gadā tieši šīs sadarbības rezultātā 2014.gadā panākta VSAOI likmes samazināšana līdz 34,09%. 2013.gada 20.augustā MK sēdē tika atbalstīts FM izstrādātais alternatīvais darbaspēka nodokļu mazināšanas modelis, kurš izstrādāts, ņemot vērā valdības sociālo un sadarbības partneru izteiktos viedokļus un priekšlikumus.

Lai pilnveidotu sociālo pakalpojumu jomu, Labklājības ministrija ir izstrādājusi „Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.-2020.gadam”, apzinot gan esošās problēmas sociālo pakalpojumu jomā (sociālās aprūpes, sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, profesionālās rehabilitācijas pakalpojumi un tehniskie palīg līdzekļi), iezīmējot turpmākās darbības iespējamajiem risinājumiem, nākotnē veicamajiem pasākumiem, nodrošinot izvērztu

¹ INFORMATĪVAIS ZIŅOJUMS Par Latvijas nostāju Eiropas Savienības nodarbinātības un sociālo lietu ministru 2013.gada 11.-12.jūlija neformālajā sanāksmē izskatāmajos jautājumos. [Elektroniskais resurss] - http://www.lm.gov.lv/upload/es/zino_nef_julijis.pdf. Skatīts: 30.04.2014.

² Turpat. Skatīts: 30.04.2014.

mērķu sasniegšanu. Pamatnostādnes piedāvā mainīt līdzšinējo pieeju un izpratni par sociālajiem pakalpojumiem ne tikai kā vienkārši aprūpes formu, bet arī kā atbalsta instrumentu indivīdu aktivizēšanai, iekļaušanai sabiedrībā, izglītības sistēmā un darba tirgū, tādējādi radot iespēju cilvēkiem būt neatkarīgiem no ilgtermiņa aprūpes. Kopumā sociālo pakalpojumu attīstība paredzēta trīs rīcības virzienos: sociālās aprūpes deinstitucionalizācija, sabiedrībā balstīti, pēctecīgi un klienta individuālajām vajadzībām atbilstoši sociālie pakalpojumi, efektīva sociālo pakalpojumu pārvaldība.¹

Savukārt, Labklājības ministrijas izstrādātajās Ģimenes valsts politikas pamatnostādnēs 2011.-2017.gadam (atbalstītas ar MK 18.02.2011. rīkojumu Nr.65 „Par Ģimenes valsts politikas pamatnostādnēm 2011.-2017.gadam”) viens no priekšlikumiem, lai palielinātu materiālo atbalstu ekonomiski aktīvām ģimenēm, ir – paaugstināt IIN atvieglojuma par apgādībā esošām nepilngadīgām personām apmēru, paredzot, ka šis atvieglojums sastāda vismaz 50% no minimālās mēneša darba algas vai ieviest diferencētu IIN īstenošanas politiku. Labklājības ministrija atbalstīja risinājumu turpmāk saglabāt ģimenes valsts pabalsta izmaksu pašreizējā apmērā, kombinējot to ar citām mērķētām valsts sniegtā atbalsta formām, bet ar 2015.gada 1.janvāri atjaunot ģimenes valsts pabalsta apmēra diferenciāciju. Saskaņā ar Valsts sociālo pabalstu likumu no 2015.gada 1.janvāra ir noteikta ģimenes valsts pabalsta apmēra diferenciācija atkarībā no bērna skaita ģimenē - par otro bērnu ģimenes valsts pabalsts ir 2 reizes, bet par trešo bērnu un nākamajiem bērniem - 3 reizes lielāks nekā par pirmo bērnu ģimenē.²

Saskaņā ar Ministru kabineta iecerēto darbību un Valdības rīcības plānu (apstiprināts ar MK 16.02.2012. rīkojumu Nr.84 „Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Valda Dombrovskā vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai”) Labklājības ministrijai noteikts uzdevums: „īstenot sociālās palīdzības sistēmas reformu, pakāpeniski pārejot no pasīvās jeb pabalstu sociālās palīdzības sistēmas uz aktīvo jeb klientu motivējošo un savas situācijas uzlabošanā iesaistīto sistēmu, lai ar pieejamajiem resursiem nodrošinātu iespējami lielāku pievienoto vērtību klientiem un sabiedrībai kopumā” (VRP 17.2.apakšpunkts) un Ekonomikas ministrijai sadarbībā ar Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju:

¹ LR Ministru Kabinets. Labklājības Ministrijas informatīvais ziņojums. Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai. 2013.gads. [Elektroniskais resurss] - <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40306866>. Skatīts: 29.04.2014.

² LR Ministru Kabinets. Labklājības Ministrijas informatīvais ziņojums. Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai. 2013.gads. [Elektroniskais resurss] - <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40306866>. Skatīts: 30.04.2014.

„izstrādāt vienotus nosacījumus dzīvokļa pabalstu saņemšanai valstī” (VRP – 17.4 apakšpunkts).¹ Turklāt, Labklājības ministrijai detalizētāk analizē nepieciešamos uzlabojumus sociālās drošības sistēmā (minimālais ienākumu sliekšnis, sociālā palīdzība, valsts sociālie pabalsti un sociālā apdrošināšana), uzsverot nabadzības riskam pakļautajiem iedzīvotājiem sniegtā atbalsta pilnveidošanas virzienus.

Ievērojot Pasaules Bankas ieteikumus Latvijai valsts sociālo pabalstu jomā, Labklājības ministrijai tiek ierosināts izvērtēt un sagatavot priekšlikumus valsts sociālo pabalstu izdevumu restrukturizācijai vai apmēru pārskatīšanai (piemēram, ģimenes valsts pabalsta, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta), piesaistot tos noteiktam sociāli ekonomiskam rādītājam, ar mērķi veidot integrētu valsts sociālo pabalstu un pašvaldību sociālās palīdzības programmu; veikt integrētās programmas uzraudzību un novērtēšanu, izmantojot Valsts sociālās politikas monitoringa informācijas sistēmu (SPOLIS).²

Eiropas nākotnes sociālā modeļa reforma ir viens no galvenajiem diskusiju jautājumiem. Eiropas Savienības sociālajam modelim nākotnē ir jāatspoguļo sistēma, kurā būtu apkopots labākais no katras dalībvalsts sistēmas, paredzot dalībvalstīm rīcības brīvību. Atbilstīgi izstrādātu sociālo politiku nevajadzētu uzskatīt par apgrūtinājumu, bet gan faktoru, kas pozitīvi ietekmē ES ekonomisko izaugsmi, ne vien palielinot ražīgumu un konkurētspēju, bet arī radot sociālo kohēziju, palielinot pilsoņu dzīves standartus un nodrošinot pamattiesību pieejamību un vienlīdzību, tādējādi kļūstot par būtisku sabiedrības miera un politiskās stabilitātes faktoru, bez kura nav sasniedzama ilgstoša ekonomiskā augšupeja.³

¹Likumi. MK rīkojums Nr.84, Rīgā 2012.gada 16.februārī.”Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Valda Dombrovska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai”. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=244182>. Skatīts:01.05.2014.

² Turpat. Skatīts: 01.05.2014.

³ Eiropas Parlaments. Eiropas nākotnes sociālais modelis. Eiropas Parlamenta rezolūcija par Eiropas nākotnes sociālo modeli(2005/2248(INI)). [Elektroniskais resurss] - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2006-0340+0+DOC+PDF+V0//LV>. Skatīts: 29.04.2014.

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Pamatojoties uz darbā veikto pētījumu, autore ir nonākusi pie sekojošiem secinājumiem:

1. Eiropas Savienības mērķis ir veicināt sociālo progresu, attīstīt sociālās drošības sistēmu Eiropas Savienībā. Sociālā nodrošināšana un aizsardzība, kā valsts palīdzības garantija, tiek nodrošināta visiem iedzīvotājiem
2. Sociālo nodokļu sistēma, kā valsts noteiktās sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas kopums, ir viens no galvenajiem finansējuma avotiem sociālās drošības sistēmas nodrošināšanai un uzturēšanai.
3. Sociālās apdrošināšanas sistēma ar sociālo nodokļu palīdzību nodrošina līdzekļu uzkrāšanu veselības aprūpei, pensijas fondiem un dažādu veida pabalstiem: slimības, bezdarbnieka, invaliditātes, ģimenes pabalsti u.c..
4. Eiropas Savienības politika nosaka principus, kuru mērķis ir aizsargāt sociālā nodrošinājuma tiesības, bet tas neietekmē dalībvalstu tiesības izlemt, kādas priekšrocības un nosacījumus nodrošināt saskaņā ar saviem tiesību aktiem. Katra dalībvalsts var brīvi izlemt, kuras personas būtu jāapdrošina un pret kādiem riskiem, kādus pabalstus piešķirt, to apmēru un izmaksas nosacījumus.
5. Eiropas Savienības valstīs sociālo nodokļu likmes diferenciācija atšķiras, jo tas ir saistīts ar sociālo pakalpojumu klāstu un attiecīgās valsts politikas nostādņem un tradīcijām.
6. Sociālās apdrošināšanas pamatideja ir sociālās apdrošināšanas risku atbildības sadalīšana starp darba devējiem, darba ņēmējiem un valsti — veicot iemaksu valsts sociālās apdrošināšanas fondā no savas darba algas noteiktas daļas, maksātājam ienākuma zaudējuma gadījumā ir tiesības saņemt noteikta apmēra uzturētājus, bet valstij uzņemoties šīs sistēmas garanta lomu.
7. Sociālās apdrošināšanas iemaksas ES kopā ar iedzīvotāju ienākuma nodokli ir viena no galvenajām ienākuma pozīcijām budžetā.
8. Latvijā valsts apdrošināšanas un valsts sociālo pabalstu izmaksu avots ir valsts sociālās apdrošināšanas speciālais budžets.
9. Ienākumu apmēru Latvijas valsts speciālajā apdrošināšanas budžetā ietekmē strādājošo skaits un darba ienākumu apmērs. Turklāt, izdevumus no budžeta ietekmē pensiju un pabalstu saņēmēju skaits, tā apmēri, atsevišķu sociālo pakalpojumu saņēmēju skaits.
10. Sociālā nodokļa pozitīvais moments ir neatkarīgais sociālo pabalstu un pensiju finansēšanas avots, jo tas rada sociālā nodokļa maksātājiem iespaidu par pensijas un pabalstu atkarību no ienākumiem.
11. Sociālā nodokļa negatīvais faktors ir tas, ka sociālais nodoklis veido papildus nodokļu slogu darba algas fondam, samazinot preču un pakalpojumu konkurētspēju.
12. Latvijā nodokļu slogs darba spēka izmaksās ir viens no augstākajiem, tas ieņem septīto vietu starp ES dalībvalstīm. 2012.gada tas rādītājs ir 43,6% apmērā.
13. Latvijā valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas ieņem nozīmīgu pozīciju kopējā nodokļu struktūrā un veido vairāk nekā 60% no kopējiem nodokļu ieņēmumiem un aptuveni trešdaļu no Latvijas valsts konsolidētā budžeta ieņēmumiem.

14. Latvijas sociālās apdrošināšanas iemaksu kopējas īpatsvars no iekšzemes kopprodukta 2013.gadā sastāda 8,3% un tas ir par 40% mazāk nekā vidējais rādītājs ES. Lietuvā šis rādītājs ir 11,2%, savukārt, Igaunijā 11,4%.
15. Latvijā strādājošo veiktās sociālās apdrošināšanas iemaksas ir galvenais ienākumu avots valsts sociālās apdrošināšanas speciālajā budžetā.
16. Latvijā pēc 2009.gada nodokļu ieņēmumu krituma, kas tika izraisīts ekonomiskās krīzes rezultātā, valsts sociālās apdrošināšanas iemaksas apmērs pakāpeniski palielinājies un 2012.gadā tas nodrošināja ieņēmumus valsts budžetā 1 399,36 milj. latu apmērā, kas ir par 110,23 milj. latu vairāk nekā iepriekšēja gadā.
17. Latvijas valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta uzkrājuma atlikums samazinājies no 951,1 milj. latu uz 2009.gada 01.janvāri līdz 142,3 milj. latu uz 2014.gada 01.janvāri, kas veido tikai 15% no 2009.gada atlikuma. Uzkrājuma atlikumu samazināšanu ietekmēja speciālā budžeta deficīts. Tikai, sākot ar 2014.gadu Latvijā VSAOI ieņēmumi valsts budžeta pārsniegs izdevumus.
18. Latvijas izdevumi sociālajai aizsardzībai ir zemākie starp Eiropas Savienības valstīm. Neskatoties uz to, ka no 2005.gada līdz 2011.gadam kopējais izdevumu apjoms palielinājies no 12,80% līdz 15,10% no IKP, tās paliek viszemākā līmenī starp ES dalībvalstīm. Arī sociālās aizsardzības izdevumu apmērs uz vienu iedzīvotāju Latvijā ir viens no zemākajiem ES. Latvijā tiek tērēts mazāk par 1200 EUR uz vienu iedzīvotāju, turpretim, ES vidēji tiek tērēts vairāk nekā 6500 EUR uz vienu iedzīvotāju.
19. Eiropas Savienības mērķis ir nevis saskaņot valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas, bet nodrošināt to koordināciju. Katra dalībvalsts var brīvi izlemt, kuras personas būtu jāapdrošina un pret kādiem riskiem, kādus pabalstus piešķirt un uz kādiem nosacījumiem.
20. Latvijā vairāk nekā 53% no kopējām sociālās aizsardzības izmaksām tiek novirzītas pensiju izmaksai, vismazāk līdzekļi tiek atvēlēti sociālās atstumtības problēmu risināšanai un ģimenēm ar bērniem atbalstam.
21. Latvijas valsts pensiju speciālais budžets 2013.gadā veido 79,10% jeb 1 604,30 milj. eiro no kopējā valsts speciālā budžeta, tajā pašā laikā, pensionāri Latvijā, neskatoties uz pensijas apmēra nepārtrauktu palielināšanu, ir nabadzīgākā Latvijas sabiedrības daļa.
22. Kopējie izdevumi veselības aprūpei Latvijā nominālā izteiksmē ir palielinājušies, tomēr ir krietni zem ES vidēja līmeņa. Latvijas veselības aprūpes sistēma finansējuma trūkuma dēļ atrodas vienā no pēdējām vietām ES dalībvalstu vidū.
23. Latvijas sociālo pabalstu sistēma pēc ES ekspertu un Labklājības Ministrijas atzinumiem darbojas pietiekami efektīvi, taču tai ir nepieciešami būtiski uzlabojumi.
24. Saskaņā ar Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju un Latvijas Nacionālās attīstības plānu 2014.-2016.gadam tika pieņemti Latvijas sabiedrībai ļoti nozīmīgi un vajadzīgie lēmumi izglītības, veselības, kultūras un sociālās aizsardzības jomā.
25. Latvijas valsts speciālā budžeta plānotie ieņēmumi 2014., 2015. un 2016.gados pārsniegs plānotos izdevumus no speciālā budžeta. Tiek plānots pārpalikums valsts speciālajā budžetā 129,3 milj. eiro 2014.gadā, 98,8 milj. eiro – 2015.gadā un 125,1 milj. eiro – 2016.gadā.
26. Sociālās aizsardzības izdevumi Latvijas valsts konsolidēta plānā 2014.-2016.gadiem tiek plānoti ar ikgadējo pieaugumu 3,2% līdz 4,3%.

Pamatojoties uz maģistra darba veikto analīzi un apkopojot secinājumus, autore izvirza šādus priekšlikumus:

- Labklājības Ministrijai sadarbībā ar Valsts nodarbinātības aģentūru izstrādāt pasākuma plānu, ar mērķi piesaistīt sabiedrības uzmanību nodarbinātības problēmas risināšanai. Pēc autores domām, nepieciešams pievērst lielāku uzmanību jauniešu nodarbinātības problēmas risināšanai, lai novērst jauniešu aizbraukšanu no valsts. Nepieciešams meklēt sadarbības iespējas ar uzņēmējiem un komercsabiedrībām ar mērķi iesaistīt jaunus cilvēkus Latvijas darba tirgū.
- Labklājības Ministrijai sadarbībā ar Valsts nodarbinātības aģentūru, piesaistot ekspertus, veikt darba tirgus piedāvājumu un pieprasījumu analīzi, pamatojoties uz tās veiktajiem pētījumiem izstrādāt priekšlikumus un ierosinājumus Izglītības Ministrijai, ar mērķi veikt uzlabojumus profesionālās un arodizglītības mācību programmās. Nepieciešams panākt lai Latvijas izglītības sistēma nodrošina Latvijas darba tirgus ar atbilstošiem speciālistiem, kas savukārt, varētu samazināt bezdarbnieku skaitu jauniešu vidū.
- Labklājības Ministrijai sadarbībā ar Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūru, sociālajiem darbiniekiem un ekspertiem sociālajā jomā turpināt izstrādāt priekšlikumus un ierosinājumus valsts pabalstu sistēmas pilnveidošanā, īpašu uzmanību pievēršot sociālajām problēmām ģimenēm ar bērniem. Nepieciešams veikt padziļinātu izpēti un analīzi par valsts sociālo pabalstu saņēmējiem, lai nodrošinātu iespēju saņemt valsts atbalstu maznodrošinātām ģimenēm ar bērniem.
- Valsts ieņēmumu dienestam sadarbībā ar Latvijas brīvo arodbiedrību savienību, Latvijas darba dēvēju konfederāciju un Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameru izstrādāt priekšlikumus un ierosinājumus Finanšu Ministrijai ar mērķi atbalstīt Latvijas ražošanas uzņēmumus, kur darbaspēka izmaksas veido ievērojamu daļu no kopējām produkcijas vai pakalpojuma izmaksām.
- Labklājības Ministrijai sadarbība ar Valsts ieņēmumu dienestu regulāri informēt sabiedrību par valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas mērķiem, par tās nozīmīgu lomu sociālās aizsardzības sistēmā. Informēt iedzīvotājus par sociālās iemaksas izšķirošu lomu ne tikai valsts budžeta kopējos ieņēmumos, bet arī Latvijas iedzīvotāju labklājībā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. LR Likums „Par valsts sociālo apdrošināšanu”. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=45466>. Skatīts: 20.03.2014.
2. LR Likums „Par nodokļiem un nodevām”. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=33946>. Skatīts: 23.03.2014.
3. LR Likums ”Par Valsts ieņēmumu dienestu”. [Elektroniskais resurss]- <http://likumi.lv/doc.php?id=59902>. Skatīts: 23.03.2014.
4. LR Likums „Par sociālo drošību. [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=36850>. Skatīts:15.03.2014.
5. LR Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. [Elektroniskais resurss] <http://likumi.lv/doc.php?id=68488>. Skatīts: 15.03.2014.
6. Padomes Regula (EEK) Nr. 1408/71. [Elektroniskais resurss]. - <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31971R1408:lv:HTML>. Skatīts: 22.03.2014.
7. **Baldock J., Manning N., Vickerstaff S.** *Social Policy*. Great Britain, Oxford University Press. Third Edition. 2009. 722 p.
8. **Simon J., Nobes C.** *The Economics of Taxation Principles, Policy and Practice*. Great Britain. Fiscal Publication. Tenth Edition. 2010/2011., 324 p.
9. **Auerbach A. J., Feldstein M.,** *Handbook of Public Economics*. The Netherlands. Elsevier Science B.V., 2002. 1784 p.
10. **Nemec J., Wright G.,** *Public Finance: Theory and Practice in the Central European transition*. Slovakia. The network of Institutes and Schools of public Administration in Central and Eastern Europe. 1997. 458 p.
11. **Hofs Kjells G. sadarbībā ar Marinsku K.** *Biznesa Ekonomika*. Jāņa Rozes Apģāds. Rīga, 2002, 559 lpp.
12. **Fitzpatrick T., Kwon H., Manning N., Midgley J., Pascall G.** *International Encyclopedia of Social Policy*. New York, USA, Published by Routledge, 2006.1729 p.
13. **Rosen H.S., Gayer T.,** *Public Finance. Eighth Edition*. New York, USA, Published by McGraw-Hill/Irwin, 2008, 596 p..
14. **Halpern D.,** *Social Capital*, UK, Cambridge, Pyblished by Polity Press, 2005, 388 p..
15. **Ketners K.** *Nodokļu teorijas pamati*. Rīgas Tehniskā Universitāte Inženierekonomikas fakultate, Rīga, 2006, 172 lpp.

16. **Kodoļiņa-Miglāne I.** *Nodokļi Latvijā pēc iestāšanās Eiropas Savienībā.* Biznesa augstskola Turība, Rīga, 2005, 103 lpp.
17. **Sproģē I.** *Promocijas darba kopsavilkums. Nodokļu politika ekonomikas attīstības mainīgajos apstākļos.* Latvijas Universitāte, Rīga, 2011, 115 lpp.
18. **Ketners K., Titova S.** *Nodokļu politika Eiropas Savienības vidē.* Biznesa un Finanšu pētniecības centrs, Banku augstskola, Rīga, 2009, 127 lpp.
19. **Ketners K., Lukašina O.** *Nodokļi Eiropas Savienībā un Latvijā. Salīdzinoša analīze un praktiskie ieteikumi,* Rīga, Merkūrijs LAT, 2008, 237 lpp.
20. **Škapars R., Šumilo Ē., Dunska M. redakcijā.** *Nodokļu politikas tiesiskie un ekonomiskie aspekti un to ietekme uz uzņēmējdarbības vidi Latvijā.* Latvijas Universitāte Ekonomikas un vadības fakultāte, Rīga, 2010, 230. lpp.
21. **Jarve K., Butāne I., Zirape I.,** *Eiropas nodokļi Latvijā.* Ernst & Young, Latvijas Ekonomists, Rīga, 2004, 189 lpp.
22. **Lāce T.** *Sociālā atstumtība Latvijā. Situācijas raksturojums un politikas analīze.* Apgāds „Zinātne”, Rīga, 2012, 255 lpp.
23. **Andrejeva V., Ketners K.,** *Valsts ieņēmumu teorijas pamati.* RTU izdevniecība, Rīga, 2008, 351 lpp.
24. **Trapenciēre I., Rungule R., Pranka M., Lāce T., Dudwick N.,** *Nabadzīgo cilvēku viedokļi: nabadzības sociālais vērtējums Latvijā. Sociālās politikas pētījumu sērija.* Filozofijas un socioloģijas institūts, Rīga, apgāds „Jumava”, 2000, 143 lpp.
25. **Lūcija Kavale.** *Nodokļu harmonizācija Eiropas Savienībā: problēmas un risinājumi.* Latvijas Universitātes raksti, 702.sējums Ekonomika V, 200.-210. lpp., Latvijas Universitāte, 2006., 612 lpp..
26. **FACTUM&BICEPS.** LR Labklājības Ministrijas pētījumi. Optimāla, nodarbinātību veicinoša nodokļu un pabalstu sistēma. Rīga, 2007, 231.lpp..
27. **Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība.** *Sociālās drošības politika Latvijā krīzes apstākļos.* Metodiskais materiāls, Rīga, 2011, 55.lpp.
28. Annual Report of the Social Protection Committee (2012) Social Europe. Current challenges and the way forward. European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion Manuscript completed in February 2013, Printed in Belgium, 452.p.
29. Centrālās Statistikas pārvalde. [Elektroniskais resurss] - <http://www.csb.gov.lv/>. Skatīts: 28.02.2014.

30. *Coordination of Social Security Systems in the Europe*. [Elektroniskais resurss]. - http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/publication/wcms_166995.pdf. Skatīts: 29.03.2014.
31. Eiropa: ES tiesību aktu kopsavilkumi: [Elektroniskais resurss]: - http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/social_protection/index_lv.htm. Skatīts: 14.03.2014.
32. Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas. ATZINUMS par tematu “Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai “Akts par vienoto tirgu. Divpadsmit mehānismi, kā veicināt izaugsmi un vairogt uzticēšanos. Kopīgiem spēkiem uz jaunu izaugsmi” COM(2011) 206 galīgā redakcija. Briselē, 2011. gada 27. oktobrī. [Elektroniskais resurss] - www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT...A7.... Skatīts: 25.03.2014.
33. Eiropas integrētās sociālās aizsardzības statistikas sistēma (ESSPROS). – [Elektroniskais resurss]- http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/situation_in_europe/c10141_lv.htm. Skatīts: 14.03.2014.
34. Eiropas Komisija. 2010.gada Eiropas ziņojums par attīstību. Sociālā aizsardzība iekļaujošās attīstības labā. Pārskats. [Elektroniskais resurss]. - http://erd.eui.eu/media/2010/OVERVIEW_ERD_Report_LV.pdf. Skatīts: 12.04.2014.
35. Eiropas Komisija. Latvija. Iveta Šulca, EK pārstāvniecības Latvijā vadītāja: raksts „Vai vienota pensiju sistēma Eiropā?”–[Elektroniskais resurss] - http://ec.europa.eu/latvija/news/newsletter_articles/20100506_pensiju_sistema_lv.htm. Skatīts: 21.04.2014.
36. Eiropas Komisija: Nodarbinātība, sociālās lietas un iekļautība: [Elektroniskais resurss]. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=857&intPageId=983&langId=lv>. Skatīts: 29.03.2014.
37. Eiropas Parlaments. Eiropas nākotnes sociālais modelis. Eiropas Parlamenta rezolūcija par Eiropas nākotnes sociālo modeli(2005/2248(INI)). [Elektroniskais resurss] - <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P6-TA-2006-0340+0+DOC+PDF+V0//LV>. Skatīts: 29.04.2014.
38. Eiropas Parlaments. Eiropas Parlamenta normatīvā rezolūcija par priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes regulai par Eiropas integrētās sociālās aizsardzības

- statistikas sistēmu (ESSPROS) 2006. gada 30. novembrī (COM(2006)0011 – C6-0024/2006 – 2006/0004(COD)). Eiropas integrētās sociālās aizsardzības statistikas sistēma (ESSPROS). [Elektroniskais resurss] - www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?...TA...2006-0516... Skatīts: 14.04.2014.
39. Eiropas Parlaments. Līgumi un Eiropas Parlaments. [Elektroniskais resurss] - <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/lv>. Skatīts: 28.02.2014.
40. Eiropas Savienība. [Elektroniskais resurss] - http://europa.eu//index_lv.htm. Skatīts: 20.03.2014.
41. Eiropas Savienība: ES līgumi. [Elektroniskais resurss]: - http://europa.eu/about-eu/basic-information/decision-making/treaties/index_lv.htm. Skatīts: 27.02.2014.
42. Eiropas Sociālā fonda projekta NVO ekspertīze veselības rīcības politikas izstrādē. Kindzule L. Pētījums Latvijas veselības aprūpes politikā. Rīga, 2012. [Elektroniskais resurss] - http://www.veselibaspolitika.lv/faili/1351511940---Ves_Apr_LV.pdf. Skatīts: 19.04.2014.
43. Ekonomikas prognožu centrs. Ekspertīze: "Sociālā un darba tirgus attīstība", Rīga, 2012.-[Elektroniskais resurss] - www.lbas.lv/upload/stuff/201207/izmainas_darbasp_nodoklu_polka.pdf. Skatīts: 25.02.2014.
44. European Commission – EU social security coordination [Elektroniskais resurss]- <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=850>. Skatīts: 2014.12.03.
45. European Commission. Eurostat. [Elektroniskais resurss] - <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>. Skatīts: 2014.20.03.
46. Finanšu Ministrija. Finanšu ministra A.Vilka ziņojums par 2014.gada valsts budžetu. [Elektroniskais resurss] - <http://www.fm.gov.lv/lv/aktualitates/jaunumi/budzets/47234-finansu-ministra-andra-vilka-zinojums-par-2014-gada-valsts-budzetu>. Skatīts: 30.04.2014.
47. Finanšu Ministrijas informatīvais ziņojums par Pasākumu plāna ēnu ekonomikas apkarošanai un godīgas konkurences nodrošināšanai 2010.-2013.gadam 3.pasākuma – izvērtēt pastāvošos iedzīvotāju ienākuma nodokļa atvieglojumus no to efektivitātes un nodokļu administrēšanas viedokļa ieviešanas izpildi.[Elektroniskais resurss] <http://www.fm.gov.lv/files/files/458980485137001316519058659808.pdf>. Skatīts: 04.04.2014.

48. History of social work. William Henry Beveridge. [Elektroniskais resurss] - http://historyofsocialwork.org/eng/details.php?cps=12&canon_id=134. Skatīts:21.03.2014.
49. Igaunijas nodokļu sistēma. [Elektroniskais resurss] - <http://balticexport.com/?article=igaunijas-nodoklu-sistema&lang=lv>. Skatīts: 24.04.2014.
50. INFORMATĪVAIS ZIŅOJUMS Par Latvijas nostāju Eiropas Savienības nodarbinātības un sociālo lietu ministru 2013.gada 11.-12.jūlija neformālajā sanāksmē izskatāmajos jautājumos. [Elektroniskais resurss] - http://www.lm.gov.lv/upload/es/zino_nef_julajs.pdf. Skatīts: 30.04.2014.
51. Investopedija. [Elektroniskais resurss] - <http://www.investopedia.com/>. Skatīts: 28.02.2014.
52. Labklājības Ministrija. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lm.gov.lv>. Skatīts: 28.02.2014.
53. Latvija Eiropas Savienībā: *Sociāla politika*. [Elektroniskais resurss] - <http://www.es.gov.lv/ricibas-jomas/sociala-politika-veseliba>. Skatīts: 28.02.2014.8
54. Latvijas Banka. Publikācija par Latvijas darba tirgu. [Elektroniskais resurss] - <http://www.bank.lv/publikacijas/averss-un-reverss/latvijas-darba-tirgus-ir-elastigs/4410?pop=1&tmpl=component>. Skatīts: 25.04.2014.
55. Latvijas Vēstnešu portāls Par Likumu un Valsti. Dārziņa L.. Labklājības ministrija gatavo sociālās drošības sistēmas reformu.. Likumi un <http://www.lvportals.lv/likumi-prakse/259887-labklajibas-ministrija-gatavo-socialas-drosibas-sistemas-reformu/>. Skatīts: 22.04.2014.
56. Lietuvas nodokļu sistēma. [Elektroniskais resurss] - <http://balticexport.com/?article=lietuvas-nodoklu-sistema&lang=lv> . Skatīts: 24.04.2014.
57. Likumi. MK rīkojums Nr.84, Rīgā 2012.gada 16.februārī."Par Valdības rīcības plānu Deklarācijas par Valda Dombrovska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai". [Elektroniskais resurss] - <http://likumi.lv/doc.php?id=244182>. Skatīts:01.05.2014.
58. LR Ārlietu Ministrija: OECD. [Elektroniskais resurss] - <http://www.mfa.gov.lv/lv/Arpolitika/Ekonomiskas-attiecibas/Starpt-ekon-org/OECD/OECD/>. Skatīts: 26.03.2014.

59. LR Finanšu Ministrija. [Elektroniskais resurss] - <http://www.fm.gov.lv/>. Skatīts: 25.02.2014.
60. LR Finanšu Ministrija. Valsts budžets 2014-2016.g. [Elektroniskais resurss] - <http://www.slideshare.net/FinMin/valsts-budets-2014-2016#>. Skatīts: 30.04.2014.
61. LR Labklājības Ministrija. [Elektroniskais resurss] - <http://www.lm.gov.lv/>. Skatīts: 28.02.2014.
62. LR Ministru Kabinets. Labklājības Ministrijas Informatīvais ziņojums "Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai". 2013.gads. [Elektroniskais resurss] - <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40306866&mode=mk&date=2013-12-10>. Skatīts: 22.04.2014.
63. LR Ministru Kabinets. Labklājības Ministrijas informatīvais ziņojums. Priekšlikumi sociālās drošības sistēmas pilnveidošanai. 2013.gads. [Elektroniskais resurss] - <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40306866>. Skatīts: 29.04.2014.
64. LR Vides Ministrija. Latvijas ilgtspējīgas attīstības indikatoru pārskats 2003., Latvijas vides aģentūra, Rīga, 2003., 164 lpp..
65. MK noteikumi. Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligāto un brīvprātīgo iemaksu objekta minimālo un maksimālo apmēru VSAOI iemaksu objekta maksimālais un minimālais apmērs 2014. Gadā. [Elektroniskais resurss] - <http://m.likumi.lv/doc.php?id=263238>. Skatīts: 30.03.2014.
66. Nacionālais veselības dienests : Eiropas Savienība [Elektroniskais resurss] - <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/eiropas-savieniba> Skatīts: 12.03.2014
67. OECD datu bāze. Tax Wages 2013. [Elektroniskais resurss]- http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/taxation/taxing-wages-2013_tax_wages-2013-en#page20. Skatīts: 24.04.2014.
68. OECD. Tax Information Exchange Agreements. [Elektroniskais resurss] - <http://www.oecd.org/ctp/exchange-of-tax-information/taxinformationexchangeagreementstieas.htm>. Skatīts:29.03.2014.
69. Pārresoru koordinācijas centrs. Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. [Elektroniskais resurss] - <http://www.pkc.gov.lv/par-nap2020>. Skatīts: 29.04.2014.
70. PwC. Worldwide Tax Summaries. Corporate taxes 2013/2014. 2306 p., pieejams www.pwc.com.taxsummaries. Skatīts: 15.04.2014.

71. Social security official website. Social security history. Otto von Bismarck. [Elektroniskais resurss] - <http://www.ssa.gov/history/ottob.html>. Skatīts: 20.03.2014.
72. Social Security Programs throughout the World: Europe, 2012. [Elektroniskais resurss] -<http://www.socialsecurity.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2012-2013/europe/ssptw12europe.pdf>. Skatīts:29.03.2014.
73. Society at a Glance 2011 OECD Social Indicators. Public social spending. [Elektroniskais resurss] - http://dx.doi.org/10.1787/soc_glance-2011-en. Skatīts: 14.04.2014.
74. Tax and Social security – [Elektroniskais resurss] – www.on-the-move.org/files/news/TaxandSocialsecurity.pdf
75. Valsts ieņēmumu dienests. [Elektroniskais resurss]. - <http://www.vid.gov.lv>. Skatīts: 28.02.2014.
76. Valsts ieņēmumu dienests. Metodiskie materiāli par iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšanas kārtību no nerezidentu – fizisko personu ienākuma. [Elektroniskais resurss] - www.vid.gov.lv/dokumenti/tiesibu.../met_iein_par%20nerezidentiem.doc. Skatīts:24.03.2014.
77. Valsts ieņēmumu dienests. Nodokļu konvencijas, to būtība un uzdevumi. [Elektroniskais resurss]- <http://www.vid.gov.lv/default.aspx?tabid=10&id=801&hl=1>. Skatīts: 24.03.2014.
78. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra. [Elektroniskais resurss]. - <http://www.vsaa.lv>. Skatīts: 30.03.2014.
79. Проблемы и перспективы развития социальной защиты. Модели социальной политики государства [Elektroniskais resurss] - <http://www.sociologysoul.ru/tpts-912-1.html>. Skatīts: 21.03.2014.
80. Социальная политика. И. Григорьева. Исторические предпосылки развития германской модели социальной политики. - [Elektroniskais resurss] - http://www.socpolitika.ru/rus/social_policy_research/analytics/document5410.shtml. Skatīts:20.03.214.
81. Социальный мир - Socialworld. Модель социального страхования Бисмарка. [Elektroniskais resurss]-<http://worldsocial.wordpress.com>. Skatīts: 20.03.2014.

DOKUMENTĀRĀ LAPA

Maģistra darbs „SOCIĀLO NODOKĻU SISTĒMAS DARBĪBAS ANALĪZE UN ATTĪSTĪBA EIROPAS SAVIENĪBĀ UN LATVIJĀ” izstrādāts LU Ekonomikas un vadības fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: _____ Tatjana Semjonova
(personiskais paraksts)

Rekomendēju / nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr.oec., profesore Elena Dubra _____ .05.2014.
(personiskais paraksts)

Recenzente: Dr.oec., profesore Lūcija Kavale

Darbs iesniegts Grāmatvedības un audita katedrā _____ .05.2014.

Dekāna pilnvarotā persona: studiju metodiķe Alla Ščukina _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījuma komisijas sēdē
_____._____.2014. prot. Nr. _____.

Komisijas sekretāre: _____
(personiskais paraksts un atšifrējums)